

**Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Partnerstwa
Nadbużańskiego do roku 2030
(PROJEKT)**

Marzec, 2026 r.

NAZWA JST - PARTNER POROZUMIENIA	OZNACZENIE – HERB/ LOGO
GMINA HANNA	
GMINA HAŃSK	
GMINA RUDA-HUTA	
GMINA STARY BRUS	
GMINA URSZULIN	
GMINA WYRYKI	
GMINA WOLA UHRUSKA	
POWIAT WŁODAWSKI	

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	5
2. SYNTEZA I WNIOSKI Z DIAGNOZY	7
2.1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA OBSZARU	7
2.2. DEMOGRAFIA.....	7
2.3. RYNEK PRACY	9
2.4. USŁUGI ZDROWOTNE I SPOŁECZNE	9
2.5. EDUKACJA.....	10
2.6. GOSPODARKA I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ	11
2.7. ROLNICTWO	13
2.8. ŚRODOWISKO I ZASOBY PRZYRODNICZE	14
2.9. KULTURA I TURYSTYKA.....	15
2.10. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	16
2.11. DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA	18
3. UWARUNKOWANIA OPRACOWANIA STRATEGII	23
3.1. PODSTAWY PRAWNE I WARUNKI OPRACOWANIA STRATEGII	23
3.2. POLITYKA REGIONALNA I PODEJŚCIE ZINTEGROWANE	23
3.3. ROLA STRATEGII ROZWOJU PONADLOKALNEGO	25
3.4. ZMIANY W OTOCZENIU SPOŁECZNO - GOSPODARCZYM I ICH WPŁYW NA SAMORZĄDY TERYTORIALNE.....	25
4. METODYKA OPRACOWANIA STRATEGII	27
4.1. ZASADY HORYZONTALNE PRZYGOTOWANIA I REALIZACJI STRATEGII	27
4.2. PODSTAWY I ETAPY OPRACOWANIA STRATEGII	29
4.3. LOGIKA INTERWENCJI	30
5. WIZJA ROZWOJU, CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	32
6. PROJEKTY, OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ ORAZ WSKAŹNIKI ICH OSIĄGNIĘCIA	38
7. ANALIZA I MODEL STRUKTURY FUNKCJONALNO - PRZESTRZENNEJ WRAZ Z USTALENIAMI I REKOMENDACJAMI W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA I PROWADZENIA POLITYKI PRZESTRZENNEJ	48
8. SPÓJNOŚĆ Z DOKUMENTAMI NA POZIOMIE UNIJNYM I KRAJOWYM ORAZ STRATEGIĄ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO 2030	75
8.1. POZIOM UE I KRAJOWY	75
8.2. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO 2030	78
9. TERYTORIALNY WYMIAR WSPARCIA, OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI	80
9.1. PODEJŚCIE TERYTORIALNE – POZIOM KRAJOWY.....	80
9.2. PODEJŚCIE TERYTORIALNE – POZIOM REGIONALNY	81
9.3. KIERUNKI INTERWENCJI NA W WYMIARZE TERYTORIALNYM	83
10. RAMY FINANSOWE I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	84
11. SYSTEM REALIZACJI STRATEGII	87
11.1. STRUKTURA I SYSTEM ZARZĄDZANIA STRATEGIĄ.....	87
11.2. PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE ZA ZARZĄDZENIE I REALIZACJĘ STRATEGII	88
11.3. ZASADY WSPÓŁPRACY PARTNERÓW I INTERESARIUSZY STRATEGII	91
12. MONITOROWANIE I EWALUACJA	93
12.1. MONITORING	93

12.2. EWALUACJA	94
13. OPIS PROCESU ZAANGAŻOWANIA LOKALNYCH INTERESARIUSZY - PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W PROCESIE OPRACOWANIA I WDRAŻANIA STRATEGII ORAZ SPRAWOZDANIE Z PRZEPROWADZONYCH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH	95
14. PODSUMOWANIE PROCEDURY STRATEGICZNEJ OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO	100
15. EWALUACJA TRAFNOŚCI, PRZEWIDYWANEJ SKUTECZNOŚCI I EFEKTYWNOŚCI REALIZACJI STRATEGII	100

1. WSTĘP

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego obszaru funkcjonalnego Partnerstwa Nadbużańskiego określa główne cele i kierunki polityki rozwoju Partnerstwa, które w efekcie mają doprowadzić do osiągnięcia stanu określonego w Wizji Strategii. Dokument zawiera cele strategiczne, informacje na temat kierunków działań i rezultatów planowanych działań oraz model struktury funkcjonalno-przestrzennej wraz z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej na obszarze. W dokumencie zawarto również system realizacji strategii oraz ramy finansowe i źródła finansowania zaplanowanych przedsięwzięć. Ponadto Strategia spełnia wymogi zdefiniowane dla Strategii Innych Instrumentów Terytorialnych.

Wyznaczone cele strategiczne i kierunki działań są ściśle związane z opracowaną częścią diagnostyczną Strategii obejmującą analizę strategiczną kluczowych uwarunkowań społecznych i gospodarczych gmin partnerskich i powiatu. Analizę oparto na danych dostępnych w statystyce publicznej oraz informacjach przekazanych przez samorządy, opisujących zachodzące trendy i zjawiska w wymiarze terytorialnym.

Zgodnie z zapisami ustawy o samorządzie gminnym: „gminy sąsiadujące, powiązane ze sobą funkcjonalnie, mogą opracować strategię rozwoju ponadlokalnego będącą wspólną strategią rozwoju tych gmin w zakresie ich terytorium”. Strategia ta może być opracowywana z udziałem powiatu, jeżeli przynajmniej jedna z nich znajduje się na jego terytorium. W celu przygotowania i realizacji strategii rozwoju ponadlokalnego gminy mogą tworzyć w szczególności związek międzygminny, stowarzyszenie lub zawierać porozumienie międzygminne.

Obszar funkcjonalny obejmuje 6 gmin powiatu włodawskiego - Hanna, Hańsk, Urszulin, Stary Brus, Wiryki, Wola Uhruska oraz gminę Ruda-Huta (powiat chełmski). Partnerem Porozumienia, który będzie również uczestniczył w realizacji Strategii jest Powiat Włodawski.

Decyzja o przygotowaniu Strategii była rezultatem dotychczasowej współpracy i doświadczeń w realizacji wspólnych działań, zidentyfikowanych powiązań funkcjonalnych jednostek, a także wynikała z głębokiego przekonania decydentów, że współpraca w wybranych obszarach przyniesie znacznie lepszy efekt niż inicjatywy podejmowane przez pojedyncze gminy czy powiat.

Z jednej strony wspólne działanie umożliwi lepsze wykorzystanie zasobów i potencjałów, a z drugiej bardziej efektywne rozwiązywanie istniejących problemów i barier. Uwzględnienie wzajemnych powiązań funkcjonalnych oraz identyfikacja podobnych problemów i potencjałów, daje możliwość skuteczniejszej realizacji wspólnych celów i zwiększenia przewag konkurencyjnych całego obszaru funkcjonalnego.

U podstaw decyzji o opracowaniu Strategii leżały również nowe uwarunkowania wynikające z celów i kierunków polityki regionalnej na poziomie krajowym – tzw. terytorialny wymiar wsparcia oraz cele polityki spójności w ramach perspektywy finansowej 2021 – 2027.

Współpraca powiązanych ze sobą funkcjonalnie jednostek będzie miała istotne znaczenie szczególnie w kontekście planowania oraz realizacji zintegrowanych zadań i inwestycji.

Podstawowym czynnikiem, który w naturalny sposób wyznacza granice obszaru funkcjonalnego jest potencjał turystyczny, wynikający z wyjątkowych warunków przyrodniczych, środowiskowych i zasobów kultury. Jednocześnie rozwój turystyki uwarunkowany jest szeregiem czynników, składających się na ogólny stan gospodarki obszaru takich jak dostępność komunikacyjna czy jakość infrastruktury. Zapewnienie usług turystycznych na wysokim poziomie jest bezpośrednio uzależnione od sytuacji gospodarczej, jakości funkcjonowania instytucji na obszarze oraz kondycji przedsiębiorstw.

Takie podejście wyznacza zakres Strategii, podparte to jest wynikami diagnozy zarówno ilościowej (dane statyczne) oraz diagnozy jakościowej (badanie ankietowe wśród mieszkańców, warsztaty w poszczególnych jednostkach samorządu).

Wzmacnianie funkcji turystycznych obszaru musi iść w parze z poprawą jakości infrastruktury, funkcjonowania przedsiębiorstw i podniesieniem jakości życia społeczności lokalnych. Wszystkie te kwestie znalazły odzwierciedlenie w założeniach i treści dokumentu.

Działania w ramach Strategii będą prowadzone przy uwzględnieniu kierunków polityki rozwoju ustanowionych dla MOF Włodawskiego tworzonego przez Miasto Włodawa i gminę wiejską Włodawa.

Strategia obejmuje wszystkie najważniejsze aspekty życia społeczno-gospodarczego na obszarze gmin i powiatu. Jednocześnie ze względu na konieczność priorytetyzacji określonych działań zdecydowano skoncentrowaniu się na projektach zintegrowanych wybranych zakresach, w których współpraca jednostek może przynieść szczególnie wymierne i istotne efekty.

Gminy i powiat tworzące Partnerstwo podpisały 2 stycznia 2025 roku Porozumienie międzygminne na podstawie art. 10g ust. 4 oraz art. 74 ustawy o samorządzie gminnym.

Podpisanie porozumienia zostało poprzedzone przyjęciem stosownych uchwał przez rady wszystkich gmin Partnerstwa oraz radę powiatu.

2. Synteza i wnioski z diagnozy

2.1. Ogólna charakterystyka obszaru

Obszar funkcjonalny objęty niniejszą Strategią położony jest w środkowo-wschodniej części województwa lubelskiego, graniczy z Ukrainą i Białorusią. Pod względem administracyjnym obejmuje 6 gmin powiatu włodawskiego oraz jedną należącą do powiatu chełmskiego (Ruda-Huta). Charakteryzuje się niską gęstością zaludnienia, a cały obszar funkcjonalny stanowią obszary wiejskie. Partnerem Porozumienia, na mocy którego powstała niniejsza Strategia rozwoju ponadlokalnego jest także powiat włodawski. OF objęty Strategią znajduje się w przeważającej części na terenie powiatu włodawskiego.

Wyjątkowe walory obszaru wynikają z położenia na następujących krainach geograficznych: Polesie Lubelskie, Pojezierze Łęczyńsko - Włodawskie, Garb Włodawski oraz obszarach chronionych: Poleski Park Narodowy, Poleski Park Krajobrazowy i Sobiborski Park Krajobrazowy.

Polesie to kraina geograficzna rozpościerająca się na terenach czterech państw: Polski, Białorusi, Ukrainy oraz Rosji. Jest to obszar pokryty największymi w Europie torfowiskami, moczarami, licznymi jeziorami oraz bagnami. Obszar ten jest dość słabo przekształcony przez człowieka. Rzeka Bug stanowiąca wschodnią granicę OF jest jedną z ostatnich dużych rzek europejskich, które zachowały swój naturalny charakter. Polesie Zachodnie stanowi północnozachodnią część tego fizycznogeograficznego makroregionu. Obszar objęty niniejszym opracowaniem położony jest w granicach Polesia Lubelskiego, które jest częścią Polesia Zachodniego.

OF wyróżnia się wyjątkowymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, jednym z najwyższych wskaźników zalesienia oraz bogatym dziedzictwem kulturowym. Atutem obszaru są obiekty zabytkowe, świadczące o jego bogatej historii. Ponadto obszar cechuje się bogatym dziedzictwem wielokulturowym, przejawiającym się w istnieniu wielu zabytków sakralnych, związanych z trzema religiami: katolicyzmem, prawosławiem i judaizmem.

Walory środowiska przyrodniczego i kulturowego obszaru sprawiają, że stanowi on jeden z głównych obszarów turystyczno – rekreacyjnych w województwie lubelskim. Intensywny ruch turystyczny odbywa się obecnie głównie w sezonie letnim.

Obszary rekreacyjne to m.in. tereny nad jeziorami, tam również koncentruje się baza gastronomiczna i noclegowa. Na terenie obszaru funkcjonalnego istnieje gęsta sieć szlaków turystycznych, organizowane są liczne imprezy kulturalne. Pomimo istotnego potencjału i wyjątkowych zasobów, wiele obszarów pozostaje nadal niewykorzystanych.

2.2. Demografia

W ramach obszaru funkcjonalnego ludność gmin powiatu włodawskiego stanowiła dokładnie połowę mieszkańców powiatu. Spośród gmin obszaru funkcjonalnego najwyższą liczbą ludności w 2023 r. posiadała gmina Ruda-Huta.

We wszystkich gminach obszaru funkcjonalnego liczba ludności zmniejszyła się na przestrzeni ostatniej dekady. Wobec 2011 r. stosunkowo najwięcej mieszkańców ubyło w gminie Hanna (o 20%) oraz Wiryki (o 19%). Najniższy spadek liczby ludności dotknął gminy Urszulín (o 1,45%).

Wobec 2011 r. liczba ludności zmniejszyła się w relatywnie większym stopniu na obszarze funkcjonalnym (spadek o 13% wartości z 2011 r.) niż w województwie (spadek o 7,4% wartości z 2011 r.). Różnica ta związana jest prawdopodobnie z wiejskim charakterem gmin obszaru funkcjonalnego i obserwowanym odpływem mieszkańców ze wsi do miast.

Na liczbę ludności wpływa między innymi saldo migracji. W ciągu 13 analizowanych lat dodatnie salda migracji zanotowano w gminach: Urszulin (7 razy), Wola Uhruska (5 razy), Stary Brus (w 2019 r.) oraz Ruda-Huta (w 2014 r.). W pozostałych JST obszaru funkcjonalnego roczne salda migracji przyjmowało wartości ujemne (w 2023 r. od -11 w gminie Stary Brus do -45 w gminie Wiryki i -152 w powiecie włodawskim). Wobec 2011 r. wartości salda migracji przyjęły nieznacznie mniej korzystne wartości w gminie Hanna, Wiryki i Ruda-Huta.

Na zmniejszenie liczby ludności wpływa też ujemny przyrost naturalny. W 2023 r. najniższą wartość przyjął on w gminie Ruda-Huta (-45), najwyższą w gminie Stary Brus (-12). Warto zaznaczyć, że w roku 2011 przyrost naturalny niemal we wszystkich JST obszaru funkcjonalnego nie przekraczał wartości -10, jedynie w gminie Hanna, Wola Uhruska i w powiecie włodawskim przekraczał tę liczbę. W ostatniej dekadzie przyrost naturalny spadł znacząco.

Struktura wieku ekonomicznej ludności JST obszaru funkcjonalnego w 2023 r. była porównywalna: nieco ponad połowę mieszkańców stanowiły osoby w wieku produkcyjnym (od 57,2% w gminie Stary Brus do 60,9% w gminie Hańsk), około 1/4 ludności to osoby w wieku poprodukcyjnym (od 21,24% w gminie Urszulin do 26,54% w gminie Wola Uhruska), ok. 1/5 mieszkańców to osoby w wieku przedprodukcyjnym (od 14,51% w gminie Hanna do 19,1% w gminie Urszulin).

Wobec 2011 r. odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym spadł we wszystkich JST obszaru funkcjonalnego (od 1,51 p. proc. w gminie Urszulin do 5,41 p. proc. w gminie Hańsk). Odsetek osób w wieku produkcyjnym zmniejszył się we wszystkich JST (od 1,19 p. proc. w gminie Urszulin do 5 p. proc. w gminie Stary Brus). Z kolei udział osób w wieku poprodukcyjnym wzrósł we wszystkich JST (od 2,7 p. proc. w gminie Urszulin do 8 p. proc. w gminie Hańsk).

Udział grupy osób w wieku poprodukcyjnym jest od 2011 r. nieznacznie (niecały punkt procentowy) niższy niż w regionie, a udział osób w wieku produkcyjnym od 2013 r. przewyższa wartość dla województwa. Niepokojące tendencje dotyczą natomiast grupy osób młodych: od 2011 r. udział tej grupy w skali regionu spadł o 1,11 p. proc., a na obszarze funkcjonalnym o 3,14 p. proc. Można zatem stwierdzić, iż obserwowane na obszarze funkcjonalnym zależności w tej sferze mają charakter uniwersalny, aczkolwiek spadek liczby młodych osób może w najbliższych latach zachwiać piramidę wiekową.

Starzenie się społeczeństwa jest skorelowane z generalnie ujemnym przyrostem naturalnym, który zaobserwowano we wszystkich JST obszaru funkcjonalnego.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Obserwowane zmiany struktury wieku ekonomicznej ludności obszaru funkcjonalnego wynikające z postępującego procesu starzenia się społeczeństwa wpłyną na wszystkie obszary funkcjonowania JST. Zjawisko to jest charakterystyczne dla całego województwa lubelskiego, jest to również generalny trend w kraju. Analiza danych demograficznych wskazuje na konieczność podjęcia działań w zakresie zahamowania odpływu ludności z terenu.

Konieczne jest podejmowanie działań zmierzających do zwiększenia atrakcyjności obszaru jako miejsca do zamieszkania, pracy, podwyższenie poziomu życia mieszkańców.

Ponadto należy zapewnić w większym zakresie dostęp do usług skierowanych do osób starszych (usługi społeczne i opieka zdrowotna).

2.3. Rynek pracy

W 2023 r. w powiecie włodawskim liczba osób pracujących wyniosła 11 878 osób. W ramach obszaru funkcjonalnego pracujący w gminach powiatu włodawskiego stanowili 63% osób pracujących w powiecie. Spośród gmin obszaru funkcjonalnego najwyższą liczbę osób pracujących odnotowano w gminie Urszulin (1 577) a najniższą w gminie Stary Brus (619). Wśród pracujących w większości były kobiety (od 58% w gminie Urszulin i powiecie włodawskim do 72% w gminie Hanna).

Liczba pracujących w gminach obszaru funkcjonalnego w 2023 r. stanowiła 1% liczby pracujących w województwie lubelskim.

Natomiast dwa wskaźniki zatrudnienia – liczba pracujących na 1000 ludności ogółem oraz liczba pracujących na 1000 ludności w wieku produkcyjnym dla wszystkich gmin obszaru funkcjonalnego stanowiły w 2023 roku odpowiednio 91% oraz 88% wartości tych wskaźników dla całego województwa lubelskiego.

W 2023 r. w powiecie włodawskim liczba zarejestrowanych bezrobotnych wyniosła 1 758 osób. W ramach obszaru funkcjonalnego bezrobotni w gminach powiatu włodawskiego stanowili 50% osób bezrobotnych w powiecie.

W 2023 r. liczba zarejestrowanych bezrobotnych we wszystkich gminach obszaru funkcjonalnego stanowiła 1,8% liczby zarejestrowanych bezrobotnych w województwie lubelskim. Zmniejszenie liczby bezrobotnych w ostatniej dekadzie jest porównywalne zarówno na poziomie wszystkich gmin OF jak i województwa. Wobec 2011 r. liczba bezrobotnych w gminach OF zmniejszyła się o 50%, podczas gdy na poziomie województwa spadek ten był odrobinę wyższy i wyniósł 47% liczby bezrobotnych z 2011 r. Wobec roku 2011 liczba bezrobotnych spadła do roku 2023 we wszystkich JST obszaru funkcjonalnego o około połowę. Spadek bezrobocia (w ujęciu procentowym) jest powiązany ze spadkiem liczby osób w wieku produkcyjnym.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Biorąc pod uwagę powyższe dane należy podjąć działania zmierzające do aktywizacji zawodowej mieszkańców, tworzenia warunków do rozwoju przedsiębiorczości – samozatrudnienie, wsparcie instytucji wspierających przedsiębiorstwa (IOB).

Ze względu na szczególne znaczenie turystyki i potencjału obszaru do rozwoju tej dziedziny, zasadnym jest położenie nacisku na branże związane bezpośrednio i pośrednio z obsługą ruchu turystycznego. Wynika to ze zdiagnozowanych potrzeb w tym zakresie.

Ponadto należy wspierać osoby starsze w jak najdłuższej aktywności zawodowej oraz prowadzić działania na rzecz aktywizacji kobiet.

2.4. Usługi zdrowotne i społeczne

W powiecie włodawskim w 2023 r. funkcjonowało 16 przychodni ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, z czego 8 przychodni na terenie gmin OF. Najwięcej przychodni posiadała gmina Urszulin (3), w pozostałych gminach działa po jednej placówce. W gminie Hanna w 2021 r.

przestała funkcjonować jedyna przychodnia, jednak od połowy 2023 r. w gminie ponownie funkcjonuje NZOZ, zabezpieczając potrzeby mieszkańców gminy w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej. W odniesieniu do liczby mieszkańców najlepiej zaopatrzona w opiekę zdrowotną jest gmina Urszulin (7 przychodni na 10 tys. ludności). Dla porównania na obszarze całego województwa lubelskiego liczba przychodni na 10 tys. ludności wzrosła z 5 w 2011 r. do 6 w 2023 r.

Zarówno w 2011 r. jak i 2023 r. liczba udzielonych porad lekarskich w ramach AOZ na terenie wszystkich gmin obszaru funkcjonalnego stanowiło 1% udzielonych porad lekarskich na terenie całego województwa lubelskiego. Warto natomiast zauważyć, iż w analizowanym okresie liczba porad lekarskich wzrosła na terenie obszaru funkcjonalnego bardziej (o 16,8% wartości z 2012 r.) niż średnio w województwie (o 12% wartości z 2012 r.).

Na terenie OF nie funkcjonuje żaden dom pomocy społecznej oferujący usługi stacjonarne. Poza obszarem funkcjonalnym (w miejscowości Różanka w gminie Włodawa) znajduje się dom pomocy społecznej, z którego usług mogą również korzystać mieszkańcy OF. Nie zaspokaja on jednak w pełni istniejących potrzeb.

Stosunkowo najwięcej beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej znajduje się w gminie Wiryki (1 596 osób na 10 tys. ludności) oraz Stary Brus (1 192 osoby na 10 tys. ludności), zaś najmniej w gminie Urszulin (191 osób na 10 tys. ludności). Niemal we wszystkich JST OF liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej spadła w ostatniej dekadzie o ponad 60%. Jedynie w gminie Hanna i Wiryki spadek ten był niższy o odpowiednio 42% wskaźnika z 2011 r. oraz 19% wskaźnika z 2011 r.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Podstawowa opieka zdrowotna jest zapewniona w wystarczającym stopniu. W prowadzonych działaniach należy skupić się na podniesieniu jakości usług oraz uzupełnieniu usług o wyspecjalizowane ośrodki, świadczące usługi wykraczające poza podstawowe i ambulatoryjne porady lekarskie. W tym zakresie należy wykorzystać szanse wynikające z rozwoju telemedycyny.

Konieczne jest zapewnienie dostępności usług i infrastruktury społecznej osobom starszym oraz dostosowanie usług i infrastruktury do osób z niepełnosprawnościami.

2.5. Edukacja

W 2023 r. w powiecie włodawskim funkcjonowało 27 placówek wychowania przedszkolnego, z czego 17 na terenie gmin należących do OF. Najwięcej placówek znajdowało się w gminie Urszulin i Wiryki (5). Wobec 2011 r. jedynie w gminie Ruda-Huta i Wiryki liczba tych placówek wzrosła o odpowiednio 1 i 2 obiekty.

W roku 2023 stosunkowo najwięcej dzieci w wieku od 3-5 lat było objętych wychowaniem przedszkolnym w gminie Wola Uhruska (965 osób na 1 tys. dzieci), z kolei najmniej w gminie Ruda-Huta (455 osób na 1 tys. dzieci). Wobec roku 2011 wskaźnik ten zwiększył się w każdej z gmin, najbardziej w gminie Wiryki (o 257% wartości z 2011 r.). Dla porównania w województwie lubelskim wartość tego wskaźnika w 2023 r. wyniosła 913 osób (i była o 41% wyższa od wartości z 2011 r.). Dane dotyczące dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym na obszarze funkcjonalnych są zbieżne z ogólnymi tendencjami na obszarach wiejskich, gdzie

mniejszy niż w miastach odsetek dzieci w wieku przedszkolnym jest posyłana do placówek wychowania przedszkolnego.

W 2023 r. w powiecie włodawskim funkcjonowało 20 szkół podstawowych, z czego 13 w gminach należących do OF. We wszystkich gminach OF w 2023 r. łącznie było 14 szkół podstawowych, do których uczęszczało 1 355 uczniów.

W roku 2023 najniższy współczynnik skolaryzacji netto zanotowano w gminie Wiryki (58,1%), zaś najwyższy w gminie Urszulin (93,6%). W gminach obszaru funkcjonalnego skolaryzacja netto zmniejszyła się, przy czym najwyższy spadek zanotowano w gminie Wiryki (o 25,4 p. proc.).

Dla porównania na obszarze całego województwa lubelskiego wskaźnik skolaryzacji od 2011 do 2023 r. zmniejszył się o 6,7 p. proc. osiągając w 2023 r. wartość 88,3%. Spośród gmin obszaru funkcjonalnego jedynie gminy Urszulin i Wola Uhruska osiągnęły wyższą wartość tego wskaźnika.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Działania mające na celu poprawę sytuacji w obszarze edukacji powinny przede wszystkim dotyczyć podnoszenia jakości kształcenia oraz zapewniania uczestnictwa w zajęciach pozaszkolnych.

W celu zapewnienia odpowiedniej jakości kształcenia niezbędne jest przystosowanie systemu edukacji do potrzeb rynku pracy.

Nadal istnieją potrzeby w zakresie opieki przedszkolnej czy żłobkowej, a sytuacja w gminach objętych Strategią jest typowa dla obszarów wiejskich.

2.6. Gospodarka i przedsiębiorczość

W 2023 r. w powiecie włodawskim zarejestrowanych było 3 014 podmiotów gospodarczych, z czego 40% w gminach należących do OF. Z kolei we wszystkich gminach wiejskich OF zarejestrowanych było 1 440 firm – o 404 więcej niż w roku 2011. We wszystkich JST OF liczba przedsiębiorstw wzrosła na przestrzeni ostatniej dekady – stosunkowo najwięcej firm przybyło w gminie Hańsk i Ruda-Huta (o odpowiednio 55% i 65% liczby firm z 2011 r.), zaś najmniej w gminie Wola Uhruska (o 17% liczby firm z 2011 r.). Zdecydowana większość firm w 2023 r. (ponad 96,5%) to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników.

W porównaniu do całego województwa lubelskiego struktura wielkości przedsiębiorstw na terenie gmin obszaru funkcjonalnego charakteryzuje się nieco wyższym udziałem małych przedsiębiorstw (ok. 2,4% w województwie, 3,3% w OF), nieco niższym udziałem mikroprzedsiębiorstw (96,5% w OF wobec 97% w województwie), niższym udziałem średnich przedsiębiorstw (ok. 0,2% w OF wobec 0,5% w województwie). Ponadto na terenie obszaru funkcjonalnego nie ma żadnych dużych przedsiębiorstw, podczas gdy w województwie stanowią one ok. 0,1% wszystkich firm.

We wszystkich JST OF w 2022 r. przeważały przedsiębiorstwa należące do działu: pozostała działalność (od ok. 51% firm w gminie Hańsk do ok. 75% firm w gminie Urszulin). Stosunkowo

najmniej firm zarejestrowanych było w dziale rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (od ok. 2% firm w gminie Urszulin do ok. 15% w gminie Stary Brus). Najwięcej przedsiębiorstw z działu przemysł i budownictwo zarejestrowanych było w gminie Hańsk (94 firmy, tj. 38% wszystkich firm w gminie).

Porównując strukturę przedsiębiorstw wg działów gospodarki w 2023 r. na tle województwa lubelskiego obserwujemy, iż na terenie gmin obszaru funkcjonalnego zarejestrowanych było stosunkowo więcej przedsiębiorstw w dziale „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” a także w dziale „przemysł i budownictwo”, przy jednoczesnym mniejszym udziale przedsiębiorstw w dziale „pozostała działalność”.

W gminach OF w 2023 r. najwięcej firm było zarejestrowanych w sekcjach: F – Budownictwo (303 firmy), G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle (255 firm) oraz S – Pozostała działalność usługowa i T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby (148 firm).

O aktywności gospodarczej mieszkańców świadczy przewaga nowo otwartych firm nad tymi wyrejestrowanymi z rejestru REGON. W poszczególnych gminach obszaru funkcjonalnego zdarzały się lata, gdy bilans był ujemny, ale zdecydowanie przeważa liczba lat z bilansem dodatnim. W 2023r. jedynie w gminie Hanna wyrejestrowano o 4 firmy więcej niż zarejestrowano nowych.

W 2023 r. najwyższy odsetek osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w liczbie przedsiębiorstw ogółem odnotowano w gminie Hańsk (82,7%), zaś najniższy w gminie Stary Brus (69,5%). Z kolei najwyższy wskaźnik przedsiębiorczości wśród mieszkańców (udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym) w 2023 r. odnotowano w gminach Urszulin i Hańsk (9,5%), najniższy w gminie Wola Uhruska (6,8%).

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

W kwestii rozwoju przedsiębiorczości zasadnym wydaje się zapewnienie odpowiedniego wsparcia i utworzenie lub poszerzenie oferty instytucji wspierających przedsiębiorstwa, które odgrywają dużą rolę w budowaniu kultury przedsiębiorczości.

W promocji potencjału inwestycyjnego istotnym elementem może być stworzenie wspólnej bazy ofert i terenów inwestycyjnych oraz kompleksowe działania informacyjne.

Konieczne jest również wsparcie mikroprzedsiębiorstw w szczególności funkcjonujących w obszarze usług okołoturystycznych (gastronomia, baza noclegowa) w tym wsparcie informacyjne, szkoleniowe i doradcze.

2.7. Rolnictwo

Według PSR w 2020 r. w powiecie włodawskim było łącznie 3 055 indywidualnych gospodarstw rolnych, z czego 82% w gminach należących do OF. We wszystkich gminach wiejskich OF było 2 944 indywidualnych gospodarstw rolnych. Od ok. 70% (gmina Ruda-Huta) do 90% (gmina Hanna) tych gospodarstw przeznaczało końcową produkcję rolniczą na sprzedaż. Pozostałe gospodarstwa produkcję rolą przeznaczały głównie na samo zaopatrzenie. Stosunkowo najwięcej takich gospodarstw znajduje się w gminie: Ruda-Huta (nieco ponad 30%), Wola Uhruska (niecałe 30%), Hańsk (nieco ponad 20%). Gospodarstwa rolne w gminach obszaru funkcjonalnego stanowiły 2% gospodarstw rolnych w całym województwie lubelskim. Największy obszar w powiecie zajmują użytki rolne - 49%.

Średnia wielkość gospodarstw rolnych ogółem na obszarze OF oscyluje między 10,62 ha (gmina Ruda-Huta) a 18,15 ha (gmina Hanna). Średnio 86% średniej powierzchni gospodarstw rolnych zajmują użytki rolne. Pod względem średniej wielkości, gospodarstwa rolne w gminach obszaru funkcjonalnego są większe niż gospodarstwa rolne w całym województwie lubelskim – średnio o 5,28 ha gruntów ogółem i 4,32 ha użytków rolnych.

W 2020 r. w powiecie włodawskim użytkowano 57 679,28 ha, z czego 78% w gminach należących do OF. We wszystkich gminach OF łącznie użytkowano 50 126 ha gruntów. Największy areal gruntów był użytkowany w gminie Hanna (11 073,42 ha). Powierzchnia użytkowanych gruntów w gminach obszaru funkcjonalnego stanowiła 3% powierzchni użytkowanych gruntów w województwie lubelskim.

Pod względem przeznaczenia użytkowanych gruntów rozkład w poszczególnych JST OF jest do siebie zbliżony. Ok. 85% gruntów w 2020 r. stanowiły użytki rolne. Pozostałe 15% to lasy i grunty leśne oraz pozostałe grunty. Gleby na obszarze funkcjonalnym to głównie IV i V klasa bonitacyjna, co przekłada się na niewystarczająco efektywne użytkowanie, mimo to są wykorzystywane rolniczo.

Porównując strukturę gruntów w gospodarstwach rolnych gmin obszaru funkcjonalnego z województwem lubelskim można zauważyć, iż w województwie jest nieco więcej użytków rolnych, zaś nieco mniej lasów i gruntów leśnych oraz pozostałych gruntów.

Co warto zauważyć – gospodarstwa rolne w gminach obszaru funkcjonalnego posiadały w 2020 r. średnio większą powierzchnię niż na poziomie województwa, natomiast produkcja rolna i ich zasoby stanowiły ok. 2% produkcji rolnej i zasobów w całym województwie.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Szansą dla lokalnych producentów mogą być systemowe działania promujące produkty lokalne, które mogą wzbogacać ofertę turystyczną i stanowić istotny element nowych produktów turystycznych.

Ze względu na niską klasę bonitacyjną występujących na obszarze gleb, dobrym kierunkiem byłoby wyspecjalizowaniem sektora rolniczego np. w postaci rozwoju rolnictwa ekologicznego

Kierunkiem rozwoju powinna być również agroturystyka, m.in. z względu na zdiagnozowaną słabo rozwiniętą infrastrukturą noclegową. Gospodarstwa rolne mogą też różnicować swoją działalność wykorzystując rozwiązania tzw. rolnictwa społecznego.

Konieczne jest zapewnianie odpowiedniego wsparcia informacyjnego na temat możliwych kierunków działania jakie mogą być realizowane przez gospodarstwa rolne.

2.8. Środowisko i zasoby przyrodnicze

W 2023 r. na terenie powiatu włodawskiego znajdowało się 51 298, 87 ha **obszarów chronionych**, z czego 77% w gminach należących do obszaru funkcjonalnego. Z kolei we wszystkich gminach OF obszary chronione zajmowały 44 668,1 ha, co stanowiło 8% powierzchni obszarów chronionych w całym województwie lubelskim. Największa powierzchnia obszarów chronionych zlokalizowana jest na terenie gminy Hańsk (12 196,99 ha) i Urszulin (11 286,60 ha), najmniejsza w gminie Wiryki (159,18 ha). Wobec roku 2011 powierzchnia obszarów chronionych nieznacznie się zwiększyła w większości JST OF (o średnio 0,11% wartości w 2011 r.) – poza gminą Stary Brus i Urszulin.

W odniesieniu do ogólnej powierzchni JST w 2023 r. udział obszarów chronionych w większości JST OF oscylował między 41% (powiat włodawski) a 68% (gmina Hańsk). W gminie Wiryki wyniósł on zaledwie 0,7%, zaś w gminie Hanna 18,7%. Dla porównania na obszarze całego województwa lubelskiego udział obszarów chronionych zarówno w 2011 r., jaki 2023 r. wyniósł 22,7%.

Spośród różnych rodzajów obszarów chronionych na terenie gminy Hanna znajduje się 2 595 ha obszarów chronionego krajobrazu oraz 2,35 ha użytków ekologicznych. Te same rodzaje obszarów prawnie chronionych można spotkać w gminie Wiryki: 45 ha obszarów chronionego krajobrazu, 56,90 ha użytków ekologicznych.

Jedynie w gminie Hańsk zlokalizowane są wszystkie rodzaje obszarów chronionych. 5 rodzajów jest w gminie Urszulin, zaś 4 rodzaje w gminie Stary Brus i Urszulin.

Warto zauważyć, iż powierzchnia parków narodowych znajdujących się na terenie gmin obszaru funkcjonalnego stanowi $\frac{1}{3}$ powierzchni parków narodowych w całym województwie lubelskim. 7% powierzchni rezerwatów przyrody województwa znajduje się na obszarze gmin OF, 5% powierzchni parków krajobrazowych województwa znajduje się na terenie gmin OF, 9% powierzchni obszarów chronionego krajobrazu województwa i 13% powierzchni użytków ekologicznych województwa jest umiejscowionych w gminach obszaru funkcjonalnego.

Na terenie OF zlokalizowany jest Poleski Park Narodowy (m.in. w gminie Stary Brus, Urszulin, Hańsk). Ponadto na obszarze gminy Stary Brus i Urszulin położony jest Poleski Park Krajobrazowy, zaś na terenie gminy Wola Uhruska – część Sobiborskiego Parku Krajobrazowego. Ww. formy ochrony przyrody należą do Poleskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, w zasięgu którego znajduje się m.in. 5 gmin OF: Urszulin, Stary Brus, Hańsk, Wiryki, Wola Uhruska.

Poleski Obszar Chronionego Krajobrazu położony jest w centralnej części rezerwatu biosfery UNESCO "Polesie Zachodnie". Znajduje się tu również znaczna część ostoi przyrody CORINE "Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie".

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego zakłada docelowo zakończenie procesu obejmowania ochroną prawną pozostałych terenów rezerwatu biosfery, w związku z czym przewiduje się, iż niemal wszystkie gminy OF (poza gminą Hanna oraz Ruda-Huta) znajdują się w zasięgu sieci ekologicznej ECONET.

Na terenie OF znajduje się łącznie 11 Obszarów NATURA 2000 (w każdej z gmin OF).

Na terenie gminy Urszulin zlokalizowanych jest 9 jezior, w tym m.in. drugie co do wielkości na pojezierzu jezioro Uściwierz (o pow. 284 ha). Dostępny jest tylko brzeg południowy jeziora, z plażą i niestrzeżonym kąpieliskiem. Nieopodal znajduje się jezioro Uściwierzek, wyróżniające się, jak poprzednie, wysokimi walorami przyrodniczymi. Z kolei pobliskie jeziora Rotcze i Sumin, wykorzystywane są częściowo do rekreacji, dzięki istniejącym kąpieliskom i skromnej bazie usługowej. Największe jezioro pojezierza - jezioro Wytyckie (478 ha) – posiada załączki infrastruktury turystycznej (tj. plaża, wieża widokowa, parking, zadaszenie dla turystów) i jest miejscem rozwijającej się turystyki wędkarskiej z uwagi na występowanie okazałych okazów karpia i szczupaków.

3,52% powierzchni OF stanowią wody (38,74 km²). Największy udział wód w powierzchni gminy dotyczy gminy Urszulin – 10,15% (17,4 km²). W gminie Wola Uhruska 4,38% powierzchni stanowią wody (6,57 km²). W gminach Hańsk i Stary Brus udział wód w powierzchni całkowitej jest porównywalny i wynosi odpowiednio 2,94% (5,28 km²) i 2,26% (2,96 km²).

Najmniejszy udział wód dotyczy gminy Ruda-Huta - 0,88% (0,99 km²). W gminach Wiryki i Hanna odsetek ten nie przekracza 2% i wynosi odpowiednio: 1,34% (2,95 km²) oraz 1,86% (2,59 km²).

Wysoka lesistość OF, szerokie występowanie form ochrony przyrody, a także dostępne jeziora stanowią potencjał dla rozwoju aktywnej turystyki przyrodniczej: rowerowej oraz pieszej.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Posiadane zasoby naturalne powinny zostać wykorzystane do wzmacniania funkcji turystycznych OF oraz promocji potencjału turystycznego.

Ze względu na konieczność działań zarówno w zakresie adaptacji do zmian klimatu jak i działań ograniczających wpływ na klimat, należy realizować inwestycje z zakresu OZE, czystej energii i efektywności energetycznej. Jest to szczególnie istotne na OF tak cennym przyrodniczo, który swoimi walorami naturalnymi może stawać się coraz bardziej atrakcyjny dla turystów.

Jednocześnie niezbędnymi elementami w tym obszarze jest ochrona zasobów przyrodniczych i edukacja ekologiczna mieszkańców.

2.9. Kultura i turystyka

W 2023 r. w powiecie włodawskim funkcjonowały 4 instytucje kultury (centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice), z czego aż 3 w gminach należących do OF. Gminy: Stary Brus, Wola Uhruska i Wiryki nie posiadały domów kultury. Kolejne 3 ośrodki kultury były zlokalizowane w gminie Ruda-Huta (powiat chełmski), stąd najwyższy wskaźnik liczby ośrodków kultury na 10 tys. ludności (7,3) i stosunkowo najniższy wskaźnik liczby osób przypadających na placówkę (1 363,33 osoby).

W odniesieniu do liczby zorganizowanych w 2023 r. imprez w ośrodkach kultury na szczególną uwagę zasługuje gmina Hańsk, w której zorganizowano 701 imprez z łączną liczbą uczestników wynoszącą 10 230 osób, co daje średnio niemal 3 tys. uczestników na 1000 ludności. Dla porównania gmina Ruda-Huta, gdzie zorganizowano 49 imprez przyciągnęła na nie 3 514 uczestników, co daje 850,8 uczestników na 1000 ludności.

Biorąc pod uwagę liczbę osób przypadających na placówkę kultury sytuacja w gminach obszaru funkcjonalnego posiadających taką placówkę jest korzystniejsza niż na poziomie całego województwa lubelskiego.

Przez OF przebiegają liczne trasy rowerowe np. Nadbużański Szlak Rowerowy czy Green Velo oraz szlaki piesze, w tym Szlak Nadbużański, Szlak Trzech Jezior czy Szlak Lasów Włodawskich.

Na przepływających przez obszar OF rzekach (Bug, Uherka, Włodawka, Więzienny Rów - Krzewianka) organizowane są spływy kajakowe. Ponadto przez obszar OF przebiega Poleski Szlak Konny.

Na terenie OF znajdują się liczne atrakcyjne turystycznie zasoby kultury, tj. zabytki kultury sakralnej czy dworskiej, które można zwiedzać pojedynczo bądź razem w ramach wymienionych szlaków turystycznych np. Poleski Szlak Cerkiewny (cerkwie w gminie Wola Uhruska, Hańsk, Stary Brus, Wiryki) czy Szlak Sakralnej Architektury Drewnianej (świątynie w gminie Hanna, Wiryki, Stary Brus, Urszulin).

W niewystarczającym stopniu rozwiniętym jest system informacji turystycznej. Jeden z punktów funkcjonuje poza OF – Ośrodek informacji turystycznej prowadzony przez MOSiR we Włodawie, natomiast drugi to Punkt informacji Poleskiego Parku Narodowego w Urszulinie.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Oferta turystyczna i kulturalna nie ma formy usystematyzowanej. Prowadzone są liczne działania z zakresu kultury, obszar posiada wiele atrakcji turystycznych, ale wszystko to przybiera formę rozproszoną i jednostkową.

Konieczna jest poprawa stanu infrastruktury kulturalnej i turystycznej, zapewnienie odpowiedniego dostępu do informacji turystycznej i kulturalnej, stworzenie rozpoznawalnej marki oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej. Szansą dla wypromowania jako obszaru atrakcyjnego pod kątem turystycznym jest stworzenie sieciowych produktów turystycznych.

Oferta turystyczna powinna być wspierana poprzez ofertę kulturalną JST będące stronami jest ona ważnym elementem atrakcyjności turystycznej, przyciągania turystów, elementem tworzenia produktów turystycznych, stąd konieczność wzmocnienia instytucji kultury.

2.10. Infrastruktura techniczna

Wg danych GUS na terenie OF w 2023r. funkcjonowało 12 biologicznych oczyszczalni ścieków. Najwięcej – 3 oczyszczalnie – w gminach Hanna i Wiryki, 2 oczyszczalnie w gminie Hańsk i po 1 oczyszczalni w pozostałych gminach.

W 2023 r. w powiecie włodawskim z oczyszczalni ścieków korzystało 24 876 osób, z czego 35% to osoby zamieszkujące gminy należące do OF. Względem 2011 r. liczba osób korzystających z oczyszczalni ścieków nieznacznie wzrosła w większości JST – w trzech gminach zmniejszyła się: w gminie Hańsk o 52 osoby, w gminie Stary Brus o 33 osoby i w gminie Wiryki o 150 osób.

W 2023 r. udział budynków podłączonych do sieci wodociągowej w liczbie budynków mieszkalnych zawierał się w przedziale od 66,1% w gminie Wola Uhruska do 98,8% w gminie Hanna. W odniesieniu do sieci kanalizacyjnej wskaźnik ten przyjmował niższe wartości: najbardziej skanalizowaną gminą była gmina Wola Uhruska (42,5%), zaś najmniej gmina Wiryki (2,8%). Wobec 2015 r. wskaźnik zwodociągowania nieznacznie spadł w powiecie włodawskim (o 4,7 p.proc.), gminie Hanna (o 0,2 p.proc.), gminie Hańsk (o 1,9 p.proc.) oraz w gminie Urszulin (o 1,8 p.proc.). Z kolei wskaźnik skanalizowania zmniejszył się wobec 2015 r. jedynie w gminie Hańsk (o 0,9 p.proc.), zwiększył się natomiast w sposób istotny (o 16 p. proc.) w gminie Urszulin.

W 2023 r. jedynie w gminie Wola Uhruska długość sieci kanalizacyjnej przekroczyła nieznacznie połowę długości sieci wodociągowej. Największa rozbieżność między długością obu sieci dotyczyła gminy Wiryki oraz Stary Brus. Wobec 2011 r. w czterech gminach sytuacja

poprawiła się, natomiast w dwóch gminach dysproporcja między sieciami nieznacznie się zwiększyła. Dla porównania w województwie lubelskim w 2023 r. długość sieci kanalizacyjnej wynosiła 33,65% długości sieci wodociągowej, co jest wynikiem wyższym o 9,21 p. proc. wobec roku 2011.

W 2023 r. w powiecie włodawskim było 644,8 km czynnej wodociągowej sieci rozdzielczej i przesyłowej z czego 77% na terenie gmin należących do OF. Z kolei łączna długość tej sieci w gminach OF wyniosła 596 km, co stanowiło 2,6% długości sieci wodociągowej w całym województwie lubelskim. Wobec roku 2011 długość sieci wodociągowej zwiększyła się w większości gmin - stosunkowo największy wzrost zanotowano w gminie Wiryki (o 12% długości sieci z 2011 r.). Nieznaczny spadek (o 0,1 km) dotyczył gminy Hańsk.

W całym powiecie włodawskim w 2023 r. z sieci wodociągowej korzystały 31 902 osoby, z czego 465 w gminach należących do OF. We wszystkich gminach wiejskich OF łącznie z sieci wodociągowej korzystało 17 297 osób. Wobec roku 2011 liczba osób korzystających z wodociągów zwiększyła się tylko w gminach Urszulin (o 412 osób) i Wola Uhruska (o 15 osób).

W 2023 r. w powiecie włodawskim było 279 km sieci kanalizacyjnej, z czego połowa na obszarze gmin należących do OF. We wszystkich gminach wiejskich OF długość sieci kanalizacyjnej wyniosła 147,3 km, co stanowiło 2% długości sieci kanalizacyjnej w województwie lubelskim. Najdłuższą sieć kanalizacyjną posiadały gminy Urszulin (58,2 km) oraz Wola Uhruska (34,6 km). Wobec 2011 r. długość kanalizacji zmniejszyła się w gminie Wiryki (o 0,3 km) oraz Hańsk (o 1 km). W pozostałych JST sieć kanalizacyjna została rozbudowana – w gminie Urszulin długość sieci uległa niemalże podwojeniu na przestrzeni ostatniej dekady.

Warto zauważyć, iż w porównaniu do województwa lubelskiego przyrost długości sieci kanalizacyjnej w gminach obszaru funkcjonalnego był niższy – wyniósł on 104% wartości z 2011 r., podczas gdy na poziomie województwa 114% wartości z 2011 r.

W 2023 r. w powiecie włodawskim z kanalizacji korzystało 20 060 osób, z czego 28% w gminach należących do OF. Z kolei we wszystkich gminach OF korzystających z kanalizacji było 6 421 osób, co stanowiło 0,6% osób korzystających z kanalizacji w całym województwie lubelskim. Wobec roku 2011 liczba osób korzystających z sieci kanalizacyjnej zmniejszyła się w trzech gminach: Hańsk (o 440 osób), Stary Brus (o 70 osób), Wiryki (o 80 osób).

W odniesieniu do ogółu mieszkańców JST OF zarówno w 2011 jak i 2021 r. większy zasięg posiadała sieć wodociągowa niż kanalizacyjna. Stosunkowo najwięcej mieszkańców korzystało z wodociągów w gminie Hanna (w obu ww. latach), zaś z kanalizacji w gminie Hańsk (w roku 2011) i Wola Uhruska (w roku 2023).

Porównując wszystkie gminy obszaru funkcjonalnego łącznie do województwa lubelskiego obserwujemy, że udział ludności korzystających z obu instalacji sieciowych (% zwodociągowania i skanalizowania) w porównywanych latach 2011 i 2023 był niższy w gminach OF niż na poziomie województwa. Różnice te wynikają ze skali porównywanych jednostek administracyjnych oraz ich struktury obszarowej (województwo obejmuje również tereny miast, gdzie % skanalizowania i zwodociągowania jest wyższy niż na wsiach). Warto natomiast zauważyć, iż przyrost udziału mieszkańców korzystających z ww. sieci w ostatniej dekadzie zarówno w gminach OF jak i w województwie był porównywalny i wynosił ok. 6- 10 p. proc.

Obszar należy do najbardziej nasłonecznionych miejsc w kraju. Wartość nasłonecznienia przekracza nieco średnią krajową i dzięki temu jest dogodnym miejscem do rozwoju energetyki

solarnej. Warunki te zostały wykorzystane np. w Woli Uhruskiej, gdzie powstała farma fotowoltaiczna.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Pomimo znaczących nakładów na infrastrukturę wodno-kanalizacyjną istnieją nadal potrzeby w tym zakresie, a inwestycje dotyczące tej infrastruktury są konieczne nie tylko ze względu na mieszkańców czy kwestie środowiskowe, ale także ze względu na planowane wzmocnienie funkcji turystycznych i zwiększenie ruchu turystycznego.

Zapewnienie odpowiedniego poziomu rozwoju infrastruktury wpływa zarówno na jakość życia na obszarze, jak i jego atrakcyjność inwestycyjną. Należy postawić na dalszy rozwój infrastruktury sieciowej, w tym sieci kanalizacyjnej i gazowej.

Zarówno działania z zakresu rozwoju OZE jak i wsparcie efektywności energetycznej to konieczność wynikająca z transformacji energetycznej oraz sytuacji w sektorze energetycznym i na rynku energii.

Jednym z atutów OF jako miejsca atrakcyjnego turystycznie musi być jakość powietrza, która łączy się z wyjątkowymi walorami przyrodniczymi. Te działania wpisują się zatem w budowanie wizerunku OF jako miejsca o wyjątkowym klimacie, oferującego wyjątkowe walory przyrodnicze idące w parze z czystym powietrzem.

2.11. Dostępność komunikacyjna

Sieć powiązań drogowych stanowi istotny potencjał rozwoju komunikacyjnego. Pomimo wielu nakładów na ten cel nadal identyfikuje się znaczne potrzeby w zakresie poprawy jakości infrastruktury drogowej.

Obszar Powiatu Włodawskiego oraz całego OF, pod względem gęstości sieci drogowej jest jednym z obszarów w województwie lubelskim o najrzadszej sieci drogowej.

Przez teren OF przebiegają dwie drogi krajowe:

- Nr 63 granica państwa - Węgorzewo – Łomża – Siedlce – Łuków – Radzyń Podlaski – Wisznice – Sławatycze - granica państwa, w Powiecie Włodawskim – 1,8 km,
- Nr 82 Lublin – Włodawa – granica państwa, w Powiecie Włodawskim – 36,8 km.

Przez OF przebiegają 3 drogi wojewódzkie:

- Nr 812 Biała Podlaska – Chełm – Krasnystaw. Droga przebiega przez obszary trzech powiatów.
- Nr 816 Terespol – Kodeń – Sławatycze – Włodawa – Dorohusk – Zosin. Droga biegnie wzdłuż granicy polsko-białoruskiej i polsko-ukraińskiej i łączy cztery przejścia graniczne w Terespolu, Sławatyczach, Dorohusku i Zosinie.
- Nr 819 Parczew – Kołaczce – Wola Uhruska.

Uzupełnieniem sieci drogowej są drogi powiatowe i gminne.

Wobec ogromu potrzeb, środki przeznaczane na utrzymanie dróg są daleko niewystarczające i pozwalają jedynie na wykonanie niezbędnych prac utrzymaniowych. Nawierzchnie asfaltowe są zdegradowane, wymagają wykonania pilnych wzmocnień. Wzrost natężenia ruchu w

ostatnich latach, a przy tym szczególnie szkodliwy ruch pojazdów wysoko tonażowych, powoduje przeciążenie konstrukcji nawierzchni i dodatkowo przyspiesza jej degradację.

Infrastrukturę kolejową w Powiecie Włodawskim stanowi jedynie jednotorowa, niezelektryfikowana linia kolejowa 81 łącząca stację Chełm ze stacją Włodawa o długości 45 km. Linia kolejowa wykorzystywana jest sezonowo do celów turystycznych oraz przez pociągi towarowe do wywozu drewna z trzech nadleśnictw: Chełm (składnica Ruda Opalin), Sobibór oraz Włodawa.

Linia 81 jest jedną z najbardziej malowniczych dróg żelaznych na Lubelszczyźnie. Trasa biegnie przez obszary o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (Chełmskie Torfowiska Węglanowe, Lasy Sobiborskie, dolina Bugu).

Istniejący system transportu publicznego na OF nie zaspokaja w pełni potrzeb mieszkańców obszaru, w szczególności osób starszych.

PODSUMOWANIE I MOŻLIWE KIERUNKI DZIAŁANIA

Infrastruktura komunikacyjna jest niezbędnym elementem atrakcyjności gospodarczej i turystycznej. Stanowi ona warunek konieczny do wzmacniania funkcji turystycznych obszaru i leży w centrum zainteresowania JST. Niezbędne są zatem inwestycje zarówno w zakresie poprawy jakości dróg powiatowych jak i gminnych. Ze względu na duże zapotrzebowanie oraz ograniczone możliwości konieczne jest poszukiwanie różnych źródeł wsparcia zewnętrznego.

Uruchomienie w pełnym zakresie Linii kolejowej 81 wpłynie pozytywnie m.in. na atrakcyjność turystyczną obszaru.

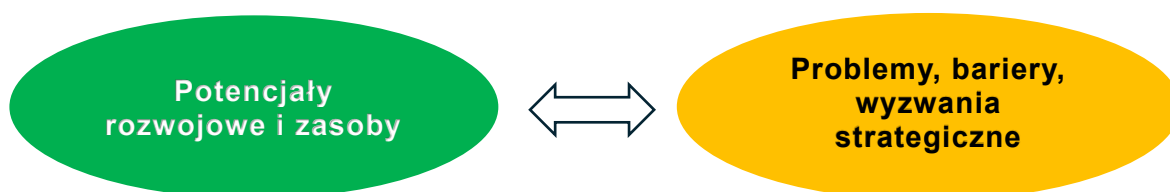
Zasadne jest podjęcie działań, w ramach kompetencji JST, poprawiających sytuację w zakresie transportu zbiorowego na terenie OF.

ANALIZA SWOT

Rozwój konkretnego obszaru w oparciu o endogeniczne zasoby (gminy, powiatu, obszaru funkcjonalnego składającego się z kilku gmin) oraz ocena tego rozwoju, realizowane są w relacjach z otoczeniem. Odzwierciedlenie takiego podejścia znajdujemy w analizie SWOT.

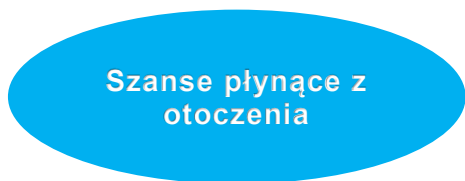
Logika konstruowania analizy SWOT w dokumentów strategicznych opiera się na dwóch filarach – uwarunkowania zewnętrzne i uwarunkowania wewnętrzne. Uwarunkowania wewnętrzne to zasoby, potencjały obszaru oraz bariery rozwojowe (mocne strony i słabe strony).

Uwarunkowania zewnętrzne to otoczenie prawne polityczne, społeczne, gospodarcze, zagrożenia oraz możliwości które z tym się wiążą (szanse i zagrożenia). Do skonstruowania analizy SWOT posłużyły dane z diagnozy ilościowej i jakościowej (ankieta).

<p>Walory przyrodnicze i krajobrazowe, cenne w skali regionalnej, krajowej oraz międzynarodowej</p> <p>Gęsta sieć rzeczna, malownicza rzeka Bug, liczne jeziora Pojezierza Łęczyńsko Włodawskiego, lesistość obszaru</p> <p>Bogactwo i różnorodność flory i fauny, wiele osobliwości przyrody, objętych państwowymi formami ochrony</p> <p>Przestrzeń i środowisko w nieznacznym stopniu zmienione przez człowieka, mikroklimat miejscami zbliżony do uzdrowskiego,</p> <p>Dobre warunki do rozwoju turystyki aktywnej, liczne szlaki turystyczne (piesze, rowerowe)</p> <p>Bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne, liczne zabytki sakralne, świadczące o wielokulturowości obszaru, wiele zabytków świeckich, muzeów i skansenów</p> <p>Bogate tradycje kulinarne obszaru, produkty tradycyjne</p> <p>Potencjał do wykorzystania energetyki słonecznej (duże nasłonecznienie), dający w perspektywie możliwość niezależności energetycznej,</p> <p>Doświadczenie gmin w obszarze współpracy transgranicznej</p> <p>Doświadczenie w pozyskiwaniu środków zewnętrznych i realizacji projektów</p> <p>Wieloletnia współpraca JST OF i chęć kontynuacji wspólnych działań</p>	<p>Stale zmniejszająca się liczba ludności (ujemny przyrost naturalny, niekorzystne saldo migracji)</p> <p>Starzenie się społeczeństwa, duża liczba osób w wieku poprodukcyjnym</p> <p>Niedostateczny dostęp do usług wspierających seniorów, osoby niepełnosprawne, osoby zagrożone wykluczeniem</p> <p>Niedostateczna liczba podmiotów gospodarczych (stosunkowo niewielka)</p> <p>Brak kompleksowej oferty spędzania wolnego czasu dla mieszkańców oraz wspólnych produktów turystycznych</p> <p>Słaby dostęp do infrastruktury sportu, rekreacji, wypoczynku</p> <p>Baza noclegowa i gastronomiczna nie jest rozwinięta w stopniu umożliwiającym zaspokojenie potrzeb i oczekiwań turystów, nierównomierne rozmieszczenie tej infrastruktury</p> <p>Niewystarczające wykorzystanie zabytków i infrastruktury kultury na terenie OF w celach turystycznych</p> <p>Brak nowoczesnych rozwiązań w obszarze promocji i informacji turystycznej</p> <p>Brak wspólnej marki, wspólnych działań i systemowego promowania obszaru,</p> <p>Niewielka ilość działań promujących produkty lokalne, lokalne wydarzenia, trudność z dotarciem do informacji na te tematy</p>
--	--

<p>Duży odsetek aktywnych organizacji pozarządowych, fundacji, kół gospodyń wiejskich</p> <p>Dosyć dobra dostępność do infrastruktury społecznej (oświata, ochrona zdrowia, kultura)</p>	<p>Brak kompleksowego i zintegrowanego systemu promocji gospodarczej oraz spójnej oferty inwestycyjnej</p> <p>Duże potrzeby w zakresie poprawy efektywności energetycznej sektora prywatnego, publicznego i mieszkaniowego</p> <p>Braki w infrastrukturze drogowej zmniejszające atrakcyjność obszaru</p> <p>Istniejące potrzeby w zakresie zapewnienia opieki przedszkolnej i żłobkowej</p> <p>Infrastruktura publiczna, w tym komunikacyjna nie jest w wystarczający sposób dostosowana do potrzeb osób mających problem z mobilnością</p> <p>Brak wykorzystania linii kolejowej nr 81</p> <p>Niewystarczająca jakość zaawansowanych e-usług publicznych</p> <p>Niewystarczająco rozwinięte usługi w obszarze transportu zbiorowego</p> <p>Braki w infrastrukturze komunalnej (sieć kanalizacyjna oraz gazowa) - istniejąca infrastruktura nie pozwala m.in. na zrealizowanie w pełni funkcji turystycznych</p> <p>Peryferyjne położenie, problemy społeczne i gospodarcze z tym związane,</p>
--	--

<p>Wzrost znaczenia turystyki lokalnej, weekendowej, aktywnej</p> <p>Rozwijający się trend dotyczący zdrowego stylu życia (aktywność, zdrowa żywność, kontakt z naturą)</p> <p>Wzrost zainteresowania produktami lokalnymi, tradycyjnymi</p> <p>Możliwość wydłużenia sezonu turystycznego w oparciu o istniejące warunki naturalne (dodatkowe atrakcje turystyczne w sezonie zimowym)</p> <p>Rozwój przedsiębiorczości związanej z turystyką i obsługą ruchu turystycznego</p> <p>Dywersyfikacja działalności gospodarstw rolnych (rozwój funkcji pozarolniczych), rozwój przetwórstwa rolnego, sprzedaży bezpośredniej, rolnictwa ekologicznego</p> <p>Rosnące możliwości rozwoju energetyki odnawialnej w oparciu o korzystne warunki obszaru funkcjonalnego</p> <p>Zwiększenie zastosowanie technologii informacyjnych wspierających rozwój, także obszarów oddalonych od dużych ośrodków miejskich</p> <p>Rosnące możliwości rozwoju usług i infrastruktury w obszarze usług dla seniorów - sprzyja temu sytuacja demograficzna, walory ekologiczne i środowiskowe obszaru</p> <p>Wykorzystanie dostępnych terenów inwestycyjnych będących w posiadaniu poszczególnych gmin</p> <p>Dostępność środków finansowych UE i innych środków zewnętrznych i ich efektywne wykorzystanie</p> <p>Możliwości realizacji działań transgranicznych, istniejące wsparcie dla tego typu aktywności, w oparciu o dotychczasowe doświadczenie</p> <p>Modernizacja sieci kolejowej na trasie Chełm-Włodawa</p>	<p>Utrzymujące się negatywne trendy demograficzne - oddziaływanie na rynek pracy, rosnące zapotrzebowanie na usługi społeczne.</p> <p>Wyludnianie się obszarów wiejskich wskutek ujemnego przyrostu naturalnego oraz emigracji ludzi młodych</p> <p>Zagrożenia środowiskowe, energetyczne, gospodarcze wynikające ze zmiany klimatu</p> <p>Zwiększające się obciążenia budżetów JST przy jednoczesnych zmniejszeniach dochodów (mniejsze nakłady na inwestycje związane z poprawą stanu infrastruktury, inwestycje rozwojowe).</p> <p>Wzrost nakładów na zadania własne gmin, wzrost wydatków bieżących (oświata, służba zdrowia, gospodarka odpadami)</p> <p>Postępujące zagrożenie dla cennych walorów środowiska przyrodniczego i rolnictwa w wyniku zmian klimatycznych (m.in. zagrożenie suszami).</p> <p>Zagrożenia środowiskowe, energetyczne, gospodarcze wynikające ze zmiany klimatu</p> <p>Obniżenie atrakcyjności obszaru ze względu na niekorzystną sytuację międzynarodową (wojna na Ukrainie) skutkującą zmniejszeniem zainteresowania turystów obszarem</p> <p>Silna konkurencja innych obszarów turystycznych w kraju i za granicą.</p> <p>Niewystarczające możliwości przyłączeniowe do sieci w kontekście rozwoju energetyki słonecznej (fotowoltaiki)</p>
---	---

3. Uwarunkowania opracowania Strategii

3.1. Podstawy prawne i warunki opracowania Strategii

Strategia rozwoju ponadlokalnego przygotowywana przy współpracy funkcjonujących razem JST pozwala na dostosowanie planów inwestycyjnych i uwzględnienie w nich potrzeb całego obszaru objętego strategią, jak również przez realizowanie wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych. Strategia ma być odpowiedzią na potrzebę wspólnego planowania rozwoju w obrębie wyznaczonego OF. Jednocześnie posiadanie strategii terytorialnej jest wymogiem niezbędnym do realizacji instrumentów terytorialnych. Strategia koncentruje się na obszarach, które są istotne z punktu widzenia realizacji zadań rozwojowych przypisanych dla JST.

Podjęcie współpracy przez 6 Gmin powiatu włodawskiego, 1 gminy powiatu chełmskiego i powiat włodawskiego w ramach Porozumienia to wyraz woli i chęci wspólnej realizacji działań na rzecz rozwoju gospodarczego - społecznego jednostek samorządu terytorialnego.

Niniejszy dokument stanowi strategię rozwoju ponadlokalnego dla obszaru Partnerstwa w rozumieniu ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40). Zgodnie z artykułem 10 g ww. ustawy gminy sąsiadujące, powiązane ze sobą funkcjonalnie, mogą opracować strategię rozwoju ponadlokalnego będącą wspólną strategią rozwoju tych gmin w zakresie ich terytorium. Strategia rozwoju ponadlokalnego może być opracowywana z udziałem powiatu. Podstawę prawną do przyjęcia strategii rozwoju powiatu stanowi przede wszystkim art. 12 pkt 4 ustawy o samorządzie powiatowym, według którego do wyłącznej właściwości rady należy stanowanie o kierunkach działania zarządu powiatu oraz rozpatrywanie sprawozdań z działalności zarządu, w tym z działalności finansowej. Należy przywołać również artykuł 74 ustawy o samorządzie gminnym, który mówi o tym, iż gminy mogą zawierać porozumienia międzygminne w sprawie powierzenia jednej z nich określonych przez nie zadań publicznych, a stroną takiego porozumienia międzygminnego może być również powiat.

Niniejsza strategia spełnia również funkcję strategii terytorialnej zgodnie z art. 29 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/10601 , w tym Strategii IIT zgodnie z wymogami Umowy Partnerstwa dla realizacji Polityki Spójności 2021–2027 w Polsce.

Istotne znaczenie ma także art. 3 ust. 3 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, gdzie jest mowa o prowadzeniu polityki rozwoju przez samorząd powiatowy i gminny oraz ich związki, a także art. 4 ust. 3 ww. ustawy, który traktuje o tym, że polityka rozwoju może być prowadzona również na podstawie instrumentów prawnych i finansowych określonych w odrębnych przepisach.

3.2. Polityka regionalna i podejście zintegrowane

Ze względu na specyfikę strategii ponadlokalnej i charakter instrumentów terytorialnych, kluczową kwestią w procesie opracowywania dokumentu było podejście zintegrowane i terytorialne. Podejście zintegrowane polega m.in. na współdziałaniu wielu podmiotów na różnych poziomach planowania i wdrażania polityki rozwoju. Wymiar terytorialny w polityce planowania oznacza, że istnieje konieczność wyznaczania celów rozwojowych, określenia zasad koordynacji i współpracy oraz doboru odpowiednich instrumentów w taki sposób, aby uwzględniać specyficzne uwarunkowania i zróżnicowane potencjały rozwojowe konkretnych obszarów. Podstawą opracowania Strategii ponadlokalnej było zidentyfikowanie społecznych, gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych powiązań funkcjonalnych, które w tym przypadku występują na obszarze powiatu włodawskiego (poza miastem Włodawa i gminą Włodawa) i wykraczają poza jego administracyjne granice na obszar gminy Ruda-Huta. Dostosowano zakres przedsięwzięć rozwojowych do specyfiki obszaru, tak aby były

odpowiedzią na istniejące problemy i wyzwania. Jednocześnie przyjęto założenie, że ich realizacja będzie możliwa ze względu na: - możliwości finansowe Partnerów, - możliwości organizacyjne i prawne Partnerów, - spójność z planami poszczególnych JST, - oparcie w dotychczasowych doświadczeniach projektowych Partnerów, - dostępne źródła zewnętrznego finansowania,

Skupiono się na tych obszarach i przedsięwzięciach, które najbardziej wzmocnią wspólny potencjał rozwojowy gmin.

Podejście bazujące na miejscu ma na celu wspieranie długoterminowych i trwałych procesów rozwojowych w oparciu o efektywne wykorzystanie endogenicznych zasobów terytorialnych. Skonstruowany w ten sposób dokument stanowi odpowiedź na problemy i wyzwania rozwojowe obszaru, z wyraźnym ukierunkowaniem na jego funkcję.

Podstawą obecnego modelu polityki rozwoju regionalnego jest wzmocnienie roli wymiaru terytorialnego i podejścia zintegrowanego. Takie podejście znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w opracowaniu dokumentów strategicznych integrujących zagadnienia odnoszące się do wymiaru społecznego, gospodarczego i przestrzennego.

Instrument realizacji polityki rozwoju jakim jest strategia rozwoju ponadlokalnego, której podstawą jest partnerskie współdziałanie JST obszaru funkcjonalnego, wymaga ustanowienia systemu realizacji i wdrażania oraz zasad współpracy Partnerów. Zintegrowane podejście wymaga zastosowania odpowiednich mechanizmów realizacji planowanych przedsięwzięć oraz współdziałania i podejmowania decyzji przez podmioty odpowiedzialne za politykę rozwoju na danym obszarze.

Zgodnie z Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030), w ramach modelu zrównoważonego terytorialnie „polityka regionalna wspierać będzie zintegrowane interwencje wykorzystujące miejscowe zasoby i potencjały poszczególnych terytoriów oraz dostarczanie odpowiednich impulsów dla zainicjowania trwałego wzrostu i miejsc pracy w obszarach o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwojowych”. Oznacza to odejście od wspierania całego kraju czy regionów w ramach interwencji publicznych w jednolity sposób, na rzecz większego różnicowania sposobów i instrumentów w zależności od specyfiki poszczególnych obszarów problemów i potencjałów – tzw. obszarów strategicznej interwencji (OSI).

Gminy partnerskie Porozumienia znajdują się w grupie samorządów, które zgodnie z KSRR zaliczają się do Obszarów Strategicznej Interwencji pn.: obszary zagrożone trwałą marginalizacją, z wyjątkiem gminy Urszulin.

Jednocześnie KSRR 2030 oraz *Umowa Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce* silnie podkreśla konieczność stosowania zintegrowanego podejścia terytorialnego, które opiera się na dopasowaniu zakresu i narzędzi wsparcia dla danego obszaru do jego specyficznych potrzeb, problemów i potencjałów rozwojowych – wynikających ze strategii terytorialnej.

W kontekście polityki spójności UE w perspektywie finansowej 2021 – 2027 jednym z pięciu Celów Polityki (CP) proponowanych przez Komisję Europejską jest Cel 5 - *Europa bliższa obywateli (zrównoważony rozwój obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych oraz inicjatywy lokalne)*, który ma być realizowany m.in. w oparciu o przedsięwzięcia partnerskie i zintegrowane.

Niniejsza Strategia wychodzi naprzeciw nowym wyzwaniom rozwojowym jakie stoją przed samorządami, ale też wpisać się w kierunki i zasady polityki rozwoju przyjęte na poziomie regionalnym, krajowym i unijnym.

3.3. Rola Strategii Rozwoju Ponadlokalnego

Strategia jest instrumentem kreowania i prowadzenia polityki rozwoju przez władze publiczne i stanowi odpowiedź samorządów gminnych i powiatowych na wyzwania społeczne gospodarcze i środowiskowe, które przez nimi stoją. Dokument będzie podstawą wspólnych działań prowadzących do realizacji celów rozwojowych zdefiniowanych w oparciu o potencjały i bariery OF.

W Strategii zaprezentowana została wizja, cele strategiczne i kierunki działań przewidziane do realizacji w okresie jej obowiązywania, wraz z rezultatami i wskaźnikami ich osiągnięcia. Wskazano konkretne i uszczegółowione projekty, których realizację Partnerzy zaplanowali na najbliższe lata, wraz z ich zakresem oraz planowanymi nakładami finansowymi. W przypadku niniejszego dokumentu, który pełni jednocześnie rolę Strategii IIT, szczególnie istotne są przedsięwzięcia zintegrowane zaplanowane wspólnie przez gminy i powiat.

Proces tworzenia Strategii umożliwił partycypację mieszkańców i innych interesariuszy na wszystkich etapach powstawania dokumentu.

Strategia zawiera również model struktury funkcjonalno-przestrzennej gmin, ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminach, obszary strategicznej interwencji określone w strategii rozwoju województwa.

Strategia rozwoju ponadlokalnego dla Partnerstwa, spełniająca wymogi dla strategii IIT, stanowi instrument pozyskiwania środków zewnętrznych, będąc jednocześnie elementem zintegrowanego systemu zarządzania rozwojem kraju.

3.4. Zmiany w otoczeniu społeczno - gospodarczym i ich wpływ na samorządy terytorialne

Warunkiem powodzenia prowadzonych działań rozwojowych przez samorządy jest umiejętne reagowanie na zmiany zachodzące w otoczeniu społecznym, gospodarczym i politycznym. Ostatnie lata to okres intensywnych zmian, które miały istotny wpływ także na funkcjonowanie wielu podmiotów publicznych i prywatnych. Wymusiły one konieczność poszukiwania nowych narzędzi i metod realizowania swojej polityki rozwoju w otaczającej, zmiennej rzeczywistości. Zmiany, o których mowa dotyczą zarówno poziomu lokalnego jak i regionalnego, krajowego czy międzynarodowego.

Zmiany społeczne i gospodarcze wynikają z znacznym stopniem z nasilającym się kryzysem klimatycznym, trudną sytuacją ekonomiczną, która swoje początki miała w okresie pandemii. Ponadto sytuacja geopolityczna i wojna na Ukrainie, nie pozostają bez znaczenia jeśli chodzi o gospodarkę europejską, krajową i lokalną. Odczuwalne jest to zwłaszcza na takich obszarach jak w województwa przygraniczne. Powyższym zmianom towarzyszy szybki postęp technologiczny, rozwój gospodarki opartej na wiedzy oraz powszechny w szczególności na obszarze UE kryzys demograficzny przejawiający się m.in. w starzeniu się społeczeństwa. Zmieniająca się sytuacja wymusza konieczność nowego spojrzenia na posiadane zasoby i plany rozwojowe obszaru.

W kontekście OF, który obejmuje tylko gminy wiejskie, istotne są zachodzące przemiany funkcjonalne obszarów wiejskich oraz ich wysoki, ale wciąż niedostatecznie wykorzystywany, potencjał. Jednym z czynników jest coraz większe znaczenie koncentracji i specjalizacji, zarówno w wymiarze tematycznym, jak i terytorialnym, w oparciu o potencjały, zasoby wynikające z nich przewagi konkurencyjne.

Samorządy są zmuszone do funkcjonowania w dynamicznie zmieniającym się otoczeniu, dostosowywania się, reagowania na pojawiające się warunki, zagrożenia, radzenia sobie z wpływem niezależnych czynników na przewagi konkurencyjne, które pod ich wpływem się

zmieniają. Takie działania muszą iść w parze z wyjściem naprzeciw oczekiwaniom mieszkańców. Jednocześnie należy mieć na uwadze fakt, że oczekiwania i postawy społeczne też zmieniają się pod wpływem zmieniającego się otoczenia.

W diagnozie posłużono się danymi statystycznymi w odniesieniu do wymiaru społecznego, gospodarczego czy środowiskowego, tak aby opisać sytuację samorządów i efekt wpływu zewnętrznych czynników na ich sytuację. Stanowiło to podstawę do sformułowania wniosków i wskazania możliwych kierunków działania m.in. w zakresie: demografii i potencjału społecznego, rynku pracy, potencjału gospodarczego, infrastruktury technicznej i społecznej. W efekcie wypracowano wizję, cele i kierunki działań rozwojowych, w ramach których samorzady będą podejmowały swoje główne aktywności do roku 2030.

4. Metodyka opracowania Strategii

Podstawą założeń Strategii jest Diagnoza w której przedstawiono analizę społeczno-gospodarczą i przestrzenno-środowiskową samorządów Partnerstwa. Strategia powstała w oparciu o Diagnozę, a także na podstawie uwag, wniosków, postulatów zgłoszonych w ramach procesu partycypacji mieszkańców i innych interesariuszy w trakcie jej tworzenia. Po zebraniu i przeanalizowaniu wszystkich danych opracowano Projekt Strategii Rozwoju Ponadlokalnego dla Partnerstwa 2022–2030, który został poddany konsultacjom społecznym.

Strategia jest narzędziem wspierania pozytywnych zmian w obszarze oraz niwelowania barier i ograniczeń zarówno tych istniejących wewnątrz, jak i tych pojawiających się w otoczeniu. Rozwój gminy służyć musi przede wszystkim mieszkańcom. W związku z tym podniesienie jakości życia i stwarzanie nowych szans rozwojowych dla mieszkańców leżą u podstaw wszystkich działań zaplanowanych do realizacji. Gmina to wspólnota tworzona przez mieszkańców, dlatego też kolejnym obszarem uwzględnionym w strategii są kwestie integracji i aktywizacji mieszkańców. Możliwości rozwojowe zarówno gminy, jak też mieszkańców warunkowane są przez procesy gospodarcze. Wzmacnianie konkurencyjności lokalnej gospodarki w oparciu o funkcje turystyczne czy kreowanie postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców, to kolejne istotne kroki w rozwoju gminy.

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego opracowana została na podstawie art. 10e oraz 10g ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 t.j.). Zgodnie z tym artykułem Gminy sąsiadujące, powiązane ze sobą funkcjonalnie, mogą opracować strategię rozwoju ponadlokalnego będącą wspólną strategią rozwoju tych gmin w zakresie ich terytorium.

Strategia pełni równocześnie funkcję **Strategii Innych Instrumentów Terytorialnych**, zgodnie z art. 36 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021 - 2027 (Dz. U. z 2022 r., poz. 1079). W związku z tym metodyka jej opracowania wynikała również z uwarunkowań i zasad dotyczących **Innych Instrumentów Terytorialnych** będących „narzędziem” realizacji tzw. terytorialnego wymiaru wsparcia polityki spójności UE w latach 2021 – 2027. Zakres i tryb opracowania Strategii jest zatem spójny z zapisami dokumentu pn. *Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027*, opracowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej w sierpniu 2022 r.

4.1. Zasady horyzontalne przygotowania i realizacji Strategii

WSPÓŁPRACA I PARTYCYPACJA

SYNERGIA DZIAŁAŃ

ROZWÓJ INTELIGENTNY I ZRÓWNOWAŻONY

SUBSYDIARNOŚĆ

DOSTĘPNOŚĆ

KONCENTRACJA WSPARCIA

1. **Współpraca i partycypacja** – współpraca leży u podstaw opracowania dokumentu, jest warunkiem niezbędnym do pomyślenia realizacji wyznaczonych celów i wizji. Położono nacisk na uspołecznienie kolejnych etapów prac na Strategię, partnerstwo i współpracę z interesariuszami
2. **Synergia działań** – działania zaplanowane do realizacji uzupełniają się wzajemnie, oddziałują na siebie, skonstruowane są tak aby dać podstawę do realizacji przedsięwzięć zintegrowanych, efekty jednych działań mają konkretny wpływ na efektywność kolejnych.
3. **Rozwój zrównoważony i inteligentny** – na tę zasadne składają się dwa kluczowe zagadnienia – realizacja założeń zielonej transformacji i realizacja założeń cyfrowej transformacji, stanowiącej podstawę rozwoju inteligentnego. **Zielona transformacja** to działania pozwalające zmniejszać negatywny wpływ na środowisko, a także sprzyjać zachowaniu bioróżnorodności przez ograniczanie zależności od paliw kopalnych, większą energooszczędność, ograniczanie emisji gazów cieplarnianych. Zielona transformacja nie ma szans na powodzenie, jeśli nie będzie szła w parze z transformacją cyfrową. **Transformacja cyfrowa** obejmuje integrację technologii i rozwiązań cyfrowych w każdym obszarze działalności. Jest to zarówno zmiana kulturowa, jak i technologiczna, jak i wymóg, by organizacje dokonały zasadniczych zmian w sposobie działania oraz zapewnianiu klientom doświadczeń i korzyści. **Rozwój inteligentny** oznacza wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu zwiększenia interaktywności i wydajności infrastruktury i jej komponentów składowych, a także do podniesienia świadomości mieszkańców”, prowadzenie działań z poszanowaniem zasad społecznych, gospodarczych i środowiskowych .
4. **Subsydiarność** - oznacza, że w realizację Strategii powinny włączyć się wszystkie organy władzy publicznej, przedsiębiorstwa i obywatele. Każdy szczebel władzy powinien realizować tylko te zadania, które nie mogą być skutecznie zrealizowane przez szczebel niższy.
5. **Dostępność** – oznacza zapewnienie dostępności architektonicznej, cyfrowej oraz informacyjno-komunikacyjnej osobom ze szczególnymi potrzebami.
6. **Koncentracja** – oznacza interwencję, która nie powinna być rozproszona, lecz skoncentrowana na niewielu precyzyjnie określonych celach i obszarach, tak aby przyniosła wymierne, konkretne efekty. W niniejsze Strategii koncentracja wsparcia ma w szczególności swoje odzwierciedlenie w planowanych do realizacji projektach zintegrowanych - selektywna realizacja przedsięwzięć strategicznych. Wybrano bowiem projekty z obszarów o największym potencjale, mające największe szanse na realizację, najlepiej wpisujące się w zidentyfikowane powiązania funkcjonalne

samorządów obszaru. Biorąc pod uwagę fakt, że większa część JST nie posiada własnej strategii rozwoju, ujęcie szersze obszarów w Strategii ponadlokalnej, pozwoli na podejmowanie działań strategicznych indywidualnych, uzupełniających i komplementarnych do tych realizowanych w partnerstwie.

4.2. Podstawy i etapy opracowania Strategii

Proces przygotowania Strategii opierał się na następujących elementach, z których część dotyczy również etapu wdrażania Strategii:

▪ **Model opracowania Strategii**

Zgodnie z przyjętymi założeniami eksperci zewnętrzni odpowiadali za proces opracowania i konsultacji społecznych dokumentu, przy udziale i wsparciu partnerskich JST. Położono nacisk na uspołecznienie prac nad strategią i udział interesariuszy w na kolejnych etapach przygotowywania dokumentu. Eksperti zewnętrzni oraz przedstawiciele władz samorządowych realizowali proces opracowania strategii zgodnie z dobrymi praktykami partycypacji społecznej i partnerstwa.

Konsultacje społeczne są niezbędnym elementem procesu opracowania Strategii. Ich przeprowadzenie jest wymogiem ustawowym, ale również dają one mieszkańcom możliwość faktycznego wpływu na sytuację i podejmowane decyzje dotyczące ich miejsca zamieszkania. Uwzględnienie zgłaszanych opinii i pomysłów pozwala na wypracowanie strategii, z którą będzie się identyfikowała społeczność lokalna, co stanowi kluczowy warunek jej skutecznej realizacji.

▪ **Przeprowadzenie analizy danych**

Proces przygotowania Strategii rozpoczęto od przeprowadzenia analizy danych w obszarach społecznych, gospodarczych i środowiskowych pod kątem problemów i potencjałów rozwojowych gmin obszaru funkcjonalnego. Zidentyfikowano kluczowe zjawiska determinujące rozwój obszaru oraz dominujące trendy rozwojowe. Analizie poddano dane statyczne, ale w tym procesie zastosowano również metody jakościowe, opierając się na badaniu ankietowym wśród mieszkańców. W oparciu o wyniki analiz sformułowano wnioski dające podstawę do określenia celów realizacji Strategii.

Do głównych materiałów źródłowych, stanowiących materiał analityczny i podstawę opracowania część diagnostycznej należą: • dane Głównego Urzędu Statystycznego; • dane i informacje pozyskane z gmin i powiatu oraz jednostek im podległych; • treści udostępniane na oficjalnych stronach internetowych instytucji publicznych • wnioski z badania ankietowego; • wnioski z dyskusji podczas warsztatów w poszczególnych gminach i w powiecie; • inne dokumenty strategiczne gmin, raporty, opracowania eksperckie.

▪ **Sformułowanie wniosków i zdefiniowanie celów rozwojowych**

W oparciu o dane oraz wyniki zaangażowania społeczności lokalnych i innych partnerów, określono wizję rozwoju obszaru oraz zdefiniowano cele strategiczne, których realizacja pozwoli na zbudowanie przewagi konkurencyjnej oraz wykorzystania maksymalnie potencjału czynników wewnętrznych, ale także zewnętrznych uwarunkowań.

Cele strategiczne pokazują, poprzez jakie obszary działań zostanie osiągnięty stan docelowy obszaru nakreślony w wizji.

▪ **Wybór kierunków działań i projektów**

Cele strategii rozwoju uszczegółowione zostały przez kierunki działań, określone ilościowo za pomocą wskaźników monitorowania. Głównym źródłem informacji dla konstrukcji systemów wskaźników monitorowania strategii rozwoju jest statystyka publiczna.

Strategia zawiera listę projektów przypisanych do poszczególnych celów, które w najbliższych latach chcą zrealizować gminy i powiat. Szczególne znaczenie mają przedsięwzięciach partnerskich i zintegrowanych, czyli takie, które rozwiązują wspólne problemy obszaru lub wzmacniają i rozwijają jego potencjały. Głównym założeniem przy takich przedsięwzięciach jest połączenie sił i potencjałów organizacyjnych samorządów w odpowiedzi na istniejące problemy, wyzwania, bariery. Podejście to zapewni efekt synergii, a rezultaty i oddziaływanie projektów realizowanych wspólnie będą większe i bardziej znaczące niż w przypadku projektów indywidualnych.

▪ **System realizacji**

Specyfika strategii rozwoju ponadlokalnego wymaga wypracowanie odpowiedniego systemu realizacji. Przez system realizacji rozumie się podmioty, instrumenty oraz zasady i procedury, obowiązujące instytucje, uczestniczące w realizacji strategii. Obejmuje on takie procesy jak zarządzanie, monitoring i sprawozdawczość oraz koordynację działań tych instytucji. System realizacji zawiera opis: podmiotów zaangażowanych w realizację strategii, ich wzajemne relacje oraz kompetencje, mechanizmów koordynacji, systemu monitoringu i ewaluacji oraz sprawozdawczości. Jedną z istotniejszych kwestii jest efektywność działania nowych struktur, składających się z przedstawicieli poszczególnych partnerów, które zostały powołane na potrzeby realizacji strategii terytorialnej.

• **Długookresowy horyzont czasowy planowania**

Strategia została przygotowana w oparciu o wieloletnią współpracę jednostek samorządu terytorialnego OF, z założeniem wzmacniania relacji w przyszłości i kontynuacji działań także poza horyzontem czasowy realizacji Strategii.

4.3. Logika interwencji

W Strategii przyjęto logikę interwencji, w której celom i odpowiadającym im priorytetom/kierunkom działań przypisano odpowiednie rezultaty i wskaźniki oraz propozycje projektów do realizacji.

WSKAŹNIKI

Zgodnie z wymogami ustawy o samorządzie gminnym, strategia rozwoju ponadlokalnego sporządzona zostanie w formie tekstowej oraz graficznej. Strategia Rozwoju Ponadlokalnego została poddana wszelkim procesom konsultacyjno-uzgodnieniowym przewidzianym w ustawach tj. uprzedniej ewaluacji trafności, konsultacjom społecznym, strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko, opiniowaniu przez Zarząd Województwa Lubelskiego oraz opiniowaniu Strategii IIT przez IZ w zakresie spełniania kryteriów strategii terytorialnej oraz możliwości finansowania przedsięwzięć zintegrowanych w FEL na lata 2021-2027.

5. Wizja rozwoju, cele strategiczne i kierunki działań

Wizja rozwoju obszaru zawarta w Strategii określa stan docelowy, do którego dążą partnerzy - gminy i powiat. Jest podstawą wyznaczania celów i kierunków działań, wyznacza kierunek całego procesu realizacji założeń dokumentu.

Zgodnie z wizją obszar funkcjonalny obejmujący gminy powiatu włodawskiego (Hańsk, Hanna, Stary Brus, Urszulin, Wola Uhruska, Wiryki) oraz gminę Ruda-Huta (powiat chełmski) będzie miejscem atrakcyjnym turystycznie w skali/w wymiarze lokalnym, regionalnym i krajowym, a bogaty w unikalne zasoby przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe obszar przyciągnie także turystów spoza Polski. Oferta turystyczna i spędzania czasu wolnego będzie nowoczesna, usystematyzowana i atrakcyjna, dedykowana różnym grupom odbiorców. Partnerów i inne podmioty zarówno publiczne jak i prywatne cechować będzie nowoczesne podejście do wykorzystywania cennego środowiska naturalnego, idące w parze z jego poszanowaniem i ochroną.

Wysoka jakość życia mieszkańców oraz systemowe wsparcie podmiotów gospodarczych i korzystne warunki dla rozwoju przedsiębiorczości zahamują wyludnianie się obszaru. Lokalne społeczności współdziałać będą na rzecz swoich gmin, mając świadomość wysokiej wartości swego miejsca zamieszkania, jego przewag konkurencyjnych. Mieszkańcy otwarci na współpracę zadbają o jakość przestrzeni i środowiska.

Elementy składowe wizji:

- obszar atrakcyjny turystycznie
- zadbane, ochronione środowisko
- wysoka jakość życia mieszkańców
- korzystne warunki do prowadzenia działalności gospodarczej
- współpraca/zaangażowanie/ inicjatywy partnerskie mieszkańców

CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ

W toku prac wyznaczono cztery Cele strategiczne w wymiarze gospodarczym, społecznym, środowiskowym oraz turystyczno-przyrodniczym. Turystyka w oparciu o zasoby przyrodnicze została potraktowana jako odrębny zestaw działań. Taka konstrukcja wynika z faktu, iż zasoby przyrodnicze i potencjał turystyczny stanowią jeden z istotniejszych systemów powiązań funkcjonalnych, będąc podstawą i punktem odniesienia dla działań w Strategii. W oparciu o tę dziedzinę jednostki samorządu terytorialnego – partnerzy porozumienia - zamierzają budować markę obszaru i wzmacniać jego konkurencyjność. Kolejne dwa cele ukierunkowane są na poprawę jakości infrastruktury i poprawę warunków prowadzenia działalności gospodarczej. Wymiar społeczny zarówno w zakresie infrastruktury jak i wsparcia kapitału społecznego i ludzkiego wyodrębniano jako cel czwarty. Uwzględniono w nim także kwestie rewitalizacji obszarów zdegradowanych oraz ładu przestrzennego. Zaproponowany układ celów zapewnia komplementarność działań w Strategii.

Cele strategiczne i kierunki działań tworzą ramy dla inicjatyw wspólnych i indywidualnych prowadzących do osiągnięcia zakładanej wizji Obszaru

Funkcjonalnego i realizacji wizji nakreślonej w Strategii. Cele strategiczne i kierunki działań odpowiadają na potrzeby rozwojowe obszaru, jego problemy oraz potencjały rozwojowe. Kierunki działań, które zostały zaplanowane w ramach poszczególnych celów strategicznych wzajemnie się uzupełniają. Stanowi to podstawę do realizacji projektów zintegrowanych oraz tym samym uzyskania efektu synergii.

CEL STRATEGICZNY 1

➤ ROZWÓJ FUNKCJI TURYSTYCZNYCH OBSZARU W OPARCIU O ZASOBY PRZYRODNICZE I KULTUROWE

Realizacja Celu strategicznego 1 przyczyni się do stworzenia wizerunku obszaru jako miejsca atrakcyjnego turystycznie.

Obszar funkcjonalny charakteryzuje się wyjątkową atrakcyjnością środowiska przyrodniczego. Wśród jego najcenniejszych zasobów znajdują się rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000 czy Poleski Park Narodowy. Walory środowiskowe stanowią idealne warunki do rozwoju turystyki i aktywnych form wypoczynku (turystyka piesza, rowerowa, kajakowa, krajoznawczo-przyrodnicza).

Realizacja celu ma wzmocnić wizerunek obszaru jako miejsca atrakcyjnego dla turystów nie tylko dla tych pochodzących z regionu, ale również z innych części kraju. Obszar Funkcjonalny będzie miejscem wykorzystującym zarówno swoje walory naturalne, jak i tradycje historyczne związane z konkretnymi wydarzeniami czy obiektami. Konieczne jest zapewnienie efektywnego systemu informacji dla osób zainteresowanych skorzystaniem z oferty przygotowanej przez jednostki samorządu. Jest to element niezbędny do powodzenia realizacji działań w zakresie rozwoju turystyki w taki sposób, aby stała się istotnym wzmocnieniem gospodarczym dla całego obszaru funkcjonalnego.

Tworzone będą produkty sieciowe wychodzące poza teren jednej gminy, które mają znacznie większy potencjał do tworzenia przewag konkurencyjnych obszaru niż indywidualne inicjatywy samorządów. Stworzenie warunków do aktywnego spędzania wolnego czasu to także wsparcie dla infrastruktury kultury oraz obiektów zabytkowych, stanowiących atrakcje turystyczne, ale też wsparcie dla instytucji kultury w zakresie tworzenia atrakcyjnej oferty i organizowania wydarzeń na poziomie lokalnym i ponadlokalnym. Zaangażowanie instytucji kultury w działania promocyjne jest o tyle ważne, że na OF bardzo słabo rozwinięty jest system informacji turystycznej, a tę rolę w pewnym zakresie mogą wypełniać właśnie instytucje z obszaru kultury.

W kontekście budowy marki, kreowania wizerunku obszaru Partnerstwa oraz podnoszenia jego atrakcyjności turystycznej, istotną rolę odgrywać będą tradycje lokalne i kulturowe dziedzictwo niematerialne.

Należy podkreślić, że działania z zakresu kultury będą miały też swoje oddziaływanie społeczne i w tym zakresie łączy się z działaniami w celu 4. Jednak w przypadku OF zdecydowano się na wzmocnienie potencjału turystycznego dostępnymi zasobami dziedzictwa kulturowego, ponieważ to właśnie turystyka staje się wiodącą dziedziną

gospodarki stanowiącej podstawę rozwoju OF. Takie podejście pokazuje synergię przewiązanych do realizacji w strategii działań, ich wzajemne uzupełnianie się i komplementarność.

Powyższe efekty możliwe będą do osiągnięcia poprzez wdrożenie następujących kierunków działań.

1.1. Wzmocnienie wizerunku obszaru Partnerstwa jako atrakcyjnego turystycznie w skali regionalnej, krajowej i europejskiej (działania promocyjne i informacyjne).

1.2. Wsparcie infrastruktury turystycznej oraz zwiększenie atrakcyjności oferty w zakresie usług spędzania czasu wolnego (wykreowanie wspólnych produktów turystycznych).

1.3. Renowacja i modernizacja zabytków oraz infrastruktury kultury zwiększających atrakcyjność turystyczną.

CEL STRATEGICZNY 2

➤ WZMOCNIENIE GOSPODARKI I PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARZE PARTNERSTWA

Realizacja Celu strategicznego 2 przyczyni się do wzrostu konkurencyjności gospodarczej i inwestycyjnej obszaru funkcjonalnego.

Silna gospodarka jest fundamentem trwałego rozwoju. Wpływa ona bezpośrednio na funkcjonowanie innych sfer i zapewnia środki finansowe umożliwiające realizację inwestycji zarówno publicznych jak i prywatnych. Zwiększenie potencjału gospodarczego OF będzie miało wymierny efekt nie tylko dla biznesu i samorządów, ale również lokalnej społeczności. Cel strategiczny 2 dotyczy wyznaczenia działań ukierunkowanych na przygotowywanie i realizację wspólnych przedsięwzięć służących rozwojowi gospodarczemu obszaru.

Wysoka jakość infrastruktury publicznej jest niezbędnym elementem budowania atrakcyjności gospodarczej obszaru. W związku z tym modernizacja infrastruktury drogowej i cyfrowej stanowić będą istotne obszary wsparcia w Celu 2.

Znaczącym problemem OF jest zjawisko wykluczenia komunikacyjnego, które dotyka przede wszystkim mieszkańców peryferyjnie położonych miejscowości, ze szczególnym uwzględnieniem osób starszych i nie posiadających własnego samochodu. Niski poziom mobilności ludności związany jest głównie z niedostatecznie rozwiniętym systemem transportu zbiorowego. Taki stan rzeczy obniża jakość życia mieszkańców, ale również w znacznym stopniu wpływa na zmniejszenie jego atrakcyjności gospodarczej, inwestycyjnej, turystycznej. Jednym z wyzwań jest zatem kształtowanie atrakcyjnego systemu komunikacji zbiorowej (transportu zbiorowego) stanowiącego alternatywę dla indywidualnych środków transportu.

Podjęcie działań w zakresie dywersyfikacji gospodarki i wzmocnienia konkurencyjności lokalnych przedsiębiorstw przyczyni się do poprawy sytuacji na rynku pracy, poprzez większą dostępność różnorodnych form zatrudnienia.

Konieczne jest ponadto podjęcie działań wspomagających rozwój gospodarczy, w tym wsparcie podmiotów działających na rzecz przedsiębiorców, stwarzanie atrakcyjnych warunków do prowadzenia działalności gospodarczej oraz wzmocnienia współpracy przedsiębiorstw. Ważne jest także wykorzystanie możliwości z obszaru ekonomii społecznej w

zakresie wzmocnienia lokalnego rynku pracy (przedsiębiorstwa społeczne, spółdzielnie socjalne).

Planowane jest ponadto podjęcie działań mających na celu kształtowanie postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców, takich jak inkubacja, szkolenia, współpraca szkół z lokalnymi przedsiębiorstwami, wsparcie dla osób rozpoczynających działalność gospodarczą.

Czynnikiem wpływającym na powodzenie działań w zakresie podnoszenia atrakcyjności gospodarczej obszaru, będzie stworzenie spójnej oferty inwestycyjnej pokazującej w atrakcyjnej formie dostępne zasoby poszczególnych gmin czy powiatu.

Realizacja celu przyczyni się do wzrostu ilości atrakcyjnych miejsc pracy, a w perspektywie długoterminowej wpłynie pozytywnie na strukturę demograficzną obszaru. Powstanie nowych przedsiębiorstw, a także rozwój już funkcjonujących spowoduje, że będą mogły one oferować atrakcyjniejsze miejsca pracy. W związku z tym część mieszkańców nie będzie zmuszona szukać zatrudnienia poza obszarem i zmieniać miejsce zamieszkania.

Powyższe efekty możliwe będą do osiągnięcia poprzez wdrożenie następujących kierunków działań.

2.1. Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów o strategicznym znaczeniu dla Partnerstwa.

2.2. Rozwój usług cyfrowych oraz zwiększenie kompetencji cyfrowych mieszkańców.

2.3. Wsparcie systemowe podmiotów gospodarczych funkcjonujących na obszarze Partnerstwa oraz promocja gospodarcza.

CEL STRATEGICZNY 3

➤ OCHRONA ŚRODOWISKA I ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU

Realizacja Celu strategicznego 3 przyczyni się do zwiększenia odporności na zmiany klimatu oraz zapewnienia odpowiedniej dbałości o środowisko i bioróżnorodność.

Postępujące zmiany klimatu mają obecnie i będą miały coraz większy wpływ na wiele sektorów gospodarki i społeczeństwo, poprzez oddziaływanie na zasoby takie jak woda, gleba czy powietrze oraz istotny niekorzystny wpływ na różnorodność biologiczną. Ponadto zmiany o których mowa wpłyną istotnie na rolnictwo ze względu na występowanie ekstremalnych zjawisk pogodowych (susze czy powodzie) oraz na sektor energetyczny i dostawy oraz popyt na energię.

W związku z koniecznością zarówno działań mitygacyjnych jak i adaptacyjnych w odniesieniu do zmian klimatu, zaplanowano w Strategii wsparcie produkcji energii z OZE oraz efektywności energetycznej. Działania związane z zastosowaniem odnawialnych źródeł energii oraz utrzymaniem wizerunku obszaru czystego środowiskowo, bezpośrednio wiążą się z planowanym stworzeniem atrakcyjnej oferty turystycznej, promowaniem zdrowego stylu życia oraz aktywnego wypoczynku. Niezbędne jest też wpływanie na świadomość ludzi i wyposażanie ich w odpowiednią wiedzę na temat zmian klimatu, zachowań ekologicznych oraz możliwych działań jakie mogą oni podejmować.

W ramach celu zaplanowano uzupełnienie braków w infrastrukturze wodnej i kanalizacyjnej. Zapewnienie stanu infrastruktury technicznej na odpowiednim poziomie to warunek niezbędny zarówno dla rozwoju turystyki, gospodarki jak i podniesienia jakości życia mieszkańców. Realizacja celu przyczyni się do zapewnienia bezpieczeństwa mieszkańców poprzez wsparcie odpowiednich służb działających w obszarze radzenia sobie z katastrofami naturalnymi. Inwestycje w zakresie gospodarki wodnej, w tym retencja i inne działania ukierunkowane na zwiększenie zdolności do gromadzenia zasobów wodnych i przetrzymywania ich przez dłuższy czas w środowisku, będą miały istotny wpływ na ochronę klimatu.

Obecność obszarów chronionych z jednej strony stanowi mocną stronę, jednak z drugiej ogranicza możliwości rozwoju przestrzennego ze względu na rygorystyczne przepisy regulujące lokalizowanie obiektów budowlanych oraz prowadzenie działalności przemysłowej na terenach cennych przyrodniczo. Wyzwaniem jest zatem racjonalne i efektywne korzystanie z dostępnych zasobów zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju w taki sposób, aby maksymalizować potencjalne korzyści przy jednoczesnym zachowaniu wysokiej jakości środowiska. Konieczne jest zatem podjęcie działań w kierunku ochrony bioróżnorodności i odpowiedniego zadbania o obszary chronione.

Powyższe efekty możliwe będą do osiągnięcia poprzez wdrożenie następujących kierunków działań.

- 3.1. Rozwój energetyki opartej na źródłach odnawialnych oraz gazyfikacja.**
- 3.2. Zwiększenie efektywności energetycznej w infrastrukturze publicznej i prywatnej.**
- 3.3. Ochrona bioróżnorodności, kształtowanie postaw ekologicznych i bezpieczeństwo ekologiczne.**
- 3.4. Zrównoważona i efektywna gospodarka wodno-kanalizacyjna.**
- 3.5. Stworzenie efektywnego systemu gospodarki odpadami oraz promowanie idei GOZ.**

CEL STRATEGICZNY 4

➤ WSPARCIE KAPITAŁU SPOŁECZNEGO I INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ W KONTEKŚCIE WYZWAŃ DEMOGRAFICZNYCH

Realizacja Celu strategicznego 4 przyczyni się do podniesienia jakości życia mieszkańców.

Z przeprowadzonej diagnozy OF wynika, że boryka się on z poważnymi problemami demograficznymi. Zmniejsza się liczba ludności, co spowodowane jest spadkiem dynamiki przyrostu naturalnego oraz ujemnym saldem migracji, postępuje proces starzenia się społeczeństwa, co w przyszłości może negatywnie wpływać na możliwości rozwojowe obszaru i jego potencjał ludzki. Powyższy obraz jest zbieżny z trendami regionalnymi oraz ogólnokrajowymi.

Zahamowanie negatywnych trendów demograficznych oraz przeciwdziałanie skutkom obecnej sytuacji stanowią jedno z ważniejszych wyzwań gmin i powiatu. W tym celu należy podjąć wielokierunkowe, kompleksowe działania związane z rozwojem sfery społecznej. Konieczne będą zarówno inwestycje infrastrukturalne, jak i rozwój wysokiej jakości usług skierowanych do mieszkańców, uwzględniających strukturę społeczności i zapotrzebowanie poszczególnych grup wiekowych.

Zdiagnozowany odpływ ludności z obszaru może wynikać m.in. z niezadowalającego dostępu do dobrej jakości infrastruktury związanej z opieką nad dziećmi do lat 3 oraz infrastruktury przedszkolnej. Dodatkowym problemem jest zróżnicowanie przestrzenne w zakresie dostępu do infrastruktury związanej z opieką, wychowaniem i edukacją.

Dlatego też należy podjąć działania związane z tworzeniem żłobków oraz przedszkoli i szkół tak, aby poprawić jakość i dostępność tej infrastruktury. Równocześnie należy rozwijać wysokiej jakości ofertę usług edukacyjnych, oferować dodatkowe zajęcia rozwijające zainteresowania uczniów oraz dostosować kierunki kształcenia (na poziomie szkół ponadpodstawowych) do aktualnych i przyszłych potrzeb obszaru.

Istotną rolę w strukturze demograficznej OF stanowią przede wszystkim seniorzy, których udział w populacji z roku na rok wzrasta, a także młode rodziny, których wsparcie jest kluczowe dla rozwoju kapitału ludzkiego i budowania silnej społeczności.

Postępujący proces starzenia się społeczeństwa nieuchronnie prowadzi do wzrostu popytu na usługi związane z opieką nad osobami niesamodzielnymi, starszymi. Dlatego też należy rozwijać infrastrukturę oraz poszerzać ofertę usług adresowanych do seniorów i osób niesamodzielnych.

Istotnym elementem działań związanych z polityką społeczną będzie zapewnienie dostępności infrastruktury społecznej i wysokiej jakości usług wszystkim mieszkańcom ze szczególnym uwzględnieniem grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Działania skierowane na sferę społeczną będą dotyczyły również infrastruktura integracji mieszkańców – tworzenie nowych oraz podnoszenie jakości istniejących miejsc do spędzania wolnego czasu w przestrzeni publicznej, w tym na osiedlach mieszkaniowych. Ważnym elementem działań będzie także poprawa warunków infrastruktury do rekreacji i uprawiania sportów.

Istotnym elementem działań będzie zagospodarowanie przestrzeni zdegradowanych, zadbanie o ich funkcje gospodarcze i społeczne z poszanowaniem środowiska naturalnego i klimatu.

Powyższe efekty możliwe będą do osiągnięcia poprzez wdrożenie następujących kierunków działań.

- 4.1. Wsparcie usług oraz infrastruktury ochrony zdrowia i pomocy społecznej.**
- 4.2. Aktywizacja dzieci i młodzieży oraz podniesienie jakości edukacji.**
- 4.3. Wsparcie infrastruktury służącej integracji mieszkańców oraz zapewnienie dostępności do obiektów i przestrzeni publicznych.**
- 4.4. Ożywienie gospodarczo-społeczne obszarów zdegradowanych oraz utrzymanie ładu przestrzennego.**

6. Projekty, oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia

OPIS SPOSOBU IDENTYFIKACJI PROJEKTÓW

Ankieta przeprowadzona wśród mieszkańców była jednym z głównych narzędzi włączania mieszkańców w proces opracowania Strategii oraz identyfikacji projektów. Pozwoliła ona zebrać szerokie spektrum opinii na temat jakości życia, problemów, z którymi borykają się mieszkańcy, oraz ich oczekiwań co do przyszłego rozwoju gmin. Dzięki precyzyjnie opracowanym pytaniom, ankieta dała możliwość wyrażenia zarówno ocen ilościowych (skala ocen od 1 do 5), jak i jakościowych (otwarte odpowiedzi). Wyniki ankiety stanowiły cenne źródło informacji, które bezpośrednio wpłynęło na kształt zapisów strategii. Mieszkańcy mieli możliwość wskazania konkretnych inwestycji, które uznali za ważne z punktu widzenia rozwoju ich miejsca zamieszkania oraz rozwoju całego obszaru funkcjonalnego. Wyraźne tendencje, takie jak potrzeba rozwoju infrastruktury, wsparcia dla przedsiębiorców czy rozwój turystyki, zostały uwzględnione w priorytetach strategicznych oraz na liście projektów. Ankieta miała formę elektronicznego formularza, który został zamieszczony na stronach wszystkich samorządów w marcu 2023 roku. W ankiecie wzięło udział 220 respondentów.

Wyniki ankiet wskazują, że mieszkańcy mają klarowną wizję przyszłości, która obejmuje rozwój infrastruktury, modernizację usług publicznych oraz poprawę warunków życia. W perspektywie do 2029 roku widzą swoje gminy jako miejsca bardziej przyjazne do życia, z rozwiniętą infrastrukturą, nowoczesnymi usługami oraz dynamicznie rozwijającą się gospodarką. Ta wizja może stać się osią przewodnią Strategii rozwoju obszaru Partnerstwa, opartej na zrównoważonym rozwoju, który łączy wzrost gospodarczy z poprawą jakości życia.

Wskazane inwestycje, takie jak budowa nowych dróg, rozbudowa infrastruktury technicznej oraz rozwój turystyki, odzwierciedlają potrzeby mieszkańców, które powinny być uwzględnione w planach rozwojowych gmin. Szczególne znaczenie mają projekty związane z poprawą komunikacji oraz infrastruktury drogowej, które są fundamentem dla każdego rodzaju działalności gospodarczej. Ponadto, inwestycje w rozwój turystyki mogą przynieść wielowymiarowe korzyści, wpływając nie tylko na rozwój gospodarki lokalnej, ale także na wzrost aktywności społecznej i kulturalnej.

Proces identyfikacji projektów obejmował również spotkania w poszczególnych gminach.

Zorganizowano cykl warsztatów w gminach będących członkami Porozumienia. W warsztatach zapewniono szeroki udział mieszkańców jako interesariuszy i ich przedstawicieli. Informacje o spotkaniach były udostępnione na stronie internetowej, tablicach informacyjnych zarówno urzędów, jak i poszczególnych sołectw wchodzących w skład gmin.

Kluczowe korzyści z przeprowadzonego procesu identyfikacji projektów w ramach prac nad Strategią to: Uwzględnienie lokalnych potrzeb, Budowanie zaangażowania społecznego, Lepsze dopasowanie projektów do realnych oczekiwań mieszkańców, Wzmocnienie legitymacji społecznej Strategii.

Należy podkreślić, że identyfikacja projektów do Strategii w rzeczywistości rozpoczęła się wcześniej niż formalne zawiązanie Partnerstwa na podstawie porozumienia. Ten proces był elementem stałej współpracy władz samorządów z mieszkańcami oraz wyrazem zaangażowania wszystkich interesariuszy w planowanie wspólnych inicjatyw na obszarze funkcjonalnym.

Lista projektów zintegrowanych przewidzianych do realizacji w ramach Strategii

L.p.	Tytuł projektu	Wnioskodawca/ Lider	Partnerzy	Szacunkowa wartość
1.	Wsparcie infrastruktury turystyki na Obszarze Funkcjonalnym – trasa rowerowa „Partnerstwa Nadbużańskiego”	Gmina Ruda-Huta	Gmina Hanna, Gmina Hańsk, Gmina Stary Brus, Gmina Urszulin, Gmina Wola Uhruska, Gmina Wiryki, Powiat Włodawski	9 265 000,00 PLN
2.	Wsparcie infrastruktury turystyki na Obszarze Funkcjonalnym	Gmina Ruda-Huta	Gmina Hańsk, Gmina Stary Brus, Gmina Urszulin, Gmina Wola Uhruska, Gmina Wiryki, Powiat Włodawski	91 320 000,00 PLN
3.	Zwiększenie dostępności cyfrowej i e-usługi dla mieszkańców OF	Gmina Hańsk	Gmina Hanna, Gmina Wiryki, Gmina Urszulin	6 100 000,00 PLN
4.	Budowa i modernizacja energooszczędnego oświetlenia ulicznego.	Stary Brus	Gmina Hańsk, Gmina Urszulin, Gmina Wola Uhruska, Gmina Wiryki	13 243 000,00 PLN
5.	Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego	Gmina Wiryki	Gmina Ruda-Huta, Gmina Stary Brus, Gmina Wola Uhruska, Gmina Hańsk, Gmina Urszulin	14 180 000,00 PLN

Przedmiot oraz zakres projektów ujętych w Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Partnerstwa Nadbużańskiego 2023-2030, przypisany do objęcia wsparciem w FEL 2021-2027, nie będzie finansowany ze środków przeznaczonych na realizację strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych oraz Gminnych Programów Rewitalizacji, które lokują wsparcie na rzecz projektów w ramach programu regionalnego.

REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ

Nieodłącznym elementem realizacji Strategii jest ustanowienie mechanizmu weryfikacji efektów (rezultatów) wdrażania działań, które zostały w niej zaplanowane i monitorowania postępu w osiągnięciu założonych celów. Rezultaty zaplanowanej interwencji będą mierzone za pomocą wskaźników związanych bezpośrednio z opracowaną diagnozą obszaru wsparcia.

Do zmierzenia efektów wybrano zestaw wskaźników, które przypisane zostały do poszczególnych kierunków działań w ramach celów strategicznych.

Większość wskaźników odnosi się bezpośrednio do projektów zintegrowanych przewidzianych do realizacji w Strategii, pozostałe są spójne z indywidualnymi projektantami komplementarnymi, które zostały wskazane przez poszczególne gminy i powiat i w dokumencie zostały powiązane z odpowiednimi kierunkami działań.

W związku z tym, że strategia ponadlokalna pełni jednocześnie funkcję strategii IIT są to głównie wskaźniki rezultatu i produktu powiązane z odpowiednimi programami operacyjnymi w tym w szczególności z programem Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027

Źródłem danych będzie statystyka publiczna – GUS/ BDL oraz informacje pochodzące od poszczególnych JST w odniesieniu do konkretnych projektów i przedsięwzięć realizowanych indywidualnie lub w ramach partnerstw.

Wskaźniki w tabelach dotyczą zarówno projektów indywidualnych jak i zintegrowanych. Szczegółowe wskaźniki odnoszące się tylko do projektów zintegrowanych, które będą realizowane w ramach FEL zostały zamieszczone w Fiskach projektowych dla projektów zintegrowanych.

CEL 1 ROZWÓJ FUNKCJI TURYSTYCZNYCH OBSZARU W OPARCIU O ZASOBY PRZYRODNICZE

PLANOWANE REZULTATY

- Poprawa dostępu do informacji na temat oferty turystycznej i kulturalnej obszaru Partnerstwa
- Utworzenie marki terytorialnej obszaru Partnerstwa
- Wzrost atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej obszaru Partnerstwa
- Poprawa dostępności miejsc i obszarów turystycznych i rekreacyjnych,
- Rozwój sieciowych produktów turystycznych
- Poprawa stanu technicznego obiektów kultury i obiektów zabytkowych,
- Dostosowanie obiektów kultury do obecnych standardów i norm architektonicznych,
- Zwiększenie zaangażowania jednostek kultury w promocję obszaru

PRZYKŁADOWE WSKAŹNIKI REALIZACJI I OCZEKIWANY TREND

WSKAŹNIKI PRODUKTU

WLWK-PLRO136 - Długość odnowionych szlaków turystycznych ↗

WLWK-PLRO137 - Długość utworzonych szlaków turystycznych ↗

WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗

WLWK-RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem ↗
 WLWK-PLRO143 - Liczba utworzonych punktów informacji turystycznej i infokiosków zapewniających obsługę w min. 2 językach obcych ↗
 WLWK-PLRO144 - Liczba wspartych obiektów w miejscach dziedzictwa naturalnego ↗
 WLWK-PLRO139 - Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem ↗
 WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
 WLWK-PLRO141 - Liczba instytucji kultury objętych wsparciem ↗
 WLWK-PLRO140 - Liczba wspartych obiektów o charakterze nie zabytkowym ↗
 WLWK-PLRO138 - Liczba zabytków ruchomych objętych wsparciem ↗

WSKAŹNIKI REZULTATU

WLWK-RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem ↗
 WLWK-RCR001 - Miejsca pracy utworzone we wspieranych jednostkach ↗
 WLWK-PLRR003 - Wartość inwestycji prywatnych uzupełniających wsparcie publiczne – instrumenty finansowe ↗

CEL 2 WZMOCNIENIE GOSPODARKI I PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARZE PARTNERSTWA

PLANOWANE REZULTATY

- Poprawa wewnętrznej i zewnętrznej spójności komunikacyjnej
- Poprawa jakości dróg oraz zwiększenie bezpieczeństwa na drogach,
- Zwiększenie dostępności do terenów inwestycyjnych, działalności gospodarczej oraz miejsc atrakcyjnych turystycznie
- Zwiększenie liczby wysokiej jakości usług publicznych dostępnych na najwyższych poziomach dojrzałości,
- Wzrost liczby użytkowników e-usług publicznych
- Podniesienie jakości zaplecza teleinformatycznego w poszczególnych JST Partnerstwa
- Podniesienie kompetencji administracji w zakresie e-usług publicznych.
- Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej obszaru
- Rozwój lokalnej przedsiębiorczości,
- Podniesienie jakości obsługi podmiotów gospodarczych przez administrację lokalną.

PRZYKŁADOWE WSKAŹNIKI REALIZACJI I OCZEKIWANY TREND

WSKAŹNIKI PRODUKTU

WLWK-RCO014 - Instytucje publiczne otrzymujące wsparcie na opracowywanie usług, produktów i procesów cyfrowych ↗
 WLWK-PLRO013 - Liczba osób objętych szkoleniami w zakresie kompetencji cyfrowych ↗
 WLWK-PLRO010 - Liczba podmiotów, które udostępniły informacje sektora publicznego/dane prywatne on-line ↗
 WLWK-PLRO014 - Liczba podmiotów wspartych w zakresie cyberbezpieczeństwa ↗

WLWK-PLRO008 - Liczba podmiotów wspartych w zakresie rozwoju usług, produktów i procesów cyfrowych ↗

WLWK-PLRO160 - Liczba rozwiązań wykorzystujących informacje sektora publicznego/dane prywatne ↗

WLWK-PLRO012 - Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości co najmniej 4 – Transakcja ↗

WLWK-PLRO004 - Liczba wspartych dużych przedsiębiorstw ↗

WLWK-PLRO002 - Liczba wspartych małych przedsiębiorstw ↗

WLWK-PLRO001 - Liczba wspartych mikroprzedsiębiorstw ↗

WLWK-PLRO003 - Liczba wspartych średnich przedsiębiorstw

WLWK-RCO002 - Przedsiębiorstwa objęte wsparciem w formie dotacji ↗

WLWK-RCO004 - Przedsiębiorstwa otrzymujące wsparcie niefinansowe ↗

WLWK-PLRO009 - Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie w zakresie technologii cyfrowych ↗

WLWK-PLRO006 - Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie w zakresie transformacji w kierunku zrównoważonego rozwoju ↗

WLWK-RCO015 - Wytworzona zdolność inkubacji przedsiębiorstw ↗

WSKAŹNIKI REZULTATU

WLWK-RCR011 - Użytkownicy nowych i zmodernizowanych publicznych usług, produktów i procesów cyfrowych ↗

WLWK-PLRR058 - Pracownicy MŚP kończący szkolenia w zakresie rozwoju umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości (według rodzaju umiejętności: inne) ↗

WLWK-PLRR056 - Pracownicy MŚP kończący szkolenia w zakresie rozwoju umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości (według rodzaju umiejętności: przedsiębiorczość) ↗

WLWK-PLRR057 - Pracownicy MŚP kończący szkolenia w zakresie rozwoju umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości (według rodzaju umiejętności: ekologiczne) ↗

WLWK-PLRR054 - Pracownicy MŚP kończący szkolenia w zakresie rozwoju umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości (według rodzaju umiejętności: techniczne) ↗

WLWK-PLRR055 - Pracownicy MŚP kończący szkolenia w zakresie rozwoju umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości (według rodzaju umiejętności: zarządzanie) ↗

WLWK-RCR018 - MŚP korzystające z usług inkubatora przedsiębiorczości po jego utworzeniu ↗

CEL 3. OCHRONA ŚRODOWISKA I ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU

PLANOWANE REZULTATY

- Wzrost ilości energii produkowanej ze źródeł odnawialnych,
- Zmniejszenie zapotrzebowania na energię i kosztów bieżących utrzymania budynków,
- Redukcja emisji zanieczyszczeń oraz poprawa jakości powietrza.
- Zwiększenie efektywności energetycznej oraz zmniejszenie energochłonności budynków użyteczności publicznej,
- Poprawa bilansu energetycznego budynków poprzez zmniejszenie zapotrzebowania na energię,
- Wzrost ilości energii elektrycznej i ciepłej wytworzonej z OZE,
- Redukcja emisji zanieczyszczeń oraz zmniejszenie kosztów bieżących utrzymania budynków.
- Podniesienie poziomu świadomości ekologicznej oraz kształtowanie postaw ekologicznych społeczeństwa
- Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury
- Zwiększenie liczby mieszkańców podłączonych do zmodernizowanych lub zbudowanych systemów zaopatrzenia w wodę
- Zwiększenie liczby mieszkańców podłączonych do wybudowanej lub zmodernizowanej sieci kanalizacyjnej
- Poprawa efektywności systemów zaopatrzenia w wodę oraz odprowadzania ścieków
- Zwiększenie świadomości i wiedzy mieszkańców na temat gospodarki obiegu zamkniętego
- Wzrost ilości odpadów zbieranych selektywnie

PRZYKŁADOWE WSKAŹNIKI REALIZACJI I OCZEKIWANY TREND

WSKAŹNIKI PRODUKTU

WLWK-RCO019 - Budynki publiczne o udoskonalonej charakterystyce energetycznej ↗

WLWK-PLRO027 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii ciepłej ze źródeł OZE ↗

WLWK-PLRO026 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł OZE ↗

WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami ↗

(EFRR/FST/FS)

WLWK-PLRO237 - Liczba powstałych magazynów energii ciepłej ↗

WLWK-PLRO036 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii ciepłej z OZE ↗

WLWK-PLRO034 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE ↗

WLWK-PLRO023 - Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków ↗

WLWK-PLRO024 - Liczba zmodernizowanych indywidualnych źródeł ciepła ↗

WLWK-PLRO037 - Liczba zmodernizowanych jednostek wytwarzania energii ciepłej z OZE ↗

WLWK-PLRO035 - Liczba zmodernizowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE ↗

WLWK-PLRO025 - Liczba zmodernizowanych źródeł ciepła (innych niż indywidualne) ↗

WLWK-PLRO208 - Pojemność magazynów energii elektrycznej ↗

WLWK-RCO018 - Lokale mieszkalne o udoskonalonej charakterystyce energetycznej ↗

WLWK-RCO123 - Lokale mieszkalne wykorzystujące kotły i systemy ciepłownicze zasilane gazem ziemnym zastępujące instalacje zasilane stałymi paliwami kopalnymi ↗

WLWK-PLRO022 - Powierzchnia użytkowa budynków mieszkalnych poddanych

Termomodernizacji ↗

WLWK-PLRO074 - Liczba opracowanych dokumentów planistycznych z zakresu ochrony przyrody ↗

WLWK-PLRO073 - Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych kształtujących świadomość ekologiczną ↗

WLWK-PLRO071 - Liczba wspartych form ochrony przyrody ↗

WLWK-PLRO069 - Powierzchnia obszarów chronionych i cennych przyrodniczo innych niż Natura 2000 objętych działaniami ochronnymi i odtwarzającymi ↗

WLWK-RCO037 - Powierzchnia obszarów Natura 2000 objętych środkami ochrony i odtworzenia ↗

WLWK-PLRO072 - Powierzchnia parków krajobrazowych objętych wsparciem w ramach realizacji zadań objętych planami ochrony ↗

WLWK-PLRO070 - Powierzchnia siedlisk wspieranych w celu uzyskania lepszego statusu ochrony ↗

WLWK-RCO038 - Powierzchnia wspieranych zrekultywowanych gruntów ↗

WLWK-RCO036 - Zielona infrastruktura objęta wsparciem do celów innych niż przystosowanie się do zmian klimatu ↗

PROG-FELCO01 - Liczba wspartych obiektów związanych z ochroną przyrody ↗

WLWK-PLRO047 - Długość wybudowanej sieci kanalizacyjnej ↗

WLWK-PLRO045 - Długość wybudowanej sieci wodociągowej ↗

WLWK-PLRO048 - Długość zmodernizowanej sieci kanalizacyjnej ↗

WLWK-PLRO046 - Długość zmodernizowanej sieci wodociągowej ↗

WLWK-PLRO056 - Liczba doposażonych stacji uzdatniania wody ↗

WLWK-PLRO049 - Liczba nowych indywidualnych/ przydomowych oczyszczalni ścieków ↗

WLWK-PLRO233 - Liczba przebudowanych/ zmodernizowanych ujęć wody ↗

WLWK-PLRO055 - Liczba przebudowanych stacji uzdatniania wody ↗

WLWK-PLRO052 - Liczba rozbudowanych / przebudowanych / zmodernizowanych oczyszczalni ścieków komunalnych ↗

WLWK-PLRO051 - Liczba wybudowanych oczyszczalni ścieków komunalnych ↗

WLWK-PLRO054 - Liczba wybudowanych stacji uzdatniania wody ↗

WLWK-PLRO232 - Liczba wybudowanych ujęć wody ↗

WLWK-RCO032 - Wydajność nowo wybudowanych lub zmodernizowanych instalacji oczyszczania ścieków ↗

WLWK-RCO034 - Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów ↗

WLWK-RCO107 - Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów ↗

WLWK-PLRO064 - Liczba doposażonych zakładów zagospodarowania odpadów ↗

WLWK-PLRO063 - Liczba przebudowanych zakładów zagospodarowania odpadów ↗

WLWK-PLRO228 - Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych w zakresie gospodarki o obiegu zamkniętym ↗

WLWK-PLRO180 - Liczba utworzonych Punktów Napraw i Ponownego Użycia ↗

WLWK-PLRO181 - Liczba wspartych instalacji termicznego przekształcania odpadów ↗

WLWK-PLRO182 - Liczba wspartych inwestycji w zakresie zagospodarowania odpadów w procesach innych niż recykling ↗

WLWK-PLRO060 - Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK) ↗

WLWK-RCO119 - Odpady przygotowane do ponownego użycia ↗

WSKAŹNIKI REZULTATU

WLWK-RCR032 - Dodatkowa moc zainstalowana odnawialnych źródeł energii ↗

WLWK-PLRR017 - Ilość wytworzonej energii cieplnej w warunkach wysokosprawnej kogeneracji ↗
WLWK-PLRR014 - Ilość wytworzonej energii cieplnej ze źródeł OZE ↗
WLWK-PLRR016 - Ilość wytworzonej energii elektrycznej w warunkach wysokosprawnej kogeneracji ↗
WLWK-PLRR013 - Ilość wytworzonej energii elektrycznej ze źródeł OZE ↗
WLWK-PLRR012 - Ilość zaoszczędzonej energii cieplnej ↗
WLWK-PLRR011 - Ilość zaoszczędzonej energii elektrycznej ↗
WLWK-PLRR009 - Liczba dodatkowych użytkowników podłączonych do sieci ciepłowniczej ↗
WLWK-RCR050 - Ludność odnosząca korzyści ze środków na rzecz jakości powietrza ↗
WLWK-PLRR073 - Roczne zużycie energii pierwotnej w: budynkach publicznych ↗
WLWK-PLRR072 - Roczne zużycie energii pierwotnej w: lokalach mieszkalnych ↗
WLWK-RCR029 - Szacowana emisja gazów cieplarnianych ↗

WLWK-PLRR042 - Liczba gatunków zagrożonych, dla których wykonano działania ochronne ↗
WLWK-PLRR044 - Liczba inwazyjnych gatunków obcych, wobec których podjęto działania ograniczające ich negatywny wpływ ↗
WLWK-PLRR045 - Liczba przedsięwzięć z zakresu ochrony przyrody wspartych w fazie przygotowawczej ↗
WLWK-RCR095 - Ludność mająca dostęp do nowej lub udoskonalonej zielonej infrastruktury ↗
WLWK-RCR050 - Ludność odnosząca korzyści ze środków na rzecz jakości powietrza ↗
WLWK-PLRR043 - Powierzchnia obszarów chronionych, dla których opracowano dokumenty planistyczne ↗

WLWK-PLRR038 - Ludność podłączona do wybudowanej lub zmodernizowanej zbiorczej kanalizacji sanitarnej ↗
WLWK-RCR041 - Ludność przyłączona do udoskonalonych zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę ↗
WLWK-RCR042 - Ludność przyłączona do zbiorowych systemów oczyszczania ścieków co najmniej II stopnia ↗
WLWK-RCR043 - Straty wody w zbiorowych systemach zaopatrzenia w wodę ↗
WLWK-PLRR018 - Wielkość ładunku ścieków poddanych ulepszonemu oczyszczaniu ↗
PROG-FELCR06 - Ludność podłączona do nowowytbudowanych zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę ↗

WLWK-PLRR066 - Liczba osób, do których zostały skierowane kampanie informacyjno-edukacyjne w zakresie gospodarki o obiegu zamkniętym ↗
WLWK-PLRR019 - Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych ↗
WLWK-PLRR041 - Masa odpadów zagospodarowana w procesach innych niż recykling ↗
WLWK-PLRR040 - Masa przedmiotów przekazanych do Punktów Napraw i Ponownego Użycia ↗
WLWK-RCR047 - Odpady poddane recyklingowi ↗
WLWK-RCR048 - Odpady wykorzystywane jako surowce ↗
WLWK-RCR103 - Odpady zbierane selektywnie ↗

CEL 4. WSPARCIE KAPITAŁU SPOŁECZNEGO I INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ W KONTEKŚCIE WYZWAŃ DEMOGRAFICZNYCH

PLANOWANE REZULTATY

- Poprawa jakości i dostępności do świadczeń zdrowotnych oraz usług z zakresu pomocy społecznej
- Rozwój infrastruktury pomocy społecznej
- Zmniejszenie nierówności w dostępie do usług pomocy społecznej i zdrowotnych
- Poprawa stanu infrastruktury oświatowej
- Polepszenie warunków kształcenia dla uczniów i nauczycieli
- Rozwój szkół ponadpodstawowych i poprawa warunków dla rozwoju kształcenia praktycznego
- Zapewnienie równego startu edukacyjnego poprzez zapewnienie dostępu do przedszkoli
- Poprawa jakości i dostępności infrastruktury sportowej i rekreacyjnej
- Wzrost atrakcyjności przestrzeni publicznych związanych z rekreacją i odpoczynkiem.
- Utworzenie nowych oraz poprawa jakości funkcjonowania istniejących świetlic wiejskich
- Nadanie obiektom nowych funkcji społecznych i gospodarczych
- Wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych
- Tworzenie korzystnych warunków gospodarowania poprzez scalanie gruntów

PRZYKŁADOWE WSKAŹNIKI REALIZACJI I OCZEKIWANY TREND

WSKAŹNIKI PRODUKTU

WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗

WLWK-PLRO199 - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗

WLWK-PLRO205 - Liczba wspartych obiektów, w których realizowane są usługi społeczne ↗

WLWK-RCO065 - Pojemność nowych lub zmodernizowanych lokali socjalnych ↗

WLWK-PLRO201 - Liczba wspartych podmiotów wykonujących działalność leczniczą w rodzaju podstawowa opieka zdrowotna (POZ) ↗

WLWK-RCO069 - Pojemność nowych lub zmodernizowanych placówek opieki zdrowotnej ↗

WLWK-PLRO124 - Liczba wyposażonych przedszkoli ↗

WLWK-PLRO123 - Liczba przebudowanych lub rozbudowanych przedszkoli ↗

WLWK-PLRO122 - Liczba wybudowanych przedszkoli ↗

WLWK-RCO066 - Pojemność klas w nowych lub zmodernizowanych placówkach opieki nad dziećmi ↗

WLWK-PLRO127 - Liczba przebudowanych lub rozbudowanych szkół ↗

WLWK-RCO067 - Pojemność klas w nowych lub zmodernizowanych placówkach oświatowych ↗

WLWK-PLRO147 - Liczba wspartych budynków mieszkalnych zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach ↗

WLWK-PLRO146 - Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją ↗

WSKAŹNIKI REZULTATU

WLWK-RCR067 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych lokali socjalnych ↗

WLWK-PLRR105 - Roczna liczba użytkowników obiektów świadczących usługi społeczne ↗

PROG-FELCR02 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych podmiotów realizujących usługi społeczne ↗

WLWK-PLRR112 - Liczba pacjentów objętych opieką długoterminową w formach zdeinstytucjonalizowanych (osoby/rok) ↗

WLWK-RCR073 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek opieki zdrowotnej ↗

PROG-FELCR11 - Liczba pacjentów objętych opieką długoterminową w formach Zdeinstytucjonalizowanych ↗

WLWK-RCR070 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek opieki nad dziećmi ↗

PROG-FELCR09 - Liczba osób z niepełnosprawnościami korzystających ze wspartych dostosowanych Obiektów ↗

WLWK-RCR071 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek oświatowych ↗

WLWK-PLRR048 - Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji ↗

WLWK-PLRR049 - Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na zrewitalizowanych obszarach ↗

WLWK-RCR001 - Miejsca pracy utworzone we wspieranych jednostkach ↗

7. Analiza i model struktury funkcjonalno - przestrzennej wraz z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej

ANALIZA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA

USTALENIA REGIONALNYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PLANISTYCZNYCH

Zgodnie z obowiązującym w Polsce modelem programowania oraz zarządzania rozwojem, dokumentami będącymi podstawą prowadzenia polityki rozwoju na poziomie regionalnym są: strategia rozwoju wraz z planem zagospodarowania przestrzennego województwa, które stanowią ramy dla realizacji polityk rozwojowych.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (PZPWL) jest dokumentem o charakterze długookresowym, stanowiącym element krajowego systemu planowania przestrzennego. Określa on zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu oraz działania służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych, stanowiąc formalną i merytoryczną płaszczyznę odniesienia dla podejmowanych decyzji przestrzennych. PZPWL wskazuje podstawowe elementy struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa i wyróżnia: elementy węzłowe, liniowe, pasmowe oraz obszarowe (w granicach naturalnych) i strefowe (w granicach administracyjnych), cechujące się zróżnicowanym stopniem przenikania układów naturalnych i antropogenicznych. PZPWL uwzględniając stan zagospodarowania, naturalny potencjał oraz potrzebę ukierunkowania działań dla rozwoju funkcji wiodących poszczególnych elementów struktury, wyodrębnia (w kontekście obszaru funkcjonalnego partnerstwa) obszary:

- rozwoju i koncentracji funkcji społeczno-gospodarczych oraz wzmocnienia powiązań komunikacyjnych, w tym:
  - tereny koncentracji aktywności społeczno-gospodarczej związane z podstawowymi elementami sieci osadniczej (miejscowości gminne);
  - główne powiązania transportowe oparte o drogi krajowe, drogi wojewódzkie oraz linie kolejowe;
- nadrzędnej funkcji przyrodniczej, a w ramach nich elementy takie jak:
  - główne ostoje przyrody, stanowiące obszary węzłowe regionalnej sieci ekologicznej, charakteryzujące się trwałym nagromadzeniem gatunków zagrożonych oraz najcenniejszych walorów przyrodniczych o różnym formalnym statusie ochrony,
  - kluczowe w skali krajowej i regionalnej ekosystemy leśne cechujące się dużym stopniem naturalności,
  - mające charakter pasmowy korytarze ekologiczne zapewniające łączność pomiędzy węzłami układu naturalnego;
- rolniczej przestrzeni produkcyjnej, a w ramach niej fragmenty strefy gospodarki hodowlanej, w tym podstrefę mozaikową łąkowo-leśno-polną, charakteryzującą się bardzo wysokim udziałem użytków zielonych w strukturze użytków rolnych, rozległymi kompleksami łąkowo-pastwiskowymi, które są podstawą rozwoju wysokotowarowych gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli bydła.

W odniesieniu do poszczególnych elementów składających się na tę strukturę, PZPWL różnicuje priorytety rozwojowe, a także wskazuje działania służące utrzymaniu i wzmocnieniu ich funkcji podstawowych (wiodących). Zgodnie z przedmiotowym dokumentem dla:

- elementów węzłowych układu antropogenicznego – zakłada intensywny rozwój społeczno-gospodarczy z zapewnieniem prawidłowego funkcjonowania lokalnych systemów przyrodniczych decydujących o jakości przestrzeni zamieszkania, tj. w odniesieniu do podstawowych elementów sieci osadniczej (ośrodki gminne) – koncentracja urbanizacji (w tym rozwoju gospodarczego) i jej rozwój na terenach podmiejskich w zorganizowanych układach przestrzennych,
- elementów liniowych układu antropogenicznego – zakłada rozwój infrastruktury transportowej zapewniającej sprawność powiązań komunikacyjnych, minimalizującej zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz kolizje z elementami regionalnej sieci ekologicznej,
- elementów obszarowych układu naturalnego – zakłada podporządkowanie wszelkiej działalności zachowaniu wartości przyrodniczych,
- elementów pasmowych układu naturalnego – zakłada podporządkowanie działań służących utrzymaniu ciągłości powiązań ekologicznych,
- elementów obszarowych przenikania się układu naturalnego i antropogenicznego – zakłada wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, zachowanie naturalnych wartości zasobów rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz zrównoważony rozwój gospodarki rolnej i funkcji towarzyszących.

Zgodnie z definicją zamieszczoną w PZPWL, obszary funkcjonalne to zwarte układy przestrzenne składające się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju. Zadaniem planu zagospodarowania przestrzennego województwa jest identyfikacja obszarów o różnych priorytetach rozwojowych i ukierunkowanie działań służących optymalnemu wykorzystaniu ich potencjałów, a także przeciwdziałanie zjawiskom problemowym. PZPWL wyznacza obszary funkcjonalne jako tereny wskazane do integrowania działań przestrzennych zapewniających ich właściwe funkcjonowanie oraz możliwości rozwoju w dłuższej perspektywie. Do obszarów funkcjonalnych, wyznaczonych w PZPWL, należą: obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym, regionalnym i lokalnym.

Biorąc pod uwagę wyznaczone obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym, należy zauważyć, że obszar partnerstwa został zakwalifikowany do wiejskich obszarów funkcjonalnych, obejmujących tereny, których głównym kierunkiem rozwoju pozostaje produkcja rolna absorbująca większość zasobów pracy oraz będąca podstawą lokalnego PKB. Wszystkie gminy tworzące partnerstwo należą do obszarów wiejskich wymagających wsparcia procesów rozwojowych, które zgodnie z PZPWL, cechuje utrudniony dostęp do ośrodka wojewódzkiego oraz ośrodków subregionalnych. Obszary te w znikomym stopniu uczestniczą we współczesnych procesach rozwojowych kraju. Oferują niedochodowe miejsca pracy, głównie w niewyspecjalizowanym rolnictwie oraz uzupełniająco w innych sferach gospodarki. Obszary te charakteryzują się również dużym zróżnicowaniem przyrodniczych warunków produkcji rolnej, a także niekorzystną strukturą agrarną gospodarstw. Cele rozwoju zagospodarowania przestrzennego obejmują wzmocnienie powiązań funkcjonalnych (transportowych, teleinformatycznych, społeczno-gospodarczych) z lokalnymi ośrodkami rozwoju oraz stworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości związanej z produkcją rolną i wykorzystywaniem walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego w turystyce.

Z uwagi na swoje położenie teren partnerstwa należy również do przygranicznego obszaru funkcjonalnego, którego cele rozwojowe związane są przede wszystkim ze zwiększeniem dostępności w relacjach krajowych i regionalnych, rozwojem sieci przejść granicznych i infrastruktury granicznej oraz rozbudową infrastruktury logistycznej. Jednakże agresja zbrojna Federacji Rosyjskiej na Ukrainę wymusiła potrzebę reorientacji charakteru i zakresu współpracy pomiędzy województwem lubelskim, a sąsiadującymi z nim regionami ukraińskimi. W tym kontekście, ze względu na utrzymujący się stan zagrożenia oraz brak stabilności geopolitycznej, dużym wyzwaniem staje się realizacja działań przewidzianych w PZPWL ukierunkowanych na wykształcenie nowych funkcji, w tym związanych z logistyką, obsługą handlu międzynarodowego i turystyką transgraniczną oraz ograniczenie negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych charakterystycznych dla obszarów peryferyjnych.

Obszar Partnerstwa znajduje się również na terenie dwóch regionalnych obszarów funkcjonalnych:

- Nadbużańskiego Obszaru Funkcjonalnego, charakteryzującego się wysokimi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi wynikającymi z mało przekształconego środowiska. Priorytetem rozwojowym tego obszaru, zgodnie z PZPWL, jest wykorzystanie walorów turystycznych dla ożywienia społeczno-gospodarczego.
- Obszaru funkcjonalnego Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna, obejmującego swym zasięgiem makroregion fizycznogeograficzny Polesie Zachodnie oraz przestrzenny zasięg oddziaływania systemu melioracji Kanału Wieprz-Krzna. Priorytetem rozwojowym tego obszaru funkcjonalnego, zgodnie z PZPWL, jest aktywizacja gospodarcza poprzez wykorzystanie potencjału rolniczego i turystycznego.

Ponadto, ze względu na potrzeby związane ze zwiększaniem możliwości retencyjnych obszar partnerstwa został wskazany jako strefa realizacji działań w ramach pakietu strategicznej interwencji Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego i jest głównym dokumentem umożliwiającym racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju. SRWL 2030 uwzględnia Obszary Strategicznej Interwencji (OSI) o znaczeniu krajowym (miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją) oraz definiuje OSI o znaczeniu regionalnym, które stanowią wyraz podjętej decyzji dotyczącej potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań. Przyjmując model zrównoważonego rozwoju, w tym policentryczny rozwój sieci osadniczej, w SRWL 2030 wskazuje się OSI obejmujące: obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast – miejskie obszary funkcjonalne (MOF) oraz strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych – subregionalne obszary strategicznej interwencji.

Cały obszar Partnerstwa położony jest w granicach OSI Polesie. Priorytetem rozwoju przedmiotowego OSI jest społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego oraz terenów nadbużańskich. Kierunki interwencji w tym OSI skupiają się na:

- poprawie konkurencyjności gospodarstw rolnych,
- zrównoważonym rozwoju systemów infrastruktury technicznej,
- ochronie walorów środowiska,
- promocji i rozwoju usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej,

- innowacyjnym wykorzystaniu walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwoju sportu i usług wolnego czasu,
- wzmocnieniu współpracy transgranicznej i międzyregionalnej.

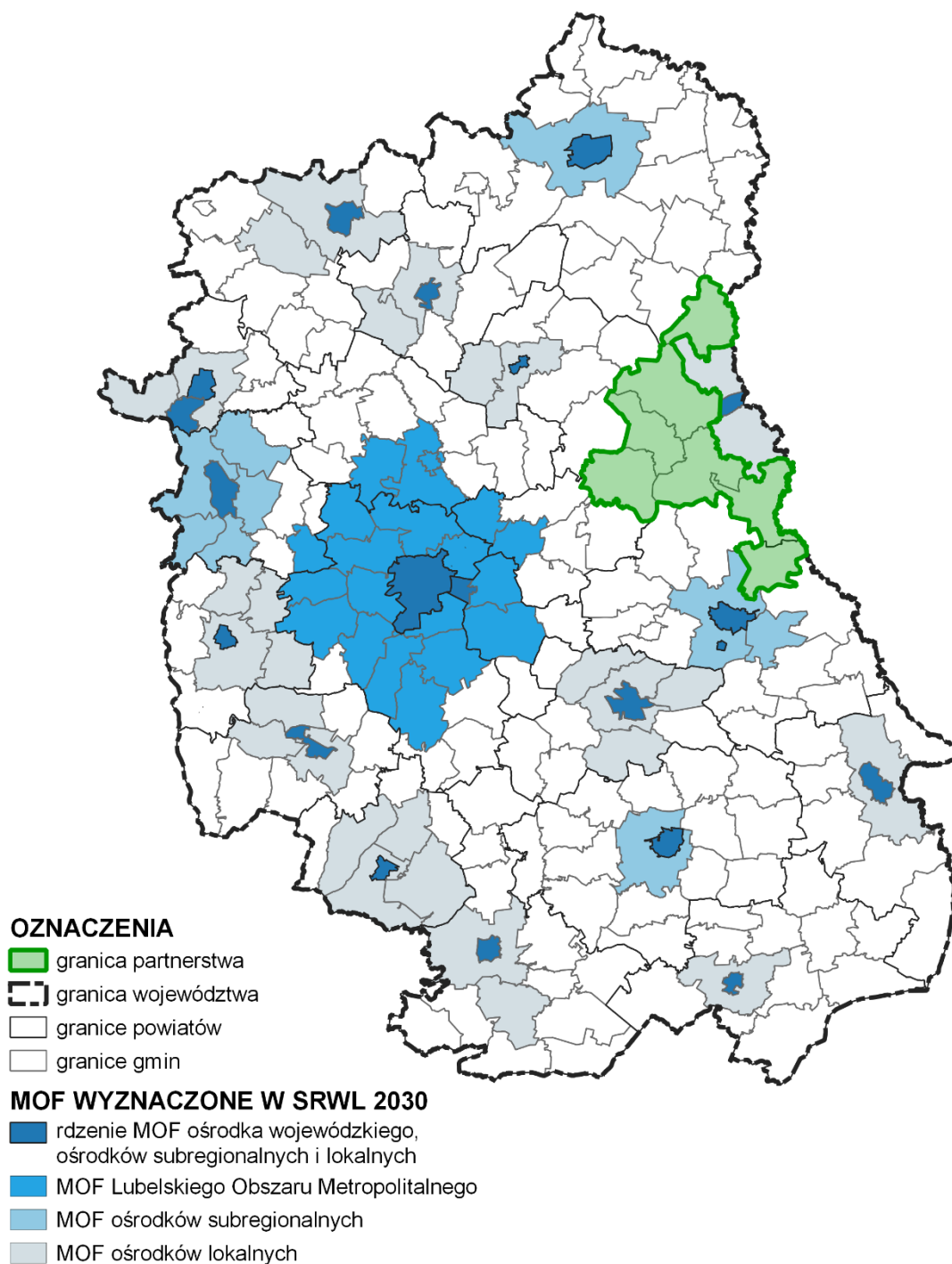
Ponadto sześć gmin partnerskich – Hanna, Hańsk, Stary Brus, Wiryki, Wola Uhruska oraz Ruda-Huta – zalicza się do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją (OSI o znaczeniu krajowym), zdelimitowanych w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR), obejmujących grupę mniejszych miast oraz obszarów wiejskich, które ze względu na występujące cechy problemowe, wpływające na niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą zostały określone jako strefa opóźnienia urbanizacyjnego. Zgodnie z Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) polityka regionalna tam, gdzie występuje zagrożenie trwałą marginalizacją, zostanie ukierunkowana na promocję i wsparcie inwestycji prywatnych wykorzystujących lokalne zasoby oraz integrację świadczenia usług w skali obszaru powiązanego funkcjonalnie. Wspierana też będzie aktywizacja podmiotów publicznych, prywatnych, ekonomii społecznej i mieszkańców na rzecz rozwoju i współpracy. Polityka regionalna dodatkowo zostanie ukierunkowana na pobudzenie procesów rozwojowych, m.in. poprzez zapewnienie lepszej dostępności komunikacyjnej i terenów inwestycyjnych. Prowadzone będą również działania w zakresie rewitalizacji i odnowy wsi w obszarach zdegradowanych. Oczekiwanym efektem podejmowanych działań powinien być rozwój lokalnych firm, wzrost liczby lokalnych miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców oraz bazy dochodowej samorządów terytorialnych.

UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE I INFRASTRUKTURALNE

Położenie w województwie

Gminy partnerskie położone są w środkowo-wschodniej części województwa lubelskiego, na terenie powiatów: włodawskiego i chełmskiego. Obszar partnerstwa położony jest peryferyjnie w skali regionu i kraju – rozciąga się południkowo wzdłuż wschodniej granicy województwa, będącej równocześnie granicą państwową z Białorusią i Ukrainą. Jednocześnie obszar graniczy z wyznaczonymi w SRWL 2030 miejskimi obszarami funkcjonalnymi: Włodawy (ośrodka lokalnego) oraz Chełma (ośrodka subregionalnego).

Mapa nr 1 Położenie obszaru partnerstwa w województwie lubelskim

Sieć osadnicza

System osadniczy obszaru partnerstwa ukształtował się w długotrwałym procesie rozwoju historycznego. Zasadniczy wpływ na jego aktualny stan miały przede wszystkim czynniki geograficzne (przygraniczne położenie), jak również uwarunkowania środowiskowe i antropogeniczne. Do uwarunkowań środowiskowych należy zaliczyć przede wszystkim lokalizację dolin rzecznych oraz wiążące się z ich położeniem występowanie obszarów podmokłych, rozmieszczenie terenów leśnych, zasoby glebowe i wodne oraz cechy fizjograficzne terenu. Czynnikiem antropogenicznym są rozmieszczenie głównych arterii

komunikacyjnych oraz dostęp i stan infrastruktury technicznej. W kształtowaniu struktury osadniczej obszaru ważną rolę odgrywa również bliskość Włodawy oraz Chełma, jako miast powiatowych.

Sieć osadniczą obszaru stanowi siedem ośrodków gminnych oraz 130 miejscowości, które są dość nierównomiernie rozmieszczone na terenie partnerstwa.

Mapa nr 2 Sieć osadnicza obszaru partnerstwa

Dominującymi jednostkami osadniczymi na terenie Partnerstwa są miejscowości gminne, w których występuje największe zaludnienie. Według danych GUS zebranych w ramach Narodowego Spisu Powszechnego w 2021 r. blisko 1/3 ludności partnerstwa skupiają ośrodki gminne: Wola Uhruska – 1 593 mieszkańców, Urszulin – 1 160 mieszkańców, Ruda-Huta – 970 mieszkańców, Hańsk Pierwszy – 842 mieszkańców, Wiryki – 713 mieszkańców, Hanna – 667 mieszkańców oraz Stary Brus – 372 mieszkańców. Do pozostałych miejscowości wiejskich charakteryzujących się wysoką liczbą mieszkańców należy zaliczyć również wsie Dubeczno (957 mieszkańców), Wytuczno (517 mieszkańców), Dołhobrody (487 mieszkańców), Uhrusk (473 mieszkańców), Ruda (433 mieszkańców), Holeszów (352 mieszkańców), Kołacze (349 mieszkańców), Bytyń (329 mieszkańców), Suchawa (287 mieszkańców), Leśniczówka (283 mieszkańców), Zaświatycze (278 mieszkańców), Wołoskowola (276 mieszkańców) oraz Żalin (276 mieszkańców). Pozostałe miejscowości liczą mniej niż 250 mieszkańców.

Kierunki wykorzystania przestrzeni i analiza zagospodarowania

Według ewidencji geodezyjnej największą część obszaru Partnerstwa stanowią użytki rolne, które zajmują 57 562 ha, czyli ponad połowę jego powierzchni (52,1%). Struktura użytkowania użytków rolnych wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze rolniczym – zdecydowanie dominują grunty orne, następnie łąki trwałe oraz pastwiska. Cechą charakterystyczną obszaru jest znaczący udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni gruntów rolnych, sprzyjający rozwojowi gospodarki hodowlanej. Obszar Partnerstwa wyróżnia również liczne występowanie naturalnych i sztucznych zbiorników wodnych, sprzyjające rozwojowi gospodarki rybackiej. Obszar Partnerstwa charakteryzuje się także dużym stopniem lesistości – lasy zajmują ponad 1/3 jego powierzchni (41 463 ha).

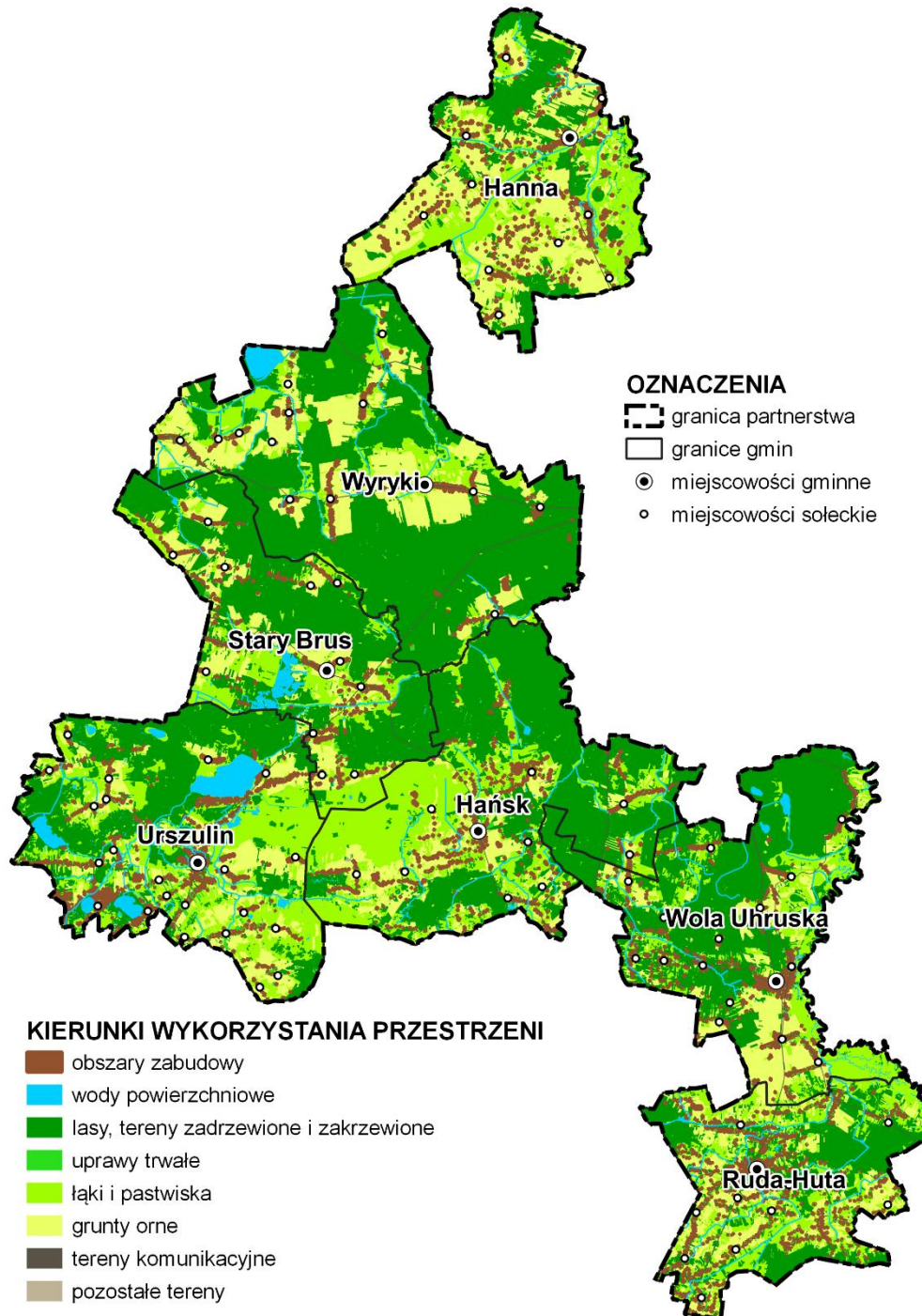
Obszar Partnerstwa wyróżnia bardzo niski wskaźnik gęstości zaludnienia, który wynosi jedynie 20 osób/km² i jest zdecydowanie niższy od średniej dla województwa lubelskiego (81 osób/km²) i kraju (121 osób/km²). Grunty zabudowane i zurbanizowane stanowią jedynie 2,7% analizowanego obszaru (2 937 ha). Osadnictwo obszaru – ukształtowane historycznie – rozwinęło się głównie wzdłuż ciągów komunikacyjnych oraz dolin rzecznych. Istniejący układ przestrzenny charakteryzuje się występowaniem zarówno zwartych, jak i rozproszonych form osadnictwa. Na obszarze Partnerstwa funkcjonują wszystkie formy zabudowy: zabudowa mieszkaniowa zagrodowa, zabudowa jednorodzinna, zabudowa wielorodzinna i zabudowa letniskowa.

Analiza stanu zagospodarowania wykazała, że zabudowa mieszkaniowa zagrodowa i jednorodzinna są rozmieszczone dość równomiernie w granicach obszaru Partnerstwa. Największa intensywność zabudowy mieszkaniowej zagrodowej i jednorodzinnej, a tym samym największe obszary tereny zwartej zabudowy występują przede wszystkim w ośrodkach gminnych oraz w ich sąsiedztwie, a także w przy głównych szlakach komunikacyjnych. Takie rozmieszczenie zwartych terenów zabudowy w stosunku do podstawowego układu komunikacyjnego sprawia, że układ osadniczo przyjmuje formę pasmowo-węzłową. Pozostała część obszaru ma charakter typowo rolniczy, wyróżniający się zabudową rozproszoną, a koncentracja zabudowy następuje w formie typowych ulicówek o charakterze zagrodowym, uzupełnianym zabudową mieszkaniową jednorodziną i usługami. Na obszarze Partnerstwa występuje również zabudowa letniskowa. Jej lokalizacja wiąże się głównie z terenami rekreacyjnymi i przyrodniczymi: jeziorami, rzekami, kompleksami leśnymi. Poza obiektami zabudowy letniskowej, coraz częściej występuje przekształcanie siedlisk rolniczych na funkcje drugich domów i zabudowę agroturystyczną. Adaptacje na funkcje rekreacyjne występują praktycznie we wszystkich jednostkach osadniczych.

Ośrodki gminne koncentrują większość funkcji administracyjnych, usługowych i publicznych. Zabudowa usługowa (w tym: handlowo-usługowa, usług publicznych) występuje przede

wszystkim w ośrodkach gminnych w obszarach zwartych terenów zabudowy i przenika się z zabudową mieszkaniową i zagrodową. Podobna charakterystyka lokalizacyjna dotyczy zabudowy przemysłowo-magazynowej, która koncentruje się głównie w większych miejscowościach oraz w bliskim lub bezpośrednim sąsiedztwie głównych szlaków transportowych.

Mapa nr 3 Kierunki wykorzystania przestrzeni

Według ewidencji geodezyjnej największą część obszaru Partnerstwa stanowią użytki rolne, które zajmują 57 562 ha, czyli ponad połowę jego powierzchni (52,1%). Struktura użytkowania użytków rolnych wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze

rolniczym – zdecydowanie dominują grunty orne, następnie łąki trwałe oraz pastwiska. Cechą charakterystyczną obszaru jest znaczący udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni gruntów rolnych, sprzyjający rozwojowi gospodarki hodowlanej. Obszar Partnerstwa wyróżnia również liczne występowanie naturalnych i sztucznych zbiorników wodnych, sprzyjające rozwojowi gospodarki rybackiej. Obszar Partnerstwa charakteryzuje się także dużym stopniem lesistości – lasy zajmują ponad 1/3 jego powierzchni (41 463 ha).

Obszar Partnerstwa wyróżnia bardzo niski wskaźnik gęstości zaludnienia, który wynosi jedynie 20 osób/km² i jest zdecydowanie niższy od średniej dla województwa lubelskiego (81 osób/km²) i kraju (121 osób/km²). Grunty zabudowane i zurbanizowane stanowią jedynie 2,7% analizowanego obszaru (2 937 ha). Osadnictwo obszaru – ukształtowane historycznie – rozwinęło się głównie wzdłuż ciągów komunikacyjnych oraz dolin rzecznych. Istniejący układ przestrzenny charakteryzuje się występowaniem zarówno zwartych, jak i rozproszonych form osadnictwa. Na obszarze Partnerstwa funkcjonują wszystkie formy zabudowy: zabudowa mieszkaniowa zagrodowa, zabudowa jednorodzinna, zabudowa wielorodzinna i zabudowa letniskowa.

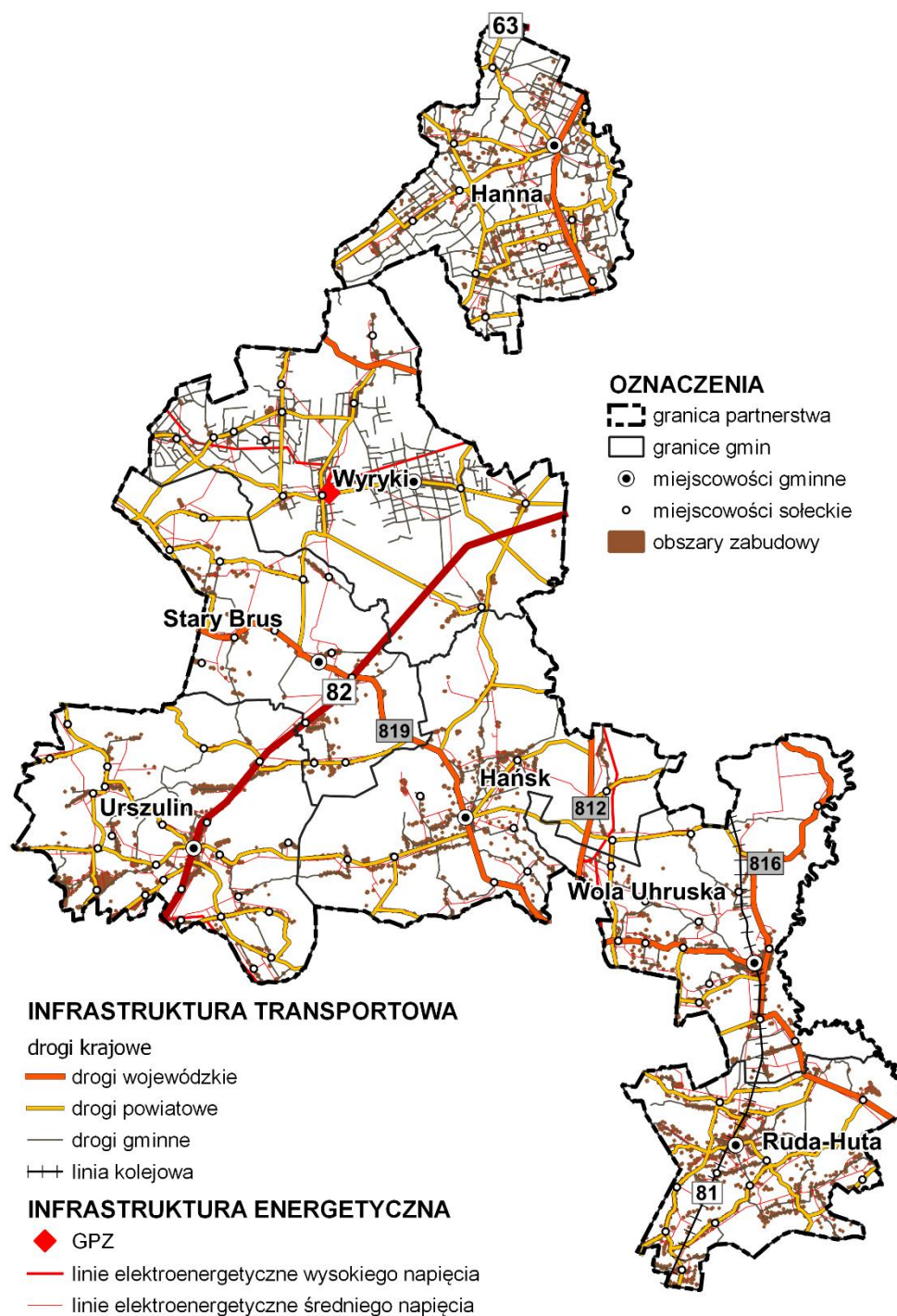
Analiza stanu zagospodarowania wykazała, że zabudowa mieszkaniowa zagrodowa i jednorodzinna są rozmieszczone dość równomiernie w granicach obszaru Partnerstwa. Największa intensywność zabudowy mieszkaniowej zagrodowej i jednorodzinnej, a tym samym największe obszary tereny zwartej zabudowy występują przede wszystkim w ośrodkach gminnych oraz w ich sąsiedztwie, a także w przy głównych szlakach komunikacyjnych. Takie rozmieszczenie zwartych terenów zabudowy w stosunku do podstawowego układu komunikacyjnego sprawia, że układ osadniczo przyjmuje formę pasmowo-węzłową. Pozostała część obszaru ma charakter typowo rolniczy, wyróżniający się zabudową rozproszoną, a koncentracja zabudowy następuje w formie typowych ulicówek o charakterze zagrodowym, uzupełnianym zabudową mieszkaniową jednorodziną i usługami. Na obszarze Partnerstwa występuje również zabudowa letniskowa. Jej lokalizacja wiąże się głównie z terenami rekreacyjnymi i przyrodniczymi: jeziorami, rzekami, kompleksami leśnymi. Poza obiektami zabudowy letniskowej, coraz częściej występuje przekształcanie siedlisk rolniczych na funkcje drugich domów i zabudowę agroturystyczną. Adaptacje na funkcje rekreacyjne występują praktycznie we wszystkich jednostkach osadniczych.

Ośrodki gminne koncentrują większość funkcji administracyjnych, usługowych i publicznych. Zabudowa usługowa (w tym: handlowo-usługowa, usług publicznych) występuje przede wszystkim w ośrodkach gminnych w obszarach zwartych terenów zabudowy i przenika się z zabudową mieszkaniową i zagrodową. Podobna charakterystyka lokalizacyjna dotyczy zabudowy przemysłowo-magazynowej, która koncentruje się głównie w większych miejscowościach oraz w bliskim lub bezpośrednim sąsiedztwie głównych szlaków transportowych.

Infrastruktura transportowa i techniczna

Główny szkielet układu komunikacyjnego stanowi droga krajowa nr 82 Lublin – Włodawa oraz trzy drogi wojewódzkie nr 812 Biła Podlaska - Wisznice - Włodawa - Chełm - Rejowiec - Krasnystaw, 816 Terespol - Kodeń - Sławatycze - Włodawa - Dorohusk - Horodło – Zosin oraz 819 Parczew - Kołaczce - Łowcza - Wola Uhruska. Droga krajowa nr 82 realizuje powiązania zewnętrzne obszaru łącząc obszar partnerstwa ze stolicą województwa lubelskiego oraz Włodawą. Droga ta jest również głównym szlakiem biegnącym do Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego z centralnej i zachodniej części kraju. Przez północną część Gminy Hanna przebiega niewielki fragment drogi krajowej nr 63 łączącej przyszłe polsko-rosyjskie przejście graniczne Perły-Kryłowo w województwie warmińsko-mazurskim i istniejące polsko-białoruskie przejście Sławatycze-Domaczewo. Drogi wojewódzkie realizując powiązania wewnętrzne, pełnią jednocześnie funkcję powiązań zewnętrznych obszaru.

Mapa nr 4 Infrastruktura transportowa i techniczna

Główny układ komunikacyjny uzupełniają drogi powiatowe realizujące głównie powiązania wewnętrzne, a także powiązania bliskie zewnętrzne i drogi gminne realizujące powiązania wewnątrz obszaru. Infrastrukturę kolejową obszaru stanowi linia nr 81 – jednotorowa, niezelektryfikowana, łącząca stację Chełm ze stacją Włodawa. Po przeprowadzeniu modernizacji oraz uzbrojeniu w infrastrukturę turystyczną, w sezonie wakacyjnym (w weekendy) wykonywane są na tej linii przewozy pasażerskie o charakterze turystycznym.

Przez obszar Partnerstwa przebiegają cztery linie przesyłowe wysokich napięć 110 kV relacji Wisznice - Lubień, Włodawa – Lubień, Macoszyn - Włodawa oraz Chełm - Nadrybie.

Jednym z podstawowych elementów zagospodarowania przestrzennego, decydującym w znacznej mierze o możliwościach rozwoju inicjatyw gospodarczych, a także o modernizacji produkcji rolniczej, rozwoju osadnictwa i ochronie środowiska przyrodniczego jest infrastruktura techniczna. Obszar Partnerstwa cechuje niekorzystna sytuacja w zakresie dostępu do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej – według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2022 r. jedynie 29,4% ludności obszaru korzystało z kanalizacji sieciowej (wobec 54,2% w województwie lubelskim), a odsetek ludności korzystającej z wodociągów wynosił 79,9% (wobec 87,7% w regionie). Poziom uzbrojenia poszczególnych gmin w sieć kanalizacyjną i wodociągową jest bardzo różnicowany. Szczególnie niskim wskaźnikiem zwodociągowania charakteryzują się gminy: Wola Uhruska i Ruda-Huta. Ponadto w gminach: Wiryki, Ruda-Huta, Stary Brus oraz Hanna ilość korzystających z sieci kanalizacyjnej nie przekracza 20% mieszkańców. Sytuacja obszaru dotycząca infrastruktury gazowej przedstawia się również bardzo niekorzystnie – z gazu korzystają jedynie nieliczni mieszkańcy gmin: Wola Uhruska, Ruda-Huta i Hańsk.

Czynnikiem wpływającym na niski poziom skanalizowania obszaru jest wstępująca zabudowa rozproszona. Z uwagi na niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę kanalizacyjną część mieszkańców obszaru korzysta z przydomowych systemów do odprowadzania ścieków – zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków. Ponadto z uwagi na brak rozwiniętej sieci gazowej gospodarka ciepła na terenie Partnerstwa bazuje na indywidualnych, w części nieekologicznych, źródłach ciepła. Niedoinwestowanie obszaru w zakresie infrastruktury technicznej obniża jakość życia mieszkańców i atrakcyjność inwestycyjną oraz stanowi duże zagrożenie dla jakości powietrza, wód podziemnych i powierzchniowych.

Infrastruktura społeczna

Ważnym czynnikiem decydującym o atrakcyjności obszaru i jego poziomie cywilizacyjnym są warunki życia jego mieszkańców określone przez dostęp do usług publicznych, dotyczy to przede wszystkim: usług edukacyjnych, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, kultury i rekreacji.

Na terenie obszar funkcjonalnego funkcjonuje 18 ośrodków wychowania przedszkolnego. Na terenie Partnerstwa położone są również placówki oświatowe, które zapewniają edukację na poziomie podstawowym: Działalność kulturalną prowadzą przede wszystkim ośrodki kultury i biblioteki. Na terenie Partnerstwa działalność prowadzą także podmioty ambulatoryjnej opieki zdrowotnej.

Mapa nr 5 Infrastruktura społeczna

INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA

- ośrodki wychowania przedszkolnego
- szkoły podstawowe
- ośrodki ochrony zdrowia
- instytucje kultury

OZNACZENIA

- ▬ granica partnerstwa
- ▭ granice gmin
- ⊙ miejscowości gminne
- miejscowości sołeckie

Uwarunkowania środowiska przyrodniczego

Obszar funkcjonalny cechuje się licznymi walorami i zasobami środowiska, przyrody i krajobrazu. Duże zróżnicowanie cech środowiska przyrodniczego na terenie Partnerstwa i uznanie jego walorów znalazło odzwierciedlenie w postaci szczególnych form ochrony nadanej poszczególnym obiektom i obszarom. Teren Partnerstwa w wielkoprzestrzennych systemach przyrodniczych sytuuje się w układzie europejskim, krajowym i regionalnym, spełniając w nich rangę węzłową i łącznikową.

Kluczowe znaczenie w systemie obszarów ochrony przyznaje się utworzonemu w 2002 r. Rezerwatowi Biosfery „Polesie Zachodnie”, który w 2012 r. wszedł w skład trójpaństwowego Transgranicznego Rezerwatu obejmującego obszary w Polsce, na Białorusi i Ukrainie. Po stronie Polskiej rezerwat obejmuje najcenniejsze przyrodniczo tereny Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Administracyjnie, w granicach Partnerstwa, rezerwat położony jest na terenie 6 gmin: Urszulin, Stary Brus, Hańsk, Wiryki, Wola Uhruska oraz Hanna. Obszar Partnerstwa leży również w strefie przyrodniczych obszarów funkcjonalnych zidentyfikowanych w ramach Krajowej Sieci Ekologicznej ECONET-PL. Znajduje się tu również znaczna część ostoi przyrody CORINE „Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie”. Ponadto przez obszar funkcjonalny przebiegają trzy korytarze ekologiczne o randze ponadlokalnej.

Tereny wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto obszarowymi formami ochrony przyrody na podstawie ustawy o ochronie przyrody. Należą do nich: Poleski Park Narodowy, cztery parki krajobrazowe: Chełmski Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Pojezierze Łęczyńskie, Sobiborski Park Krajobrazowy, Poleski Park Krajobrazowy oraz trzy obszary chronionego krajobrazu: Poleski Obszar Chronionego Krajobrazu, Chełmski Obszar Chronionego Krajobrazu oraz Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu. Na analizowanym obszarze ustanowiono również pięć rezerwatów przyrody: Żółtowie Błota, Bagno Serebryskie, Brudzieniec, Trzy Jeziora, Małoziemce. W celu ochrony pozostałości naturalnych ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej oraz cennych fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego, utworzono także użytki ekologiczne oraz wyznaczono liczne pomniki przyrody.

Obszar Partnerstwa jest również położony w obrębie wyznaczonych w ramach europejskiej sieci Natura 2000 siedmiu specjalnych obszarów ochrony siedlisk (Las Żaliński, Ostoja Poleska, Lasy Sobiborskie, Torfowiska Chełmskie, Jeziora Uściwierskie, Poleska Dolina Bugu i Krowie Bagno) oraz pięciu obszarów specjalnej ochrony ptaków (Dolina Środkowego Bugu, Chełmskie Torfowiska Węglanowe, Uroczysko Mosty-Zahajki, Polesie i Bagno Bubnów).

Pod względem hydrograficznym teren Partnerstwa położony jest dorzeczu rzeki Bug. Bugiem przebiega wschodnia granica gmin: Hanna, Wola Uhruska i Ruda-Huta. Ponad przez obszar przepływają inne rzeki, min.: Włodawka, Uherka, Hanka. Ważnym elementem powierzchniowej części hydrosfery są jeziora. Do największych z nich należą: Uściwierz, (tylko częściowo znajdujące się na terenie partnerstwa), Wytyckie, Zahajskie, Rotcze, Łukie, Sumin. Z uwagi na rozwiniętą sieć rzeczną na obszarze partnerstwa znajdują się tereny, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest wysokie. Głównymi wylewającymi rzekami są Bug i Uherka. Zagrożenie to jest o tyle niebezpieczne, że względu na fakt występowania zabudowy na terenach szczególnego zagrożenia powodzią.

Obszar Partnerstwa posiada walory kulturowe i krajobrazowe sprzyjające rozwojowi turystyki. Zakłada się, że funkcja turystyki stanowić będzie jeden z głównych kierunków rozwoju obszaru, który umożliwi zróżnicowanie i wzbogacenie jego struktury gospodarczej. Zagospodarowanie turystyczne obszaru jest jednak niewspółmierne do posiadanego potencjału. Problemy w zakresie rozwoju turystyki i rekreacji związane są także

z nagromadzeniem sytuacji konfliktowych między zagospodarowaniem i użytkowaniem turystycznym a ochroną wartości przyrodniczych i krajobrazowych. Największe zagrożenie dla środowiska stwarza presja zabudowy lotniskowej na obszary przyrodniczo cenne. Szczególnie zagrożone, posiadające małą odporność na degradację, są przeinwestowane rekreacyjnie jeziora: Uściwierz, Rotcze, Wytyckie. Zadaniem polityki przestrzennej będzie zatem wykorzystanie walorów przyrodniczo - krajobrazowych i zasobów kulturowych, ich ekspozycja oraz udostępnienie mieszkańcom i turystom atrakcyjnych terenów i obiektów na obszarze partnerstwa, z jednoczesnym zabezpieczeniem przed użytkowaniem zagrażającym degradacją. Podstawową zasadą jest harmonizowanie zagospodarowania turystycznego z funkcjami ekologicznymi obszarów chronionych. Ze względu na uwarunkowania ekologiczne występujące na obszarze Partnerstwa preferowane będą formy turystyki kwalifikowanej o umiarkowanej intensywności, ekoturystyka, edukacja ekologiczna, kameralne formy rekreacji pobytowej.

Mapa nr 6 Uwarunkowania środowiska przyrodniczego

Uwarunkowania środowiska kulturowego

Jednym z komponentów współtworzącym środowisko człowieka są zasoby dziedzictwa kulturowego, rozumiane jako trwałe elementy zagospodarowania obszaru, bądź struktury przestrzenne o walorach historycznych, zabytkowych, estetycznych czy artystycznych.

Teren Partnerstwa legitymuje się bogatą przeszłością historyczną i dziedzictwem kulturowym. Na jego obszarze występują obiekty i zespoły, które posiadają wysoką wartość kulturową i stanowią niekwestionowany potencjał do rozwoju branży turystycznej. Na obszarze funkcjonalnym znajduje się 29 obiektów zabytkowych lub zespołów obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru „A” zabytków nieruchomości województwa lubelskiego.

Mapa nr 7 Uwarunkowania środowiska kulturowego

Warto również wskazać, że w gminnych ewidencji zabytków prowadzonych przez poszczególne jednostki samorządu terytorialnego ujęto liczne obiekty o wysokich wartościach historycznych i kulturowych oraz stanowiska archeologiczne. Obiekty zabytkowe objęte

ochroną rejestrową znajdują się we wszystkich gminach partnerskich, lecz ich rozmieszczenie na terenie partnerstwa nie jest równomierne. Znacznie bogatsza pod tym kątem jest centralna oraz wschodnia część obszaru.

Na terenie partnerstwa można korzystać z przygotowanych szlaków turystycznych: pieszych, rowerowych i konnych, które stanowią idealne miejsce dla odpoczynku oraz poznania wartości przyrodniczych i kulturowych gminy.

MODEL STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ

Struktura przestrzenna obszaru funkcjonalnego to system powiązanych ze sobą różnych elementów zagospodarowania pełniących określone funkcje, które łącznie tworzą całość funkcjonalno-przestrzenną. Elementami tej struktury są zarówno poszczególne części tego obszaru, które tworzą złożone systemy (np. ośrodki osadnicze, węzły i korytarze ekologiczne, tereny produkcji rolniczej), tereny różniące się między sobą przeznaczeniem, użytkowaniem i funkcją, jak i sieci infrastrukturalne (transportowe, elektroenergetyczne), które umożliwiają kontakty i powiązania pomiędzy poszczególnymi częściami. Głównym celem kształtowanego modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru jest stworzenie warunków do racjonalnego organizowania przestrzeni i egzekwowania ładu przestrzennego dla realizacji działań będących odpowiedzią na wyzwania rozwojowe obszaru Partnerstwa. Ma on również wyeliminować lub minimalizować konflikty przestrzenne powstające między funkcjami społeczno-gospodarczymi i poszczególnymi podmiotami gospodarczymi na tle wykorzystywania ograniczonej przestrzeni i jej zasobów.

Zgodnie ze znowelizowaną ustawą o samorządzie gminnym, w strategiach rozwoju określa się model struktury funkcjonalno-przestrzennej, rozumiany jako docelowy układ elementów składowych przestrzeni, zawierający:

- strukturę sieci osadniczej wraz z rolą i hierarchią jednostek osadniczych,
- system powiązań przyrodniczych,
- główne korytarze i elementy sieci transportowych, w tym pieszych i rowerowych,
- główne elementy infrastruktury technicznej i społecznej.

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej uwzględnia zasadę ciągłości realizacji polityk społeczno-gospodarczych i przestrzennych oraz stan zagospodarowania. Stanowi on schemat obrazujący sposób funkcjonowania obszaru i przestrzenne odniesienie dla polityk rozwojowych. Na strukturę funkcjonalno-przestrzenną obszaru składają się elementy, które w zależności od ich fizjonomii, stanowią niezależnie funkcjonujące układy i struktury lub budują strefy funkcjonalne będące obszarami o zbliżonych bądź powiązanych funkcjach i kierunkach rozwoju, które ukształtowały się w wyniku rozwoju obszaru i działalności człowieka. Dla tych wyodrębniających się układów, struktur i stref zakłada się zróżnicowane kierunki i działania w ramach polityk rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego.

Rozwój przestrzenny obszaru Partnerstwa jest i powinien być ściśle powiązany z uwarunkowaniami przyrodniczymi, infrastrukturalnymi, gospodarczymi oraz demograficzno-społecznymi. W strukturze funkcjonalno-przestrzennej obszaru wyróżnia się:

1) strefy wzmocnienia i rozwoju funkcji społeczno-gospodarczych, w tym:

- elementy sieci osadniczej, na którą składają się:
  - miejscowości gminne – Hanna, Hańsk, Ruda-Huta, Stary Brus, Urszulin, Wola Uhruska oraz Wiryki o rozwiniętych funkcjach mieszkalnych, administracyjno-gospodarczych, publicznych i usługowych, wskazane do koncentracji urbanizacji w zorganizowanych układach przestrzennych oraz rozwoju pozarolniczej

- działalności gospodarczej; na ich terenie powinny być podejmowane działania rozwojowe ukierunkowane na rozbudowę i rozwój infrastruktury technicznej i społecznej oraz usług służących krystalizacji silnych ośrodków gminnych obsługujących tereny wiejskie;
- Adampol jako ośrodek wskazany do rozwoju usług medycznych w zakresie bazy sanatoryjnej;
  - Hola jako ośrodek wskazany do rozwoju i wzmocnienia funkcji związanych z działalnością kulturową i turystyką krajoznawczą;
  - ośrodki wspomagające ośrodki gminne w zakresie usług podstawowych i obsługi ludności, na których terenie powinny być podejmowane działania ukierunkowane na rozwój osadnictwa oraz infrastruktury technicznej i społecznej tj.: wsie Dołhobrody, Dubeczno, Holeszów, Kołacze, Leśniczówka, Ruda, Suchawa, Uhrusk, Wołoskowola, Wytyczno, Zaświatycze oraz Żalin;
  - obszary i ośrodki wzmocnienia i rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych, w ramach których zakłada się działania mające na celu wzrost różnych form turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, kulturowych oraz zagospodarowania turystycznego, a także realizację działań służących utrwalaniu tożsamości kulturowej, kreowaniu wizerunku obszaru oraz wykorzystaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym przede wszystkim turystyki; dla rozwoju turystyki niezbędna jest modernizacja i rozbudowa bazy turystycznej dostosowanej do typu, intensywności ruchu turystycznego oraz wrażliwości środowiska; obok działań o charakterze infrastrukturalnym istotne znaczenie ma kreowanie i rozwój konkurencyjnych i spójnych regionalnych i lokalnych produktów turystycznych;
  - wsie – elementarne ośrodki osadnicze; w odniesieniu do których zakłada się działania rozwojowe ukierunkowane na odnowę wsi m. in. poprzez realizację atrakcyjnych przestrzeni publicznych z wykorzystaniem lokalnych usług, wspieranie rozwoju wyspecjalizowanych funkcji ośrodków w oparciu o lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe; w tym ośrodki rozwoju funkcji letniskowej, agroturystycznej i turystycznej;
  - tereny zwartej zabudowy – stanowią obszary kontynuacji i uzupełniania zabudowy, w obszarze których działania rozwojowe powinny uwzględniać rozwój zespołów rekreacyjno-sportowych i terenów zieleni urządzonej, rozbudowę bazy i infrastruktury placówek edukacyjnych, rozbudowę bazy usług medycznych i społecznych oraz dostosowanie istniejących zasobów mieszkaniowych do współczesnych standardów jakości i energochłonności.
  - tereny zabudowy luźnej – stanowią strefy ograniczania rozprzestrzeniania zabudowy, w obszarze których działania powinny obejmować poprawę stanu technicznego istniejącej infrastruktury technicznej i społecznej oraz dostosowanie istniejącego zagospodarowania do współczesnych standardów jakości i energochłonności z wykorzystaniem energii ze źródeł odnawialnych;
- obszary rolniczej przestrzeni produkcyjnej, którą stanowią tereny rolnicze i związane z nimi tereny aktywności społeczno-gospodarczej, w odniesieniu do których zakłada się realizację działań zmierzających do wzbogacenia funkcjonalnego z zachowaniem obecnych kierunków rozwoju specjalizacji rolnej poprzez wspieranie rozwoju gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych, rozwój i realizację źródeł energii w oparciu o OZE oraz zapewnienie przestrzennych możliwości funkcjonowania i rozwoju zakładów usługowo–produkcyjnych w działalnościach pozarolniczych;

2) strefy o wiodącej funkcji przyrodniczej i ochronnej, na które składają się:

- węzły ekologiczne stanowiące obszary węzłowe regionalnej i lokalnej sieci ekologicznej będące miejscami o warunkach naturalnych lub zbliżonych do naturalnych i sprzyjającymi występowaniu gatunków rzadkich lub zagrożonych wyginięciem,
- korytarze ekologiczne (leśne, polne, rzeczne) zapewniające łączność pomiędzy węzłami układu naturalnego, umożliwiające migrację gatunków,
- doliny rzeczne i zbiorniki wodne stanowiące uzupełnienie sieci korytarzy i węzłów ekologicznych,

Tereny te stanowią podstawowe elementy struktury obszaru decydujące o jakości środowiska życia człowieka, w obszarze których zakłada się realizację działań sprzyjających prawidłowemu funkcjonowaniu tych struktur poprzez integrację systemów obszarów chronionych służącą zapewnieniu ciągłości i spójności przestrzeni przyrodniczej oraz harmonizację rozwoju społeczno-gospodarczego i infrastruktury z przestrzenią przyrodniczą. Ponadto, w celu prawidłowego działania ekosystemu oraz eliminowania zjawisk negatywnych zaleca się podjęcie działań mających na celu odtwarzanie właściwych stosunków wodnych, zwiększanie zdolności retencyjnej obszaru poprzez m.in.: budowę nowych oraz rozbudowę i modernizację istniejących zbiorników retencyjnych, zalesianie terenów, czy renaturalizację rzek. Wody powierzchniowe i podziemne należy chronić poprzez wyposażanie obszarów zwartej zabudowy w sieć kanalizacyjną z odprowadzaniem nieczystości do oczyszczalni ścieków, a obszarów o zabudowie rozporoszonej w indywidualne, ekologiczne, przydomowe oczyszczalnie ścieków oraz ograniczenie stosowania chemicznych środków ochrony roślin.

3) elementy infrastruktury kształtujące sieć powiązań wewnętrznych i zewnętrznych, w tym:

- drogi krajowe i drogi wojewódzkie – realizujące powiązania wewnętrzne i pełniące jednocześnie funkcję zewnętrznych powiązań transportowych obszaru, stanowiące główny szkielet sieci transportowej obszaru partnerstwa,
- drogi powiatowe – realizujące głównie powiązania wewnętrzne, a także bliskie powiązania zewnętrzne, uzupełniające sieć dróg wojewódzkich,
- drogi gminne – realizujące wewnętrzne powiązania transportowe, uzupełniające sieć dróg wojewódzkich i powiatowych, w odniesieniu do których zakłada się ich dalszy rozwój w wymiarze jakościowym i ilościowym,
- linie kolejowe,
- system elektroenergetyczny – linie elektroenergetyczne WN, SN oraz stacje transformatorowe / GPZ, decydujące o bezpieczeństwie energetycznym obszaru.

W odniesieniu do powyższych elementów zakłada się realizację działań mających na celu ich rozwój, przede wszystkim infrastruktury transportowej, ukierunkowany na minimalizowanie barier i ograniczeń rozwoju w funkcjonowaniu układów przestrzennych, kształtowanie spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integrację poszczególnych elementów systemu transportowego i podwyższenie parametrów eksploatacyjnych. Istotnym aspektem realizacji działań będzie również poprawa dostępności komunikacyjnej i mobilności mieszkańców, zapewnienie sprawności powiązań komunikacyjnych, minimalizowanie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz kolizji z elementami sieci ekologicznej. W zakresie infrastruktury technicznej niezbędna jest natomiast realizacja inwestycji dotyczących budowy zbiorowego systemu kanalizacji sanitarnej oraz sukcesywna modernizacja i rozbudowa istniejącego systemu wodociągowego.

4) główne elementy infrastruktury społecznej, w tym m.in.:

- placówki edukacji publicznej (w tym: przedszkola, punkty przedszkole i szkoły podstawowe);
- obiekty instytucji kultury (centra kultury i biblioteki);
- placówki ochrony zdrowia.

W odniesieniu do elementów infrastruktury społecznej zakłada się kształtowanie warunków przestrzennych zmierzających do poprawy jakości życia mieszkańców. Działania w tym zakresie służą przede wszystkim poprawie warunków zamieszkania, wypoczynku oraz ułatwieniu dostępu do usług, szczególnie: edukacji, kultury i zdrowia.

Mapa nr 8 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

OZNACZENIA

- granica państwa
- granica partnerstwa
- granice gmin

ELEMENTY O WIODĄCEJ FUNKCJI PRZYRODNICZEJ

- węzły ekologiczne
- korytarze ekologiczne
- tereny leśne
- tereny podmokłe, bagna
- rzeki
- wody powierzchniowe
- obszary zagrożenia powodziowego

ELEMENTY INFRASTRUKTURY TRANSPORTOWEJ I TECHNICZNEJ

Infrastruktura transportowa

- drogi krajowe
- drogi wojewódzkie
- drogi powiatowe
- drogi gminne
- linia kolejowa
- szlaki piesze
- szlaki rowerowe
- ścieżki przyrodnicze

Infrastruktura energetyczna

- linie elektroenergetyczne wysokiego napięcia
- linie elektroenergetyczne średniego napięcia
- GPZ

ELEMENTY INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ

- ośrodki wychowania przedszkolnego
- szkoły podstawowe
- ośrodki kultury
- placówki ochrony zdrowia

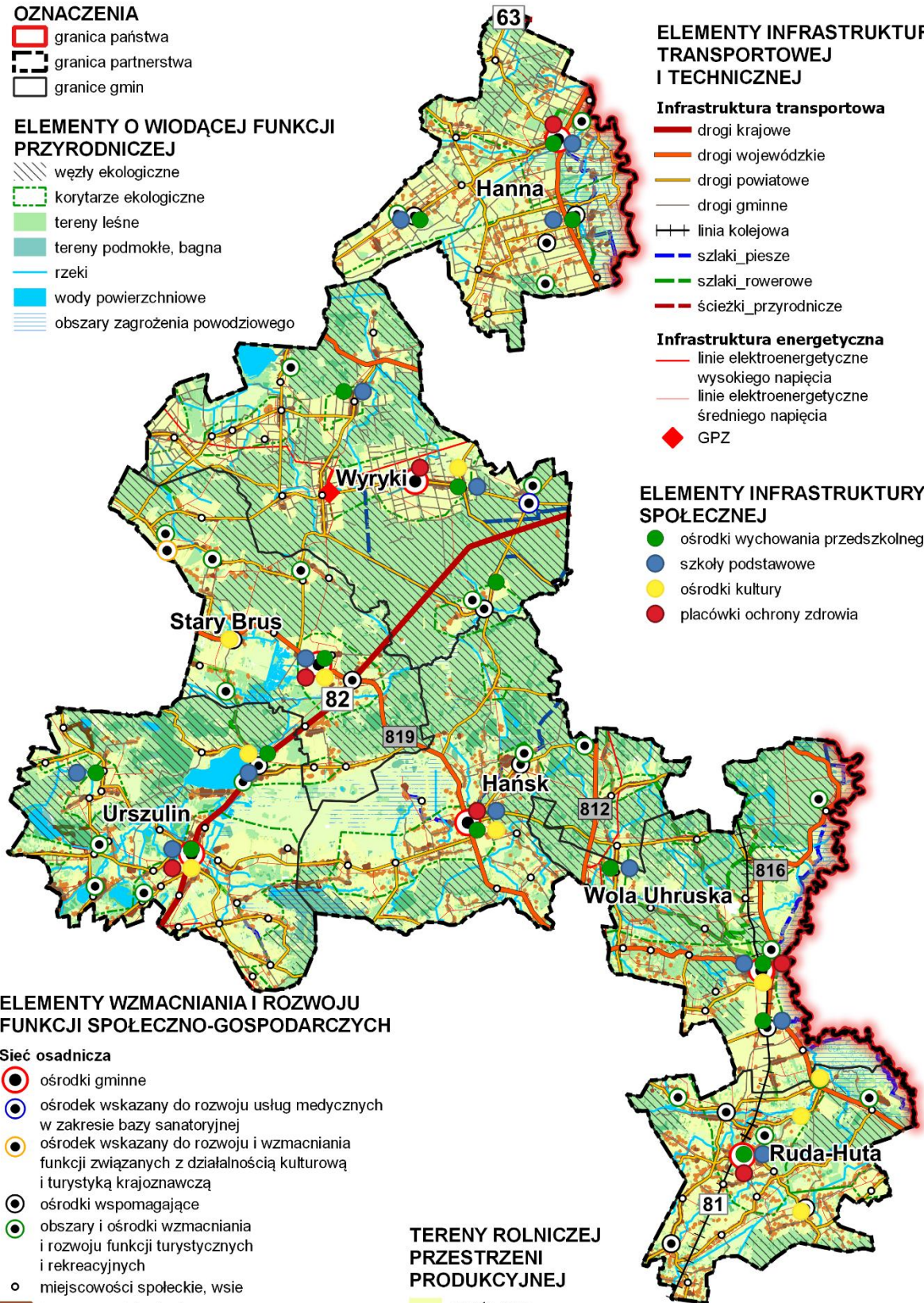
ELEMENTY WZMACNIANIA I ROZWOJU FUNKCJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH

Sieć osadnicza

- ośrodki gminne
- ośrodek wskazany do rozwoju usług medycznych w zakresie bazy sanatoryjnej
- ośrodek wskazany do rozwoju i wzmocnienia funkcji związanych z działalnością kulturową i turystyką krajoznawczą
- ośrodki wspomagające
- obszary i ośrodki wzmocnienia i rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych
- miejscowości społecznie, wsie
- tereny zwartej zabudowy
- tereny luźnej zabudowy

TERENY ROLNICZEJ PRZESTRZENI PRODUKCYJNEJ

- grunty orne
- łąki i pastwiska

USTALENIA I REKOMENDACJE DLA LOKALNYCH DOKUMENTÓW PLANISTYCZNYCH

Głównym celem modelowania struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru jest określenie wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami tej struktury i między tymi elementami a obszarem jako całością oraz kształtowanie tych relacji w sposób zrównoważony. Właściwemu kształtowaniu i harmonizowaniu struktury zarówno w odniesieniu do relacji pomiędzy układem naturalnym i antropogenicznym, jak i w obrębie obu układów służą wytyczne dla lokalnych polityk przestrzennych, tj. przestrzenne warunki realizacji polityki rozwoju obszaru partnerstwa.

Mając na uwadze elementy i obszary konstytuujące strukturę funkcjonalno-przestrzenną obszaru określa się poniższe zasady i kierunki rozwoju kierowane do lokalnych polityk przestrzennych.

Zasady ochrony środowiska i jego zasobów, w tym ochrony powietrza, przyrody i krajobrazu

Przyjmuje się następujące zasady ochrony środowiska i jego zasobów zmierzające do zachowania, zrównoważonego wykorzystania i odnawiania poszczególnych składników środowiska przyrodniczego:

- 1) kształtowanie zagospodarowania terenów w obszarach chronionych w dostosowaniu do przedmiotu ochrony wartości przyrodniczych i krajobrazowych;
- 2) zachowanie w dotychczasowym użytkowaniu gruntów niezabudowanych posiadających walory przyrodnicze i kulturowe (np. łąki wewnątrz i na obrzeżach kompleksów leśnych),
- 3) kształtowanie pasmowych struktur przyrodniczych (łąk, zadrzewień i zakrzewień śródpolnych) i uwzględnianie zwiększenia ciągłości leśnych korytarzy ekologicznych poprzez zalesienia,
- 4) zachowanie i ochrony lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych o dużym stopniu naturalności lub szczególnie cennych ze względu na zachowanie bioróżnorodności biologicznej;
- 5) odbudowywanie stosunków hydrologicznych oraz budowy i modernizacja zbiorników małej retencji;
- 6) uwzględnianie czynnej ochrony ekosystemów służącej podnoszeniu walorów turystycznych przy rozwoju rekreacji wypoczynkowej i turystyki krajoznawczej na obszarach chronionych;
- 7) zwrócenie szczególnej uwagi w procesie planowania inwestycji na obszary szczególnego zagrożenia powodziowego;
- 8) ograniczanie rozwoju zabudowy rozproszonej;
- 9) wzbogacanie krajobrazu osadniczego zielenią (parki, zieleń izolacyjna) oraz zwiększanie udziału powierzchni terenów zielonych, a także ochrony i pielęgnacji istniejących parków dworskich i pałacowych, cmentarzy zabytkowych, zadrzewień itp.;
- 10) ochrona jakości powietrza atmosferycznego oraz przeciwdziałanie zmianom klimatycznym poprzez kreowanie gospodarki niskoemisyjnej i adaptację do postępujących zmian klimatycznych;

- 11) eliminacja istniejących źródeł zagrożeń czystości wód powierzchniowych i podziemnych oraz eliminacja źródeł zagrożeń środowiska znajdujących się na terenach osadniczych;
- 12) ochrona walorów krajobrazowych;
- 13) zapewnianie otwarc oraz wglądów widokowych, poprzez ich zachowanie lub utworzenie dla punktów i ciągów widokowych związanych z krajobrazem oraz zabytkami.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

W celu podkreślenia bogactwa kultury lokalnej, utrwalania tożsamości kulturowej, kreowania wizerunku obszaru oraz wykorzystania dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym przyjmuje się następujące zasady:

- 1) zachowanie zabytkowych cech układów ruralistycznych;
- 2) restaurowanie i zabezpieczanie m.in. zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych, kościołów, cerkwi, cmentarzy;
- 3) zachowanie istniejących obiektów małej architektury – krzyży, kapliczek, świątków przydrożnych;
- 4) ochronę oraz poprawę stanu i standardu funkcjonalnego i technicznego istniejących obiektów i zasobów zabytkowych prawnie chronionych i postulowanych do objęcia ochroną, z właściwą ich ekspozycją i udostępnieniem dla turystyki krajoznawczej, wraz z odpowiednim zagospodarowaniem terenów otaczających;
- 5) organizację i zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych) historycznych szlaków kulturowych wraz z integracją obiektów dziedzictwa kulturowego z infrastrukturą lokalnych i ponadlokalnych szlaków i tras rowerowych;
- 6) wykorzystywanie ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury;
- 7) promowanie wykorzystywania i przystosowania obiektów o wartościach kulturowych na cele usługowe;
- 8) eksponowanie bogactwa kultury lokalnej poprzez: wspieranie rozwoju muzeów, izb muzealnych, skansenów; wspieranie twórczości ludowej, a także ośrodków rzemiosła ludowego poprzez tworzenie izb regionalnych oraz objęcie ochroną planistyczną wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwałych: tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz wspieranie współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych;
- 9) budowanie poczucia lokalnej tożsamości, pozytywnej identyfikacji i dumy z miejsca zamieszkania, oparte na wspólnym systemie wartości i zasobach kulturowych;
- 10) dokumentowanie, zachowanie, ochronę i propagowanie wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunki zmian w strukturze zagospodarowania terenów, w tym określenie szczególnych potrzeb w zakresie nowej zabudowy mieszkaniowej

W celu wzmocnienia konkurencyjności oraz krystalizowania struktury osadniczej, w tym silnych ośrodków lokalnych i wydobycia niewykorzystanych potencjałów obszaru przyjmuje się następujące zasady:

- 1) efektywne wykorzystywanie terenów przeznaczonych pod zabudowę, minimalizujące jej ekspansję na tereny otwarte;

- 2) uwzględnianie przestrzeni publicznych jako organicznej części ośrodków osadniczych, stanowiących podstawowy element integrujący układy ruralistyczne i decydujący o atrakcyjności obszaru dla zamieszkania;
- 3) kształtowanie przestrzeni publicznych zapewniając ich wysoką jakość funkcjonalną i estetyczną z jednoczesną ochroną historycznych i kulturowych walorów obszaru;
- 4) zapewnienie ochrony ogólnodostępnych miejsc i możliwości tworzenia nowych przestrzeni publicznych (zieleńców, parków, placów zabaw, terenów sportowo-rekreacyjnych itp.) przy zachowaniu historycznych założeń i układów w planowaniu terenów urbanizacji (mieszkańciowych, usługowych);
- 5) zapewnienie odpowiedniej jakości i ilości terenów zieleni urządzonej, zagospodarowanych i udostępnionych dla potrzeb sportu, rekreacji i codziennego wypoczynku lokalnej społeczności oraz turystów;
- 6) stopniowe likwidowanie obiektów dysharmonijnych w przestrzeni lub obiektów o niskiej jakości architektonicznej, a także obiektów zdewastowanych (z wyjątkiem obiektów historycznych);
- 7) planowanie terenów urbanizacji warunkowanych równoczesną realizacją sieci wodociągowej i kanalizacyjnej;
- 8) przywrócenie i usprawnienie powiązań komunikacyjnych (w tym transportu zbiorowego) miejscowości sołeckich z ośrodkami skupiającymi lokalne i ponadlokalne funkcje usługowe (ośrodki gminne);
- 9) restrukturyzacja i planowanie zagospodarowania w sposób zapobiegający powstawaniu środowiskowych kolizji funkcjonalnych oraz przy zachowaniu skali i form zabudowy charakterystycznych dla terenów wiejskich;
- 10) przeznaczanie, w procesie restrukturyzacji funkcjonalnej terenów zainwestowanych, niewykorzystanych obiektów na usługi ogólnodostępne służące celom publicznym oraz uzupełnianiu bazy infrastruktury społecznej;
- 11) zachowanie historycznych założeń, układów, przestrzeni publicznych i dziedzictwa kulturowego z jego wykorzystaniem w rozwoju turystyki;
- 12) zwiększenie udziału funkcji pozarolniczych (rozwój wielofunkcyjny) w kształtowaniu osadnictwa wiejskiego, w celu rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru oraz poprawy warunków życia jego mieszkańców przy zachowaniu równowagi między sferą społeczną i gospodarczą, a środowiskiem przyrodniczym i kulturowym, przy wykorzystaniu miejscowej bazy surowcowej oraz walorów turystycznych.
- 13) wykorzystanie potencjału naturalnego i rolniczego obszaru do produkcji energii ze źródeł odnawialnych;
- 14) tworzenie warunków do tworzenia i rozwoju agroturystyki na bazie istniejących gospodarstw rolnych.

W celu dalszego rozwoju różnych form turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i kulturowych oraz zagospodarowania turystycznego obszaru przyjmuje się następujące zasady:

- 1) kształtowanie funkcji turystycznej powinno następować z uwzględnieniem nadrzędności funkcji przyrodniczej, w szczególności poprzez dostosowanie form zagospodarowania i intensywności użytkowania turystycznego do chłonności środowiska przyrodniczego;
- 2) należy dostosować kierunki zagospodarowania turystycznego do rozmieszczenia walorów turystycznych i dostępności komunikacyjnej;

- 3) modernizacja i dalsza rozbudowę bazy turystycznej powinna być dostosowana do typu i intensywności ruchu turystycznego, potrzeb użytkowników oraz wrażliwości środowiska;
- 4) należy dążyć do pełnego zagospodarowania rekreacyjno-wypoczynkowego najatrakcyjniejszych turystycznie obszarów przez dostosowania istniejącej zabudowy do obsługi turystyki oraz wydzielenia terenów pod tereny rekreacji indywidualnej;
- 5) w kształtowaniu zagospodarowania obszarów turystycznych należy:
  - uzależnić rozwój nowych terenów budownictwa letniskowego od pełnego ich wyposażenia w infrastrukturę sozotechniczną,
  - zapewnić dostępność strefy brzegowej zbiorników wodnych wykorzystywanych turystycznie poprzez traktowanie jej jako przestrzeni publicznej,
  - wykluczyć z zabudowy rekreacyjnej (letniskowej) tereny łąkowo-torfowiskowe,
  - podnosić estetykę zabudowy oraz zachowywać naturalne elementy krajobrazu (ukształtowanie terenu, zadrzewienia, oczka wodne itp.).
- 6) wytyczanie i organizowanie nowych szlaków turystycznych wykorzystujących przyrodnicze i kulturowe walory obszaru powinno się odbywać w nawiązaniu do kierunków przebiegu szlaków ponadregionalnych, regionalnych i ponadlokalnych, w sposób umożliwiający stworzenie spójnego systemu różnego rodzaju szlaków turystycznych zapewniającego integrację turystyczną obszaru.

Zasady lokalizacji obiektów handlu wielkopowierzchniowego

W celu wzbogacania wielofunkcyjności ośrodków obszaru oraz ochrony lokalnego, drobnego handlu i przedsiębiorczości, co do zasady, na terenie Partnerstwa nie przewiduje się możliwości lokalizacji obiektów handlu wielkopowierzchniowego.

Zasady lokalizacji kluczowych inwestycji celu publicznego

Zasady lokalizacji kluczowych inwestycji celu publicznego obejmują:

- 1) uwzględnienie planowanych inwestycji ponadlokalnych (regionalnych, krajowych) w polityce przestrzennej;
- 2) zabezpieczenie terenów niezbędnych pod realizację celów publicznych, w szczególności usług publicznych z zakresu zdrowia, oświaty, kultury, administracji, gospodarki komunalnej, sportu i rekreacji, obsługi komunikacyjnej, usług bytowych, handlu, gastronomii, rzemiosła, terenów zieleni publicznej.

Kierunki rozwoju systemów komunikacji, infrastruktury technicznej i społecznej

W celu kształtowania spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integracji poszczególnych elementów tego systemu, jak również zrównoważonego rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej ustala się następujące zasady:

- 1) wprowadzenie lub utrzymanie rezerw terenowych niezbędnych do rozbudowy i poprawy parametrów technicznych dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych;
- 2) uwzględnianie potrzeb ruchu rowerowego i pieszego przy planowaniu i projektowaniu układów komunikacyjnych;

- 3) uwzględnienie przywrócenia i usprawnienia powiązań komunikacyjnych miejscowości sołeckich z ośrodkami gminnymi zmierzających do zwiększenia dostępności ośrodków skupiających funkcje usługowe oraz zwiększenia mobilności mieszkańców;
- 4) wykluczenie lokalizacji funkcji wrażliwych na uciążliwość hałasu na terenach położonych w bezpośrednim sąsiedztwie głównych drogowych powiązań transportowych;
- 5) rozbudowa sieci lokalnych tras rowerowych i ich integracja z ponadlokalnymi i regionalnymi trasami rowerowymi;
- 6) uwzględnianie warunków środowiskowych w lokalizowaniu urządzeń produkujących energię ze źródeł odnawialnych;
- 7) rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, a także budowa przydomowych oczyszczalni ścieków;
- 8) przy lokalizacji infrastruktury elektroenergetycznej należy dążyć do minimalizacji jej oddziaływania na środowisko, a w szczególności: ograniczać jej ingerencję w krajobraz oraz nie podejmować działań mogących w znaczący sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt;
- 9) sukcesywna rozbudowa systemu selektywnej zbiórki surowców wtórnych;
- 10) rozwój podstawowych usług publicznych oraz dążenie do zapewnienia ich dobrej dostępności czasowej i przestrzennej;
- 11) tworzenie warunków do kształtowania centralnych miejsc wsi jako miejsc spotkań, wypoczynku i sportu poprzez urządzenie przestrzeni i obiektów użyteczności publicznej umożliwiających zwiększenie integracji lokalnej społeczności.

Zasady lokalizacji urządzeń wytwarzających energię o mocy zainstalowanej przekraczającej 500 kW

Przyjmuje się poniższe zasady lokalizacji urządzeń wytwarzających energię o mocy zainstalowanej przekraczającej 500 kW:

- 1) urządzenia wytwarzające energię należy lokalizować na terenach i obiektach, dla których określono taką możliwość w obowiązującym miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego;
- 2) należy ograniczyć możliwość lokalizacji urządzeń wytwarzających energię o mocy zainstalowanej przekraczającej 500 kW na terenach objętych formami przyrody, w strefach ochrony konserwatorskiej, na obszarach o wysokich walorach krajobrazowych, w dolinach rzecznych oraz gruntach ornych klas I-III.

Zasady lokalizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko

Wyklucza się lokalizację przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i przedsięwzięć mogących potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko, z wyłączeniem inwestycji celu publicznego.

Zasady kształtowania rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej

Wzbogacenie funkcjonalne obszaru z zachowaniem obecnych kierunków rozwoju specjalizacji opartej na lokalnej tradycji i zasobach przy uwzględnieniu ochrony walorów przestrzeni rolniczej wymaga:

- 1) zatrzymania procesów urbanizacji poprzez zakaz wyznaczania nowych terenów zabudowy poza terenami istniejącego zainwestowania służące minimalizowaniu negatywnych skutków ekonomicznych związanych z rozpraszaniem zabudowy;
- 2) niwelowanie potencjalnych konfliktów przestrzennych poprzez kształtowanie prawidłowych relacji pomiędzy zabudową związaną z produkcją rolną a zabudową mieszkaniową;
- 3) wykorzystywanie potencjału glebowo-klimatycznego, kulturowego i przyrodniczo-krajobrazowego do intensyfikacji rozwoju gospodarstw agroturystycznych (głównie w obszarach nagromadzenia i koncentracji obiektów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego) i ekologicznych;
- 4) łączenia i sieciowania zasobów i obszarów występowania poszczególnych potencjałów kluczowych dla rozwoju produktu turystycznego Partnerstwa;
- 5) podjęcie działań podnoszących efektywność produkcyjną gospodarstw rolnych, w tym poprzez transformację użytkowania gruntów i prowadzenie prac scaleniowo-wymiennych, mających na celu tworzenie korzystnych warunków gospodarowania poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych;
- 6) ochrona kompleksów leśnych i podnoszenie ich znaczenia ekologicznego i środowiskotwórczego;
- 7) zalesianie terenów najniższych klasach bonitacyjnych, gleb zdegradowanych i nieużytków;
- 8) kształtowanie pasmowych struktur przyrodniczych (łąk, zadrzewień i zakrzewień śródpolnych) i uwzględnienie zwiększenia ciągłości korytarzy ekologicznych.

Zasady kształtowania zagospodarowania przestrzennego na obszarach zdegradowanych i obszarach rewitalizacji oraz obszarach wymagających przekształceń, rehabilitacji, rekultywacji lub remediacji:

- 1) na terenie Partnerstwa nie wskazuje się obszarów wymagających przekształceń, rehabilitacji lub remediacji;
- 2) procesy rewitalizacji i spójną z nimi politykę przestrzenną należy realizować na podstawie gminnych programów rewitalizacji.

8. Spójność z dokumentami na poziomie unijnym i krajowym oraz strategią rozwoju województwa lubelskiego 2030

8.1. Poziom UE i krajowy

Strategia ponadlokalna samorządów wchodzących w skład Porozumienia wykazuje zgodność z ramami wsparcia i kierunkami działań określonymi w dokumentach na wszystkich poziomach wyższego rzędu – regionalnym, krajowym, unijnym.

Zidentyfikowane w Strategii działania odpowiadają jednocześnie na wyzwania nie tylko zidentyfikowane na poziomie lokalnym i ponadlokalnym, ale są odpowiedzią na wyzwania, które stoją przed wszystkimi państwami Unii Europejskiej, czyli wyzwania klimatyczne, transformacja cyfrowa czy energetyczna,

W najbliższych latach wdrażane będą działania w ramach wszystkich pięciu celów polityki. W latach 2021-2027 Polska będzie realizować działania w ramach wszystkich pięciu celów polityki spójności oraz celu dodatkowego umożliwiającego obywatelom i regionom łagodzenie społecznych, gospodarczych i środowiskowo-przestrzennych skutków transformacji w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu.

W kontekście Strategii ponadlokalnej szczególnie istotny jest Cel Tematyczny nr 5 – Europa bliżej obywateli dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych w całej UE, który był podstawą utworzenia Instrumentów Terytorialnych w perspektywie finansowej 2021 -2027.

Nadrzędny dokument UE Europejski Zielony Ład jest strategią, która stanowi odpowiedź na problemy związane ze zmianami klimatycznymi i degradacją środowiska i zakłada ambitny cel, tj. osiągnięcie neutralności klimatycznej Europy do 2050 r. Dokument zawiera plan działań umożliwiających bardziej efektywne wykorzystanie zasobów, dzięki przejściu na gospodarkę o obiegu zamkniętym, ochronie bioróżnorodności i zmniejszeniu poziomu zanieczyszczeń.

Strategia ponadlokalna, uwzględniając uwarunkowania i zasoby terytorialne, jest spójna z kierunki wyznaczonymi na poziomie unijnym i przyczyni się do realizacji wskazanych celów. Dostosowano w niej rodzaj i zakres interwencji oraz system realizacji do wyzwań i uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027, zgodnie z zasadami określonymi w dokumentach unijnych, krajowych i regionalnych. Dotyczy to przede wszystkim zintegrowanego podejścia terytorialnego i identyfikacji takich celów rozwojowych, które są możliwe do osiągnięcia w ramach zawartego Porozumienia.

Kierunki działań Strategii	Cele Polityki Spójności UE na lata 2021 – 2027
1.1. Wzmocnienie wizerunku obszaru Partnerstwa jako atrakcyjnego turystycznie w skali regionalnej, krajowej i europejskiej (działania promocyjne i informacyjne).	CP 4(vi) Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych CP 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwojowi społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

<p>1.2. Wsparcie infrastruktury turystycznej oraz zwiększenie atrakcyjności oferty w zakresie usług spędzania czasu wolnego (wykreowanie wspólnych produktów turystycznych).</p>	<p>CP 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</p>
<p>1.3. Renowacja i modernizacja zabytków oraz infrastruktury kultury zwiększających atrakcyjność turystyczną.</p>	<p>CP 4(vi) Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych</p> <p>CP 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa.</p>
<p>2.1. Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów o strategicznym znaczeniu dla Partnerstwa.</p>	<p>CP 3(ii) Rozwój i udoskonalanie zrównoważonej, odpornej na zmiany klimatu, inteligentnej i intermodalnej mobilności na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym, w tym poprawa dostępu do TEN-T oraz mobilności transgranicznej.</p>
<p>2.2. Rozwój usług cyfrowych oraz zwiększenie kompetencji cyfrowych mieszkańców.</p>	<p>CP 1(ii) Czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych i instytucji publicznych.</p>
<p>2.3. Wsparcie systemowe podmiotów gospodarczych funkcjonujących na obszarze Partnerstwa oraz promocja gospodarcza.</p>	<p>CP 1(iii) Wzmacnianie trwałego wzrostu i konkurencyjności MŚP oraz tworzenie miejsc pracy w MŚP, w tym poprzez inwestycje produkcyjne.</p> <p>CP 1(iv) Rozwijanie umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości.</p>
<p>3.1. Rozwój energetyki opartej na źródłach odnawialnych oraz gazyfikacja.</p>	<p>CP 2(ii) Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju</p>
<p>3.2. Zwiększenie efektywności energetycznej w infrastrukturze publicznej i prywatnej.</p>	<p>CP 2(i) Wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych</p>
<p>3.3. Ochrona bioróżnorodności, kształtowanie postaw ekologicznych i bezpieczeństwo ekologiczne.</p>	<p>CP2(iv) Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego.</p> <p>CP 2(vii) Ochrona przyrody i bioróżnorodności, zielona infrastruktura, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia.</p>
<p>3.4. Zrównoważona i efektywna gospodarka wodno-kanalizacyjna.</p>	<p>CP 2(iv) Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego.</p> <p>CP2(v) wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej.</p>
<p>3.5. Stworzenie efektywnego systemu gospodarki odpadami oraz promowanie idei GOZ.</p>	<p>CS 2(vi) Wspieranie transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej</p>

<p>4.1. Wsparcie usług oraz infrastruktury ochrony zdrowia i pomocy społecznej.</p>	<p>CS 4(iii) [EFRR] Infrastruktura społeczna - wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne</p> <p>CP 4(k) [EFS+] Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej.</p> <p>CP 4(v) [EFRR] Zapewnianie równego dostępu do opieki zdrowotnej i wspieranie odporności systemów opieki zdrowotnej, w tym podstawowej opieki zdrowotnej, oraz wspieranie przechodzenia od opieki instytucjonalnej do opieki rodzinnej i środowiskowej.</p> <p>CP 4(h) Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji.</p>
<p>4.2. Aktywizacja dzieci i młodzieży oraz podniesienie jakości edukacji.</p>	<p>CP 4(ii) [EFRR] Poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online.</p> <p>CP 4(f) [EFS+] Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.</p>
<p>4.3. Wsparcie infrastruktury służącej integracji mieszkańców oraz zapewnienie dostępności do obiektów i przestrzeni publicznych.</p>	<p>CP 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa.</p>

<p>4.4. Ożywienie gospodarczo-społeczne obszarów zdegradowanych oraz utrzymanie ładu przestrzennego.</p>	<p>CP 5(ii) Wspieranie i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</p>
---	---

Na poziomie krajowym istotne są w szczególności Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) oraz Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (KSRR).

Zgodnie z zapisami SOR zrównoważony rozwój społeczny i regionalny to rozwój skierowany na terytorialną różnorodność oraz jej atuty, a jednocześnie dbający o zapewnienie całemu społeczeństwu wysokiej jakości życia. Strategia określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030. Przedstawia nowy model rozwoju – rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony.

Rozwój zrównoważony oznacza rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być realizowane bez umniejszania szans przyszłych pokoleń. W dokumencie określona jest doktryna polityki regionalnej państwa, oparta o funkcjonalne rozumienie spójności. Zgodnie z założeniami przyjętego w dokumencie modelu, uzasadnieniem dla przeznaczenia środków pomocowych nie będzie już jedynie niski poziom rozwoju i występowanie określonych problemów, ale sprecyzowanie sposobu wykorzystania endogenicznych potencjałów, które w długim horyzoncie czasu będą zdolne generować wartość dodaną i budować samofinansujące źródła rozwoju.

SOR wskazuje potrzebę dopasowania zakresu interwencji polityki regionalnej do potencjałów i wyzwań rozwojowych różnych typów obszarów funkcjonalnych oraz udoskonalenia i poprawy skuteczności mechanizmów i instrumentów wykorzystywanych w tej polityce (organizacyjnych, prawnych i finansowych). Zakłada się, że na samorządach lokalnych spoczywać będzie większa niż dotychczas odpowiedzialność za rozwój gospodarczy, nawiązywanie współpracy z innymi samorządami, oraz poprawę dialogu z przedsiębiorcami i mieszkańcami.

KSRR rozwija ustalenia przyjęte w SOR, określone w filarze rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony.

8.2. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

W procesie przygotowania Strategii rozwoju ponadlokalnego zachowano spójność z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej określonymi w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

Punktem odniesienia planowanych działań był również model zrównoważonego rozwoju województwa przyjęty na poziomie regionalnym. Oparty jest o cztery filary i zakłada zrównoważony terytorialnie rozwój regionu, integrację zasobów i potencjałów, jest stymulowany racjonalnymi wyborami strategicznymi oraz ukierunkowany na osiągnięcie wysokiej jakości życia.

Zastosowanie wymiaru terytorialnego poprzez skoncentrowanie działań na wykorzystaniu potencjałów rozwojowych na określonym obszarze, tzw. obszarze strategicznej interwencji ma służyć realizacji kierunków założonych w Strategii Rozwoju Województwa.

Priorytetami rozwojowymi w ramach poszczególnych OSI jest wykorzystanie potencjałów zróżnicowanych wewnątrz obszaru, eliminacja występujących barier rozwojowych oraz zbudowanie na ww. priorytetach wsparcia regionalnego. W konstruowaniu celów rozwojowych

dla OF uwzględniono proponowane kierunki i obszary wsparcia zdefiniowane dla tego obszaru w SRWL.

Ważnym aspektem w określaniu celów i kierunków działań Strategii było uwzględnienie przedstawianych w SRWL 2030 **zasad horyzontalnych**, które obowiązują wszystkich interesariuszy regionalnej polityki rozwoju oraz determinują sposób osiągania celów rozwoju przyjętych w SRWL.

Określając cele Strategii zachowano spójność z celami zdefiniowanymi w SRWL 2030.

Cele strategiczne i kierunki działań strategii ponadlokalnej	Cele operacyjne SRWL 2030
<p>CEL STRATEGICZNY 1. ROZWÓJ FUNKCJI TURYSTYCZNYCH OBSZARU W OPARCIU O ZASOBY PRZYRODNICZE</p>	<p>2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu 1.4. Umacnianie marki lubelskich produktów żywnościowych</p>
<p>CEL STRATEGICZNY 2. WZMOCNIENIE GOSPODARKI I PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARZE PARTNERSTWA</p>	<p>1.2. Rozwój przedsiębiorczości wykorzystującej surowce rolne 2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej 2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich 4.1. Rozwijanie kapitału ludzkiego</p>
<p>CEL STRATEGICZNY 3. OCHRONA ŚRODOWISKA I ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU</p>	<p>2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej 2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich 2.4. Ochrona walorów środowiska</p>
<p>CEL STRATEGICZNY 4. WSPARCIE KAPITAŁU SPOŁECZNEGO I INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ W KONTEKŚCIE WYZWAŃ DEMOGRAFICZNYCH</p>	<p>2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich 3.3. Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej 4.2. Poprawa jakości świadczenia usług zdrowotnych 4.3. Włączenie i integracja społeczna</p>

9. Terytorialny wymiar wsparcia, obszary strategicznej interwencji

9.1. Podejście terytorialne – poziom krajowy

Podejście terytorialne opiera się na założeniu, że procesy rozwoju realizowane na danym obszarze, mają charakter wielowymiarowy, co umożliwia uwzględnienie specyficznych uwarunkowań terytorium zarówno społecznych gospodarczych jak i przyrodniczych. Potencjały i bariery rozwojowe obszaru funkcjonalnego posiadają swoje odniesienia przestrzenne. Rozwój w oparciu o właściwe wykorzystywanie potencjału terytorium oraz budowanie jego przewag konkurencyjnych, powinny się odbywać przy wykorzystaniu lokalnych zasobów – wiedzy, doświadczenia, kapitału społecznego, relacji pomiędzy różnymi podmiotami funkcjonującymi na poziomie lokalnym. Podejście to wymusza większą i lepszą koordynację wszystkich polityk sektorowych, których oddziaływanie ukierunkowane jest na konkretne terytorium. Polityki sektorowe powinny korzystać z potencjału i doświadczenia polityki regionalnej w zakresie budowania podejścia terytorialnego i zintegrowanego, a także odpowiednio wykorzystywać zasadę partnerstwa. Takie podejście umożliwi pełniejsze zaangażowanie wszystkich podmiotów w procesie rozwoju społecznego, gospodarczego i terytorialnego oraz wykorzystanie dostępnych narzędzi w jak najszerszym zakresie. Podejście ukierunkowane terytorialnie pozwala na maksymalizację synergii instrumentów interwencji publicznej i na ukierunkowanie interwencji tej nie tylko tematycznie, ale także w stosunku do konkretnych obszarów.

Podejście terytorialne w niniejszej Strategii jest narzędziem wzmocnienia procesów rozwojowych OF, pozwalając tym samym na zwiększenie skuteczności osiągnięcia celów strategicznych.

W ramach rozporządzenia ogólnego Rady UE i Parlamentu Europejskiego dotyczącego perspektywy finansowej 2021-2027, zaproponowano rozwiązania, które wzmocniły instrumenty wsparcia podejścia terytorialnego. Wspólne planowanie jest kluczowe w odniesieniu do zapisów w szczególności Celu 5 polityki spójności – „Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich typów terytoriów”.

Podstawą określenia wymiaru terytorialnego w niniejszej Strategii jest paradygmat polityki rozwoju, zdefiniowany w dokumentach strategicznych na poziomie krajowym, m.in. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) i Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030). Model ten zakłada zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów oraz zapewnienie większej spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo - **rozwój społecznie i terytorialnie zrównoważony**. Wyznaczenie krajowych **obszarów strategicznej interwencji (OSI)** było konsekwencją odejścia od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz różnicowania interwencji, w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów.

Przełożyło się to na tworzenie instrumentów terytorialnych dopasowanych do ich specyficznych potrzeb rozwojowych. Terytorium, do którego odnosi się niniejsza Strategia objęte zostało OSI wyznaczonymi w KSRR 2030: OSI obszary zagrożone trwałą marginalizacją i OSI wschodnia Polska. Poza obszarami marginalizowanymi znajduje się jedynie gmina Urszulin.

Obszary zagrożone trwałą marginalizacją obejmują grupę mniejszych miast oraz obszarów wiejskich, które ze względu na występujące cechy problemowe wpływające na niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą zostały określone jako strefa opóźnienia urbanizacyjnego. Oczekiwany efektem podejmowanych działań powinien być rozwój lokalnych firm, wzrost liczby lokalnych miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców oraz bazy dochodowej

samorządów terytorialnych. Korzystne będzie również wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z miastami, stanowiącymi lokalne ośrodki wzrostu, które zapewniają odpowiedni dostęp mieszkańców do rynku pracy.

9.2. Podejście terytorialne – poziom regionalny

Założenia i kierunki polityki regionalnej określone w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 (SRWL 2030) odnoszą się przede wszystkim do włączania w procesy rozwojowe obszarów o niższym poziomie rozwoju społecznego i gospodarczego czy określonych barierach i niskiej odporności na zjawiska kryzysowe.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 wyznacza **obszary strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym**. Związane jest to z potrzebą szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań SRWL 2030 na określonych obszarach województwa z wykorzystaniem modelu zrównoważonego rozwoju.

Zakres OSI wskazanych w SRWL 2030 obejmuje:

- **OSI Miejskie Obszary Funkcjonalne** - obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast (Miejskie Obszary Funkcjonalne ośrodków subregionalnych i lokalnych oraz Lubelski Obszar Metropolitalny)
- **OSI subregionalne** - strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych (OSI Subregionalne: Roztocze, Polesie, Powiśle, Podlaski, Żywiecki).

OSI subregionalne są rekomendowane do wspólnego planowania rozwoju na poziomie ponadlokalnym. Granice OSI nie są wiążące dla samorządów lokalnych w zakresie obszarów opracowania strategii ponadlokalnych, tzn. że:

- w obrębie OSI może być sporządzonych wiele strategii ponadlokalnych, co warunkowane jest wyłącznie potrzebą i chęcią współpracy samorządów lokalnych,
- strategię ponadlokalną mogą być sporządzane dla obszaru położonego w jednym lub więcej OSI – co oznacza, że w tym przypadku SRWL 2030 dedykuje strategiom ponadlokalnym te priorytety rozwojowe i związane z nimi kierunki działań, które wynikają z przynależności większej części obszaru objętego strategią ponadlokalną do określonego OSI.

W ramach powyższej delimitacji opisano obszary, na których samorząd województwa lubelskiego zakłada zastosowanie mechanizmów terytorialnych – tematycznych kierunków interwencji z uwzględnieniem wsparcia z poziomu krajowego, regionalnego i lokalnego oraz przedsięwzięć priorytetowych dla rozwoju poszczególnych OSI.

Zgodnie z powyższą delimitacją OF zlokalizowana jest na **Obszarze Strategicznej Interwencji Polesie**.

Zaznaczyć należy, że OSI wyznaczone w KSRR 2030 i w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 wspierane będą z poziomu kraju oraz regionu za pomocą specjalnie dedykowanych instrumentów – Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych i **Innych Instrumentów Terytorialnych**.

Jednocześnie podstawą określenia wymiaru terytorialnego dla obszaru realizacji Strategii są cele i zasady rozwoju przestrzennego przedstawione za pomocą modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej w **Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego**.

Uznając **walory przyrodnicze i kulturowe** jako podstawę rozwijania funkcji turystycznej, w obszarze województwa wyodrębniono **obszary funkcjonalne**:

- Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna,
- Roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny,
- Powiśle,
- Przygraniczny / Nadbużański obszar funkcjonalny.

Przygraniczny obszar funkcjonalny obejmuje gminy z 5 powiatów przygranicznych: bialskiego, włodawskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego i tomaszowskiego. Cechy środowiskowe tego obszaru wynikają w dużej mierze z bezpośredniego sąsiedztwa rzeki Bug.

Do specyficznych cech tego obszaru należą:

- wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe wynikające z mało przekształconego środowiska, zarówno po polskiej, jak i po wschodniej stronie granicy,
- wielokulturowość, którą potwierdzają zachowane unikatowe obiekty architektury sakralnej (cerkwie i synagogi, miejsca kultu religijnego, cmentarze różnych wyznań) i architektury świeckiej, a także występujące tu obszary cenne archeologicznie,
- rozwinięta infrastruktura przeladunkowa będąca podstawą rozwoju zintegrowanego systemu logistycznego,
- rozwinięte funkcje Białej Podlaskiej i Chełma związane z zarządzaniem obsługą granicy,
- niedostateczna gęstość przejść granicznych zarówno drogowych, jak i kolejowych, a także przejść turystycznych, sezonowych i obsługujących mały ruch graniczny,
- pogłębiające się negatywne procesy demograficzne,
- niski poziom rozwoju infrastruktury komunalnej oraz zagrożenie powodziowe.

W części obszar realizacji Strategii leży na OF Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna – ze względu na fakt, iż Poleski Park Narodowy będący częścią Transgranicznego Rezerwatu Biosfery leży na obszarze gmin Urszulin, Stary Brus i Hańsk oraz część obszaru wchodzi w skład Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego.

Podstawą wyznaczenia **obszaru funkcjonalnego Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna (KWK)** jest zasięg makroregionu fizycznogeograficznego Polesie Zachodnie oraz przestrzenny zasięg oddziaływania systemu melioracji KWK.

Do specyficznych cech tego obszaru należy:

- koncentracja terenów cennych przyrodniczo, w tym zwłaszcza w centralnej części obejmującej granicę polskiej części Transgranicznego Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie”,
- funkcja Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego w krajowej sieci ekologicznej jako obszaru węzłowego o randze międzynarodowej,
- bogate dziedzictwo kulturowe i miejsce międzynarodowych wydarzeń kulturalnych,
- znaczna powierzchnia użytków zielonych,
- duża koncentracja gospodarstw specjalizujących się w hodowli zwierząt (w północnej części obszaru),
- potencjalne konflikty przestrzenne pomiędzy dużymi gospodarstwami a wielokierunkowym rozwojem wsi,

- dobre warunki do rozwoju gospodarki rybackiej oparte przede wszystkim na licznych naturalnych i sztucznych zbiornikach wodnych,
- duże deficyty wody, szczególnie odczuwalne w zlewni rzeki Zielawy,
- potencjalny konflikt funkcjonalny wynikający z kierunkowej eksploatacji węgla kamiennego na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych,
- istotne zagrożenie dla ekosystemów wodno-torfowiskowych związane z nieprawidłowym funkcjonowaniem urządzeń melioracyjnych systemu KWK.

Zgodnie z założeniami SRWL 2030 za priorytet rozwoju OSI Polesie uznano „Społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego oraz terenów nadbużańskich”. Określono również główne kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia OSI Polesie:

1. Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych
2. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej
3. Ochrona walorów środowiska
4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu
5. Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej

9.3. Kierunki interwencji w wymiarze terytorialnym

Wymiar terytorialny Strategii ujęty na poziomie celów, kierunków działań i propozycji konkretnych przedsięwzięć jest spójny z założeniami polityki regionalnej Samorządu Województwa Lubelskiego nakreślonymi w SRWL oraz zgodny z podejściem terytorialnym na poziomie krajowym wyrażonym w KSRR 2030. Wpisuje się również w politykę krajową w tym zakresie, której kształt określany został w SOR i tam też wskazano konieczność prowadzenia rozwoju wrażliwego społecznie i zrównoważonego terytorialnie.

W określeniu kierunków wykorzystano wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru oraz wyniki procesu partycypacji społecznej, w ramach którego wskazano przedsięwzięcia bazujące na rozwinięciu potencjałów obszaru oraz rozwoju jego przewag konkurencyjnych. Efektem takiego podejścia będzie wyrównywanie szans oraz kształtowanie warunków dla wzmocniania spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej JST.

Proponowane kierunki interwencji obejmują obszary, w ramach których polityka regionalna skoncentrowana jest na terytorialnym wymiarze wsparcia, zaś realizacja przedsięwzięć uwarunkowana jest podjęciem współpracy międzygminnej oraz z zewnętrznymi partnerami publicznymi i prywatnymi.

- atrakcyjność turystyczna i ochrona zasobów cennych przyrodniczo
- dostępność komunikacyjna i cyfrowa
- wzmocnienie i podniesienie jakości usług społecznych i edukacyjnych
- zrównoważona przestrzeń i
- atrakcyjność inwestycyjna i gospodarcza
- zbudowanie silnej marki obszaru w oparciu o zasoby przyrodnie i potencjał turystyczny
- promocja obszaru w sposób systemowy i zintegrowany (potencjału inwestycyjnego, atrakcji turystycznych, produktów lokalnych)
- dostosowanie do zmian klimatu i wymogów wynikających z procesu zielonej transformacji

10. Ramy finansowe i źródła finansowania

Realizacja działań i projektów ukierunkowanych na osiągnięcie wyznaczonych celów Strategii wymaga zaangażowania znacznych środków finansowych, planowania w perspektywie wieloletniej oraz zaangażowania różnych podmiotów i instytucji.

U podstaw każdej decyzji inwestycyjnej leży rzetelna analiza możliwości jej sfinansowania przez samorzady, a w kontekście infrastruktury również uwzględnienie perspektywy wieloletniej kiedy konieczne będą nakłady na jej utrzymanie.

Biorąc pod uwagę różnorodność przedsięwzięć i obszarów jakie wymagają wsparcia finansowego, konieczne jest poszukiwanie różnych źródeł zewnętrznych na sfinansowanie działań rozwojowych.

Uwzględniając nowe podejście do wsparcia środkami publicznymi zarówno inwestycji komercyjnych jak i tych realizowanych przez podmioty publiczne konieczne jest przygotowanie się Partnerów na korzystanie z funduszy zwrotnych, które nabierają coraz większego znaczenia, zastępując wsparcie dotacyjne w wielu programach. W tej sytuacji jeszcze większego znaczenia nabiera kondycja finansowa samorządów i wzmacnianie potencjału gospodarczego OF.

Na etapie przygotowania Strategii zidentyfikowano następujące możliwe źródła finansowania, z których mogą skorzystać JST oraz inne podmioty i instytucje realizujące projekty w ramach poszczególnych celów:

- **Środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej, w szczególności w ramach programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 - 2027**

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zewnętrznego będą środki Polityki Spójności dostępne na poziomie regionalnym FEL na lata 2021-2027. Zaplanowane do realizacji projekty zintegrowane zostały przypisane do odpowiednich działań przeznaczonych na wsparcie Instrumentów terytorialnych w Programie.

Środki z budżetu Unii Europejskiej w ramach polityki spójności na lata 2021-2027 przewidziane w programach operacyjnych na poziomie krajowym.

- **Środki z programów zarządzanych bezpośrednio przez Komisję Europejską**

Istotnym źródłem finansowania są też środki z budżetu UE, dostępne w ramach zarządzania bezpośrednio sprawowanego przez Komisję Europejską w zakresie związanym m.in. z kwestiami klimatycznymi, transportem, energetyką czy wsparciem przedsiębiorstw.

- **Środki pochodzące z Krajowego Planu Odbudowy**

Ważnym programem uzupełniającym interwencje Polityki Spójności na lata 2021-2027 jest Krajowy Plan Odbudowy (KPO) przygotowany na podstawie ogłoszonego w maju 2020 r. Europejskiego Planu Odbudowy i jego filaru pn. Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności. W ramach Krajowego Planu Odbudowy (KPO) około 40% stanowią dotacje, a pozostałą część pożyczki i innego rodzaju instrumenty zwrotne.

Celem interwencji w ramach KPO jest przede wszystkim odbudowa potencjału rozwojowego gospodarki utraconego w wyniku pandemii COVID-19 i obejmuje obszary związane z: zieloną gospodarką, cyfryzacją, innowacyjnością gospodarki, zatrudnieniem, działalnością badawczo-rozwojową, ochroną zdrowia oraz obszarem transportu i energetyki.

➤ **Środki pochodzące budżetu państwa oraz budżetu Województwa Lubelskiego**

Środki pochodzące z budżetu państwa oraz województwa, w szczególności pozyskane w formie dotacji oraz subwencji, środki w ramach programów i działań realizowanych przez instytucje administracji rządowej. Środki budżetu państwa oraz samorządu województwa dostępne w ramach istniejących oraz nowych instrumentów takich, jak Porozumienia terytorialne (zgodnie z art. 14rb ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju). W tej kategorii wymienić można np. fundusze celowe utworzone z przeznaczeniem na finansowanie infrastruktury publicznej, w tym transportowej (np. Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg), środki NFOŚiGW, WFOŚiGW, środki z rezerw celowych poszczególnych ministerstw. W tej grupie środków finansowych, które będą mogły stanowić wsparcie dla samorządów znajduje się również Program Rozwoju Północno - Wschodnich Obszarów Przygranicznych 2024-2030.

➤ **Środki krajowych i międzynarodowych instytucji finansowych**

Do finansowania zadań wynikających ze Strategii mogą być zaangażowane środki pozyskiwane m.in. z kredytów lub innych finansowych instrumentów zwrotnych i bezzwrotnych, uzyskanych za pośrednictwem instytucji finansowych takich jak m.in. Bank Gospodarstwa Krajowego, Europejski Bank Inwestycyjny, czy też Bank Światowy.

➤ **Wspólna Polityka Rolna UE**

Biorąc pod uwagę, że cały OF to obszary wiejskie, to źródło finansowania będzie miało istotne znaczenie, nie tylko w zakresie wsparcia rolnictwa, ale także wzmocnienie konkurencyjności i atrakcyjności obszarów wiejskich. Tutaj na uwagę zasługuje działalność Lokalnych Grup Działania i ich możliwości wsparcia różnych podmiotów w ramach WPR.

➤ **Inne środki europejskie**

Wsparcie planów inwestycyjnych JST może pochodzić z innych źródeł np. tzw. funduszy norweskich, EOG, itp., środki w ramach Europejskiej Współpracy terytorialnej

➤ **Środki prywatne**

Dotychczasowe doświadczenia JST wskazują na możliwości finansowania przedsięwzięć infrastrukturalnych ze środków prywatnych, przede wszystkim przy wykorzystaniu formuły partnerstwa publiczno-prywatnego. Jest to rozwiązanie coraz silniej wspierane przez Rząd Polski i Komisję Europejską i może posłużyć do realizacji inwestycji, leżących w interesie publicznym. Udział środków prywatnych jest szczególnie istotny w realizacji niektórych przedsięwzięć wymagających zbiorowego wysiłku ze względu na ich skomplikowany i długoletni charakter.

➤ **Środki własne samorządów gmin i powiatu**

Środki własne JST przewidziane są przede wszystkim jako wkład własny.

W kontekście analizy wykonalności finansowej Strategii należy wziąć pod uwagę fakt, że dla większości gmin stron porozumienia Strategia rozwoju ponadlokalnego stanowi dokument strategiczny zastępujący strategię rozwoju gminy. Ponadto pełni ona funkcję Strategia IIT.

Powyższe uwarunkowania wpływają na jej kształt, zakres, w tym opis zamierzeń rozwojowych/strategicznym JST w postaci projektów – projekty indywidualne. Biorąc pod uwagę ten fakt oraz ilość zaproponowanych projektów w toku ich identyfikacji, nie jest możliwym wskazanie kwot koniecznych do ich realizacji oraz przeprowadzenie analizy wykonalności finansowej w kontekście tych projektów.

Podkreślić należy, że planowanie całościowego budżetu Strategii oraz wszystkich dostępnych źródeł i form finansowania projektów zawartych w Strategii jest zadaniem trudnym z uwagi na

dynamicznie zmieniającą się sytuację makroekonomiczną w kraju oraz wieloma czynnikami, w tym prawno-politycznymi niezależnymi od Partnerów porozumienia.

Taka analiza została przeprowadzona w odniesieniu do projektów zintegrowanych, które odgrywają najistotniejszą rolę w strategii IIT oraz są zaplanowane do realizacji w ramach środków FEL.

Realizacja projektów indywidualnych odbywać się będzie każdorazowo w oparciu o szczegółową analizę w zakresie możliwości finansowych oraz organizacyjnych poszczególnych JST, z uwzględnieniem dostępnych na dany moment zewnętrznych źródeł finansowania.

W tabeli projektów zintegrowanych przewidzianych do realizacji w ramach Strategii w Rozdziale 6 wskazano szacunkową wartość nakładów niezbędnych do wdrożenia tych projektów.

Dokonując analizy w zakresie finansowych możliwości realizacji projektów strategicznych w zakresie finansowania udziału własnego, wzięto pod uwagę w szczególności zdolności poszczególnych Partnerów do obsługi nowych bieżących oraz mownych zobowiązań, których zaciągnięcie może być niezbędne do zrealizowania projektów.

11. System realizacji Strategii

11.1. Struktura i system zarządzania Strategią

System realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego stanowi integralną część procesu zarządzania strategicznego polityką rozwoju prowadzonego przez poszczególne samorządy – Partnerów Porozumienia.

Podstawowym warunkiem efektywnej realizacji Strategii, która doprowadzi do osiągnięcia celów i zrealizowania nakreślonej wizji jest ustanowienie ram i zasad współpracy, na które zgadzają się wszystkie strony Porozumienia. Odpowiednie struktury, sposoby komunikacji i organizacji prac zarówno w zakresie zarządzania i monitorowania postępów realizacji jak i przygotowania wspólnych projektów, to podstawowe aspekty wymagając jasnego określenia przed rozpoczęciem faktycznego wdrażania Strategii. Sprawność działania uwarunkowana jest ponadto precyzyjnym podziałem zadań i przypisaniem ról wszystkim uczestnikom procesu.

Podczas wieloletniego procesu realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego konieczne będzie monitorowanie postępujących w otoczeniu zmian o charakterze prawnym, gospodarczym i politycznym oraz szybka i właściwa reakcja na te zmiany.

Powyższe wymaga zaangażowania i współpracy wszystkich jednostek samorządu terytorialnego oraz lokalnych interesariuszy zaangażowanych w realizację Strategii. Samorządy, mieszkańcy, przedsiębiorcy i organizacje pozarządowe są jednocześnie adresatami celów strategicznych, jak również istotnym partnerem w ich realizacji.

Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania, niezbędne jest wskazanie najważniejszych elementów składających się na system realizacji strategii, w tym również dokumentów wykonawczych.

Założenia regionalnej polityki rozwoju zawarte w KSRR 2030 oraz Umowie Partnerstwa na lata 2021 – 2027 wyraźnie wskazują na potrzebę współpracy (w ramach partnerstw ponadlokalnych) oraz zintegrowanego podejścia terytorialnego. Takie podejście stanowiące jedną z zasad polityki regionalnej, ma zapewniać lepszą koordynację działań na rzecz rozwoju danego obszaru.

Liderem Porozumienia na podstawie, którego rozpoczęto prace nad przygotowaniem Strategii dla obszaru funkcjonalnego jest gmina Hańsk. Cały proces przygotowania dokumentu odbywał się przy aktywnym udziale pozostałych Partnerów, na który składało się przekazywanie danych, organizacja warsztatów, aktywność w zakresie przeprowadzenia i organizacji konsultacji społecznych Strategii.

W bezpośredni proces zarządzania Strategią zaangażowane będą następujące podmioty:

- organy wykonawcze,
- organy stanowiące,
- właściwe komórki odpowiedzialne za planowanie strategiczne w poszczególnych urzędach,
- podmioty wspomagające – jednostki organizacyjne JST

Na organach wykonawczych (wójtowie i zarząd powiatu) spoczywał będzie obowiązek wdrożenia Strategii, w szczególności ogólnej koordynacji procesu wdrażania i monitorowania oraz ewaluacji, a także przygotowanie i wdrożenie projektów własnych lub realizowanych w partnerstwie. Głównym zadaniem organów stanowiących będzie zatwierdzenie dokumentu Strategii oraz zmian Strategii.

Szczególne role w zakresie monitorowania i ewaluacji spoczywała będzie na wójcie gminy Hańsk jako Liderze Porozumienia, który odpowiedzialny będzie za gromadzenie danych analitycznych oraz ich ocenianie w ramach monitoringu i ewaluacji, przy zaangażowaniu pozostałych samorządów, a także informowanie o stopniu realizacji Strategii.

Podstawowymi dokumentami wykonawczymi Strategii będą:

- budżety gmin i powiatu,
- wieloletnie prognozy finansowe gmin i powiatu,
- strategie gminne
- programy i plany opracowane przez powiat i gminy, w tym wymagane przez przepisy prawne, np. z zakresu ochrony środowiska czy rozwiązywania problemów społecznych

11.2. Podmioty odpowiedzialne za zarządzanie i realizację Strategii

Podstawą partnerskiego współdziałania w zakresie opracowania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego, a następnie jej wdrażania jest porozumienie międzygminne (zgodnie z art. 10g oraz art. 74 ustawy o samorządzie gminnym). W kolejnych latach współpracę może opierać się na – stowarzyszeniu lub związku międzygminnym.

Przedmiotem porozumienia międzygminnego jest powierzenie Liderowi Porozumienia przez pozostałych członków Porozumienia, opracowania i wdrażania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego, a także pozostałych dokumentów niezbędnych do jej realizacji oraz koordynacji wdrożenia Strategii.

Struktura wdrażania zapewniająca pełne zaangażowanie Partnerów opierać się będzie o:

- Lidera Porozumienia
- Radę Porozumienia
- Radę Społeczną Strategii
- Zespół Operacyjny
- Koordynatorów
- Grupy robocze

LIDER POROZUMIENIA

Lider Porozumienia reprezentuje członków Porozumienia w kontaktach zewnętrznych, w szczególności przed samorządem województwa lubelskiego w procesie wdrażania Strategii oraz negocjacji.

Liderem Porozumienia jest gmina Hańsk uprawniona do występowania w imieniu stron Porozumienia w procesie opracowania, wdrażania i aktualizacji Strategii. Lider Porozumienia jest jednocześnie Przewodniczącym Rady Porozumienia reprezentuje strony wobec podmiotów zewnętrznych po uprzedniej konsultacji ze stronami, uczestniczy też w spotkaniach zewnętrznych związanych z realizacją i promocją Strategii. Jednocześnie nie ogranicza to możliwości udziału pozostałych Partnerów Porozumienia.

Lider przeprowadza procedury wyboru wykonawców usług niezbędnych w procesie wdrażania Strategii oraz koordynuje zadania wynikające z umowy z wykonawcami. Zadaniem Lidera jest też kierowanie pracami Zespołu Operacyjnego oraz zapewnienie sprawnego przepływu informacji, przekazywanie ustaleń zainteresowanym stronom w całym okresie realizacji Strategii.

Do najważniejszych zadań Lidera Porozumienia należą:

- opracowanie Strategii oraz dokumentów niezbędnych do jej uchwalenia lub realizacji Strategii, a także zmian i modyfikacji Strategii
- prowadzenie uzgodnień treści Strategii z podmiotami zewnętrznymi, zgodnie z wymogami proceduralnymi i prawnymi
- prowadzenie monitoringu wdrażania Strategii we współpracy ze stronami Porozumienia, przy udziale Zespołu Operacyjnego,

- informowanie członków Porozumienia o przypadkach, które mogą mieć wpływ na prawidłową i terminową realizację powierzonych zadań,
- organizacja prac Rady Porozumienia
- współpraca z wykonawcą Strategii i innych dokumentów niezbędnych do uchwalenia i wdrożenia Strategii
- wybór członków Zespołu Operacyjnego
- organizacja warsztatów i spotkań w procesie opracowania i wdrażania Strategii
- prowadzenie działań informacyjnych i konsultacyjnych w ramach przygotowania i realizacji Strategii

RADA POROZUMIENIA

Rada pełni funkcję programowo – opiniodawczą. W skład Rady Porozumienia wchodzi przedstawiciele organów wykonawczych Stron lub osoby je reprezentujące (po jednej osobie z każdej Strony niniejszego Porozumienia). Strony wyznaczają, w formie pisemnego, imiennego upoważnienia, swojego przedstawiciela i osobę go zastępującą (stałego zastępcę) w posiedzeniach i pracach Rady Porozumienia. Pracami Rady kieruje Lider Porozumienia jako Przewodniczący Rady Porozumienia lub wskazana przez niego osoba.

Do zadań Rady Porozumienia należy w szczególności:

- a) Opiniowanie i zatwierdzanie projektu Strategii.
- b) Opiniowanie i zatwierdzanie zmian Strategii.
- c) Opiniowanie rozwiązań wdrożeniowych Strategii.
- d) Opiniowanie i zatwierdzanie dokumentów niezbędnych w procesie przygotowania i wdrażania Strategii.
- e) Podejmowanie decyzji niezbędnych do bieżącego funkcjonowania struktur Porozumienia.
- f) Inicjowanie dodatkowych działań, porozumień i dokumentów rozwijających współpracę Stron Porozumienia.
- g) Rozpatrywanie innych spraw związanych z realizacją Strategii.
- h) Współpracowanie z partnerami zewnętrznymi i interesariuszami.
- i) Powoływanie członków Zespołu Operacyjnego.
- j) Wnioskowanie o powołanie Rady Społecznej Strategii.

Organizatorem Posiedzeń Rady jest Lider Porozumienia, który zapewnia obsługę organizacyjną posiedzenia. Posiedzenia mogą odbywać się w siedzibach pozostałych członków Porozumienia, którzy w takiej sytuacji zapewniają obsługę organizacyjną posiedzenia. Rada Porozumienia podejmuje swoje decyzje w formie uchwał przyjmowanych zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy składu jej członków. Dopuszcza się możliwość podejmowania uchwał w trybie obiegowym (tj. za pośrednictwem poczty elektronicznej).

Przewodniczący Rady może zapraszać do udziału w posiedzeniach Rady osoby trzecie, jeżeli uzna, że ich kompetencje i wiedza mogą być przydatne w pracach Rady. Posiedzenie Rady zwołuje Przewodniczący Rady wyznaczając ich termin. Przewodniczący Rady jest zobowiązany zwołać Posiedzenie Rady także na wniosek minimum 2 swoich członków. Z Posiedzeń Rady sporządza się protokół.

RADA SPOŁECZNA STRATEGII

Radę Społeczną Strategii powołuje Lider Porozumienia na wniosek Rady Porozumienia.

Do zadań Rady Społecznej Strategii należy w szczególności:

- a) opiniowanie projektu Strategii,
- b) opiniowanie propozycji zmian oraz proponowanie zmian Strategii,
- c) rekomendowanie zmian w zakresie kierunków i celów Strategii oraz w zakresie realizacji projektów zintegrowanych i partnerskich.

ZESPÓŁ OPERACYJNY I KOORDYNATORZY

Zespół Operacyjny jest roboczym podmiotem odpowiedzialnym za opracowanie i realizację Strategii. W skład Zespołu Operacyjnego wejdą przedstawiciele wszystkich gmin i powiatu – Koordynatorzy, którzy na poziomie roboczym będą koordynować prace nad przygotowaniem i wdrożeniem Strategii. Członkowie Zespołu Operacyjnego są wybierani przez Radę Porozumienia. Prace Zespołu Operacyjnego służą prawidłowemu i skutecznemu opracowaniu Strategii oraz jej późniejszemu wdrożeniu.

Do zadań Zespołu Operacyjnego należy w szczególności:

- a) koordynacja opracowania i wdrażania Strategii,
- b) koordynacja współpracy między gminami i powiatem – Stronami Porozumienia,
- c) współpraca z wykonawcami usług i prac niezbędnych do realizacji w procesie wdrażania Strategii,
- d) koordynacja identyfikacji i realizacji projektów oraz zapewnienie komplementarności realizowanych zadań w ramach Porozumienia,
- e) monitorowanie wdrażania Strategii w oparciu o system wskaźników realizacji,
- f) przygotowanie wniosków, opinii i raportów o realizacji Strategii przekazywanych Liderowi Porozumienia i Radzie Porozumienia,
- g) bieżący kontakt z osobami odpowiedzialnymi za realizację projektów w ramach Strategii,
- h) roboczy kontakt z innymi instytucjami zaangażowanymi w realizację Strategii,
- i) prowadzenie działań informacyjnych i konsultacyjnych skierowanych do interesariuszy,
- j) formułowanie wniosków i opinii dla Rady Porozumienia.

Pracami Zespołu Operacyjnego kieruje Lider Porozumienia. Organizacja spotkań odbywa się w zależności od tematyki i możliwości Stron Porozumienia, które zapewniają obsługę organizacyjną spotkań. Lider Porozumienia może zapraszać do udziału w spotkaniach Zespołu osoby trzecie, szczególnie osoby odpowiedzialne za przygotowanie i realizację projektów w ramach Strategii, jeżeli uzna, że ich kompetencje i wiedza mogą być przydatne w pracach Zespołu. Spotkania Zespołu zwołuje Lider Porozumienia wyznaczając ich termin. Koordynatorzy są powoływani przez każdą ze Stron Porozumienia do kontaktów w sprawach dotyczących realizacji zadań związanych z obszarem funkcjonalnym.

Koordynatorzy poszczególnych jednostek Stron Porozumienia mogą brać udział w posiedzeniach Zespołu Operacyjnego i pracach Grup Roboczych.

Do zadań Koordynatorów należy w szczególności:

- a) realizacja zadań Zespołu Operacyjnego,

- b) organizacja i koordynacja prac dotyczących opracowania i wdrożenia Strategii na poziomie gminnym,
- c) współpraca z Liderem Porozumienia i wykonawcą opracowania Strategii,
- d) przekazywanie informacji i współpraca z innymi Koordynatorami,
- e) organizowanie spotkań Zespołu Operacyjnego.

GRUPY ROBOCZE

W skład Grupy Roboczej wchodzi pracownicy bezpośrednio zaangażowani w realizację i przygotowanie dokumentacji aplikacyjnej danego przedsięwzięcia. Grupy Robocze dedykowane są poszczególnym projektom zintegrowanym i partnerskim realizowanym w oparciu o Strategię.

Każda ze Stron Porozumienia każdorazowo wyznaczać będzie Kierownika Projektu.

11.3. Zasady współpracy partnerów i interesariuszy Strategii

Współpraca w procesie realizacji Strategii odbywać się będzie przede wszystkim w oparciu o struktury wskazane powyżej. Przewiduje się organizację otwartych spotkań podsumowujących kolejne etapy realizacji Strategii w celu wymiany doświadczeń, pomysłów i sugestii co do realizacji, zaangażowania interesariuszy oraz zakomunikowania postępów opinii publicznej.

Współpraca Partnerów prowadzona będzie w oparciu o zasadę otwartości i długotrwałego zaangażowania – od wielu lat partnerstwo jest budowane i będzie wzmocnione z myślą o długotrwałej współpracy. Procedury podejmowania decyzji są jasne dla wszystkich członków, zaakceptowane przez wszystkich, są i będą stosowane z uwzględnieniem równego traktowania partnerów, w szczególności w kontekście ewentualnych konfliktów.

Wdrażanie Strategii i współdziałanie podmiotów zaangażowanych w jej realizację opierać się będzie przede wszystkim na następujących zasadach:

▪ PARTNERSTWO

Zasada partnerstwa to fundamentalna zasada procesu wdrażania Strategii, wynikająca w sposób bezpośredni z jej specyfiki. Realizacja tej zasady powinna odbywać się w stosunku do decyzji o wspólnych przedsięwzięciach, ich kształcie, mechanizmach finansowania, ale także do sposobu korzystania z efektów realizacji. Partnerstwo to podstawa budowania relacji między poszczególnymi podmiotami (publicznymi, prywatnymi, organizacjami społecznymi) oraz osobami zaangażowanymi w opracowanie i wdrażanie strategii. Szczególnie ważne, aby zasada ta stosowana była w sytuacji pojawienia się kwestii spornych między władzami gmin a ich mieszkańcami np. w trakcie konsultacji społecznych. Wszystkie mechanizmy realizacyjne zapewniają równe traktowanie partnerów i interesariuszy w całym procesie oraz gwarantują równość w podejściu do uwzględniania ich stanowisk i propozycji.

▪ SIECIOWANIE I RAMY WSPÓŁPRACY

W procesie opracowania i realizacji Strategii, szczególnie przy okazji działań partycypacyjnych, należy stwarzać warunki do budowania sieciowych relacji między instytucjami, organizacjami, grupami mieszkańców. Wzmocnienie takich relacji na etapie przygotowania Strategii może stanowić dobrą bazę dla dalszej współpracy i realizacji wspólnych przedsięwzięć.

Zasady zarządzania procesem przygotowania i wdrażania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego powinny być jasno sformułowane. Wszyscy zaangażowani interesariusze powinni wiedzieć, w jakich ramach mogą podejmować działania. Takie podejście jest szczególnie ważne przy opracowywaniu szczegółowego zakresu koncepcji projektów zintegrowanych.

▪ **STOSOWANIE ELASTYCZNYCH ROZWIĄZAŃ**

Podczas przygotowania Strategii trudno przewidzieć wszystkie okoliczności, które mogą wpływać na przebieg jej wdrażania.

Konieczność zachowania elastycznego podejścia i procedur wynika z szeregu uwarunkowań w tym trendów demograficznych, oczekiwań i potrzeb mieszkańców czy stanu budżetów JST. Należy mieć na uwadze dynamiczne zmiany w otoczeniu społecznym, gospodarczym czy politycznym podczas wieloletniej realizacji Strategii. Mówiąc o otoczeniu należy mieć na uwadze zarówno wymiar regionalny, krajowy jak i globalny.

Niezbędne jest zatem wypracowanie elastycznych rozwiązań, które pozwolą sprawnie dostosowywać się do zmieniających się okoliczności i realizować sprawnie działania w sytuacjach kryzysowych.

▪ **WIELOPOZIOMOWE ZARZĄDZANIE**

Odzwierciedleniem tej zasady jest między innymi ustanowienie na różnych szczeblach zarządzania struktur składających się na system realizacji Strategii. Odpowiedni zakres kompetencji i dobór członków, ustanowienie jasnych zasad komunikacji, pozwolą na sprawną i płynną realizację określonych zadań. Wyodrębnienie poziomu strategicznego (politycznego, decyzyjnego) oraz operacyjnego umożliwi skuteczne współdziałanie gmin, w szczególności w odniesieniu do realizacji projektów zintegrowanych.

▪ **EFEKTYWNA KOMUNIKACJA**

Określenie zasad i kanałów komunikacji jest niezbędnym elementem zarówno procesu przygotowania jak i realizacji Strategii. Działanie takie pozwoli na efektywny przepływ informacji, ułatwi sprawne i terminowe podejmowanie decyzji. Ponadto znacznie ułatwiona będzie realizacja przedsięwzięć partnerskich.

12. Monitorowanie i ewaluacja

12.1. Monitoring

Monitoring to proces mający na celu gromadzenie oraz analizę danych na temat przebiegu realizacji Strategii. Pozwala na identyfikowanie na wczesnym etapie ewentualnych nieprawidłowości w zakresie podejmowanych działań i pozwala na wprowadzenie stosownych korekt, które umożliwią osiągnięcie pierwotnych założeń i wartości docelowych wskaźników.

Monitoring polegać będzie na systematycznym zbieraniu oraz analizowaniu ilościowych i jakościowych informacji na temat wdrażanych projektów oraz monitoring wartości przypisanych im wskaźników, a także założonych celów dokumentu na podstawie danych gromadzonych i przekazywanych przez Partnerów Porozumienia oraz inne instytucje zewnętrzne i podmioty realizujące projekty na obszarze Partnerstwa i/lub będące partnerami w realizacji określonych działań.

Zakres monitoringu i ewaluacji Strategii wyznaczają określone w niej cele strategiczne, kierunki działań oraz projekty. Prowadzenie monitoringu przewidziano w zakresie finansowym oraz rzeczowym. Prowadzenie bieżącego monitoringu pozwoli na podjęcie niezbędnych działań w przypadku wykrycia nieprawidłowości lub opóźnień w realizacji.

Monitoring i ewaluacja są ze sobą ściśle połączone. Monitoring pozwala śledzić postępy na podstawie niewielkiej liczby z góry określonych wskaźników/wartości docelowych – natomiast ewaluacja wykracza poza efekty bezpośrednio i pozwala oceniać rezultaty, zarówno te planowane jak i te nieprzewidziane.

Za prowadzenie procesu monitoringu Strategii odpowiedzialny jest **Lider Porozumienia**, we współpracy ze stronami Porozumienia, przy udziale **Zespołu operacyjnego**. Wszyscy partnerzy porozumienia w ramach utworzonych struktur zarządzania, zobowiązani są do gromadzenia danych dotyczących wskaźników monitoringu Strategii oraz wskaźników produktu i rezultatu dotyczących poszczególnych projektów. Partnerzy mają również obowiązek przekazywania tych informacji do Lidera. Na podstawie gromadzonych danych monitoringowych Lider przygotowuje raport z realizacji Strategii raz na 2 lata. Porównanie danych do wartości bazowych zawartych w diagnozie pozwoli na ocenę tego, czy wdrażanie Strategii przebiega w sposób satysfakcjonujący i zgodnie z przyjętymi założeniami.

Zadaniem Zespołu operacyjnego będzie wsparcie w procesie monitoringu Lidera Porozumienia poprzez:

- monitorowanie wdrażania poszczególnych projektów,
- pozyskiwanie danych od grup roboczych odpowiedzialnych za poszczególne projekty zintegrowane,
- ocena rezultatów wdrażania i przypisanych im wskaźników i na tej podstawie ocena stopnia realizacji celów Strategii oraz rekomendowanie ewentualnych zmian.
- ocena końcowa stanu realizacji projektów i wartości wskaźników oraz ustalenie przyczyn występujących zmian w procesie realizacji Strategii, a także sformułowanie wniosków
- identyfikacja zmian jakie zaistniały podczas wdrażania Strategii oraz rekomendowanie działań zaradczych i aktualizacji Strategii,

Jeśli zaistnieje taka potrzeba Strategia podlegać będzie procedurze aktualizacji, która może wynikać ze zmiany sytuacji społeczno-gospodarczej zarówno na poziomie lokalnym, regionalnym czy krajowym. Jednocześnie podstawową przesłanką dla podjęcia aktualizacji dokumentu i przyjętych założeń, będą wnioski z prowadzonego monitoringu.

12.2. Ewaluacja

Ewaluacja to ocena skuteczności, efektywności, użyteczności, trafności i trwałości podejmowanych działań. Pozwala na udzieleni odpowiedzi na następujące pytania przypisane do poszczególnych kryteriów:

- a) skuteczność – co zostało osiągnięte, mierzalne efekty realizacji;
- b) efektywność – czy poniesione nakłady są adekwatne do rezultatów;
- c) użyteczność – czy realizacja Strategii przyczynia się do rozwiązania zdefiniowanych problemów;
- d) trafność – czy założenia przyjęte w Strategii odpowiadają zidentyfikowanym problemom lub potrzebom odbiorców działań/ realizowanych projektów;
- e) trwałość – czy realizacja Strategii powoduje trwałe zmiany.

Ewaluacja ex-ante

W przypadku strategii Ponadlokalnych obowiązkowe jest przeprowadzenia uprzedniej ewaluacji trafności, przewidywanej skuteczności i efektywności realizacji (ewaluacja ex-ante). Ewaluację taką należy przygotować przed formalnym przyjęciem dokumentu. Przeprowadzona po przygotowaniu projektu niniejszej strategii ewaluacja ex-ante, została zrealizowana z uwzględnieniem najważniejszych zasad i dobrych praktyk związanych z opracowaniem tego typu procesów.

W procesie realizacji i wdrażania Strategii zasadne jest również zaplanowanie ewaluacji w połowie okresu wdrażania (mid-term) oraz na po zakończeniu realizacji działań przewidzianych w Strategii (ex-post). Proces ewaluacji pozwoli na określenie stopnia realizacji postanowień strategii. Badania te mają charakter fakultatywny i mogą zostać przeprowadzone również przez podmiot zewnętrzny.

Ewaluacja mid-term

Prowadzona w celu diagnozy stopnia, w jakim udało się osiągnąć zakładane wskaźniki rezultatu w połowie realizacji Strategii. Badania ewaluacyjne ma za zadanie wsparcie w określeniu prawdopodobieństwa osiągnięcia wskaźników strategicznych, biorąc pod uwagę dotychczas podjęte działania i stan realizacji projektów. Wnioski z takiej ewaluacji umożliwią zidentyfikowanie tych obszarów/ zagadnień, które wymagają modyfikacji, aby osiągnięcie celów w założonym kształcie było możliwe. Wyniki ewaluacji mid-term mogą posłużyć jako podstawa aktualizacja Strategii.

Ewaluacja ex-post

Pozwala ocenić stopień realizacji założeń Strategii m.in. w kontekście znaczenie przeprowadzonej interwencji dla realizacji zidentyfikowanych potrzeb w zakresie. Proces ten obejmować będzie oszacowanie jakości, wartości i znaczenia Strategii w odniesieniu do zakładanych kierunków działań, ocenę stopnia osiągnięcia celów Strategii oraz analizę wpływu zrealizowanych przedsięwzięć na sytuację społeczną i gospodarczą obszaru. Ewaluacji po zakończeniu realizacji Strategii prowadzona jest w oparciu o realne efekty przeprowadzonych działań. Poprzez porównanie tego, co powinno zostać osiągnięte dzięki określonym działaniom z tym, co faktycznie osiągnięto. Weryfikowana jest tym samym przyjęta na etapie programowania wizja Obszaru Funkcjonalnego.

13. Opis procesu zaangażowania lokalnych interesariuszy - partycypacja społeczna w procesie opracowania i wdrażania strategii oraz sprawozdanie z przeprowadzonych konsultacji społecznych

Opracowanie Strategii Rozwoju Ponadlokalnego wymagało szerokiego zaangażowania społeczności lokalnej. Proces partycypacji, który w tym przypadku uwzględniał zarówno ankiety skierowane do mieszkańców, jak i spotkania oraz warsztaty konsultacyjne, miał kluczowe znaczenie w definiowaniu priorytetów, kształtowaniu zapisów dokumentu oraz identyfikacji projektów realizujących cele Strategii. Głos społeczeństwa stał się fundamentem, na którym oparto całą Strategię, co podkreśla jej zorientowanie na rzeczywiste potrzeby i oczekiwania mieszkańców.

1. Ankieta jako narzędzie zbierania opinii

Ankieta przeprowadzona wśród mieszkańców była jednym z głównych narzędzi włączenia mieszkańców w proces opracowania Strategii. Pozwoliła ona zebrać szerokie spektrum opinii na temat jakości życia, problemów, z którymi borykają się mieszkańcy, oraz ich oczekiwań co do przyszłego rozwoju gmin. Dzięki precyzyjnie opracowanym pytaniom, ankieta dała możliwość wyrażenia zarówno ocen ilościowych (skala ocen od 1 do 5), jak i jakościowych (otwarte odpowiedzi). Wyniki ankiety stanowiły cenne źródło informacji, które bezpośrednio wpłynęło na kształt zapisów strategii. Wyraźne tendencje, takie jak potrzeba rozwoju infrastruktury, wsparcia dla przedsiębiorców czy rozwój turystyki, zostały uwzględnione w priorytetach strategicznych. Ankieta miała formę elektronicznego formularza, który został zamieszczony na stronach wszystkich samorządów w marcu 2023 roku. W ankiecie wzięło udział 220 respondentów.

Analiza wyników ankiety

1. Ocena jakości życia w gminie (Dostępność terenów przeznaczonych pod inwestycje)

Respondenci oceniali dostępność terenów inwestycyjnych na swoim terenie. W większości przypadków wyniki wskazują na umiarkowaną dostępność (oceny na poziomie 2-3). Z tego wynika, że choć tereny takie istnieją, mogą one być niewystarczająco przygotowane lub promowane, co ogranicza możliwości inwestycyjne. Zwiększenie dostępności i lepsze zarządzanie terenami mogłoby poprawić atrakcyjność inwestycyjną gmin.

2. Ocena jakości życia w gminie (Wsparcie dla przedsiębiorców)

Wsparcie dla lokalnych przedsiębiorców zostało ocenione w szerokim zakresie od 1 do 5, co pokazuje, że opinie mieszkańców są mocno podzielone. Część respondentów uważa dostępne wsparcie za niewystarczające, co może być spowodowane brakiem dedykowanych programów lub barierami administracyjnymi. Rozbudowa programów wsparcia, doradztwa i szkoleń mogłaby poprawić ocenę tego aspektu.

3. Ocena jakości życia w gminie (Wsparcie rozwoju sektora transportu, logistyki i spedycji)

W tym pytaniu respondenci także wykazują zróżnicowane opinie. Wsparcie tego sektora uzyskało zarówno bardzo niskie, jak i wysokie oceny. Sugeruje to, że istnieją regiony o dobrze rozwiniętej infrastrukturze transportowej, ale są też miejsca wymagające znacznych inwestycji. Poprawa dostępności transportu mogłaby przynieść korzyści zarówno dla mieszkańców, jak i dla lokalnej gospodarki.

4. Największe problemy w gminie

Respondenci wskazali na kilka powtarzających się problemów, takich jak:

- Niski poziom rozwoju przedsiębiorczości.
- Niedostateczna oferta turystyczna.
- Problemy z infrastrukturą techniczną.

Te wskazania odzwierciedlają obawy mieszkańców o brak możliwości rozwoju lokalnych firm oraz braki w podstawowej infrastrukturze. Problemy te wpływają na jakość życia i perspektywy rozwoju obszaru funkcjonowaniu partnerstwa

5. Działania na rzecz poprawy warunków życia:

W odpowiedziach pojawiały się propozycje takich działań jak:

- Intensyfikacja działań na rzecz przyciągania inwestorów.
- Lepsze wsparcie dla lokalnych przedsiębiorców.
- Rozbudowa infrastruktury, w szczególności dróg i obiektów technicznych.

Te sugestie wskazują, że mieszkańcy widzą potrzebę wzmocnienia lokalnej gospodarki oraz modernizacji infrastruktury. Realizacja tych działań może poprawić warunki życia, jak i potencjał gospodarczy gmin.

6. Wizja gminy w roku 2029

Oczekiwania mieszkańców na temat przyszłości gminy w 2029 roku koncentrują się głównie na:

- Rozwoju infrastruktury turystycznej.
- Zwiększeniu atrakcyjności inwestycyjnej obszaru funkcjonowania partnerstwa.
- Poprawie jakości życia poprzez modernizację obiektów i usług.

Powyższe elementy wizji związane są z długofalowymi inwestycjami, które miałyby na celu nie tylko poprawę komfortu życia, ale także zwiększenie konkurencyjności obszaru funkcjonowania partnerstwa.

7. Najważniejsze inwestycje do roku 2029:

W odpowiedziach często pojawiały się inwestycje związane z:

- Budową i modernizacją infrastruktury drogowej i technicznej.
- Rozwojem infrastruktury turystycznej, w tym obiektów rekreacyjnych i usług.
- Tworzeniem strategii promocji obszaru funkcjonowania partnerstwa, co mogłoby przyciągnąć zarówno turystów, jak i inwestorów.

Te inwestycje są postrzegane jako kluczowe dla osiągnięcia celów rozwojowych obszaru funkcjonowania Partnerstwa do 2029 roku.

Wyniki ankiety dostarczyły wartościowych informacji na temat postrzegania jakości życia, wyzwań oraz oczekiwań mieszkańców gmin w regionie. Analiza wskazuje, że mieszkańcy mają dobrze zdefiniowane problemy i jasno określone priorytety rozwojowe, które mogą stanowić solidną podstawę do formułowania Strategii rozwoju na najbliższe lata.

1. Problemy infrastrukturalne i gospodarcze

Jednym z głównych obszarów, które wymagają poprawy, jest infrastruktura, zarówno techniczna, jak i transportowa. Mieszkańcy często wskazywali na braki w infrastrukturze drogowej oraz na niedostateczne wsparcie dla sektora przedsiębiorczości. Problemy te mają bezpośredni wpływ na jakość życia oraz na atrakcyjność inwestycyjną obszaru funkcjonowania Partnerstwa. Zaniedbana infrastruktura ogranicza możliwości rozwoju, zarówno dla lokalnych firm, jak i dla potencjalnych inwestorów z zewnątrz. Bez odpowiednich inwestycji w te obszary, rozwój gospodarczy będzie hamowany, co negatywnie wpłynie na konkurencyjność obszaru funkcjonowania Partnerstwa.

2. Rozwój przedsiębiorczości i przyciąganie inwestorów

Wsparcie lokalnych przedsiębiorców i działania mające na celu przyciągnięcie inwestorów są kolejnymi kluczowymi elementami wskazanymi przez respondentów. Brak odpowiedniego wsparcia oraz ograniczona oferta terenów inwestycyjnych były częstymi tematami poruszonymi przez mieszkańców. Wsparcie przedsiębiorczości jest fundamentem dla wzrostu zatrudnienia, innowacji oraz stabilności ekonomicznej obszaru funkcjonowania Partnerstwa. Mieszkańcy dostrzegają potrzebę zwiększenia dostępności programów wspierających lokalny biznes, co może obejmować zarówno ulgi podatkowe, jak i dostęp do środków finansowych oraz doradztwa.

3. Rozwój turystyki jako motor napędowy lokalnej gospodarki

Turystyka została wskazana jako jeden z głównych potencjałów, który wciąż nie jest w pełni wykorzystany. Mieszkańcy widzą potrzebę rozwoju infrastruktury turystycznej, obejmującej zarówno obiekty noclegowe, jak i atrakcje przyciągające turystów. W regionie o bogatych walorach przyrodniczych i kulturowych turystyka mogłaby stać się istotnym źródłem dochodu, o ile zostaną podjęte odpowiednie kroki w celu stworzenia kompleksowej oferty turystycznej. Promocja obszaru funkcjonowania Partnerstwa i stworzenie spójnej marki turystycznej mogą znacząco wpłynąć na wzrost liczby odwiedzających, co z kolei pobudzi lokalną gospodarkę.

4. Długoterminowa wizja rozwoju gminy

Mieszkańcy mają klarowną wizję przyszłości, która obejmuje rozwój infrastruktury, modernizację usług publicznych oraz poprawę warunków życia. W perspektywie do 2029 roku widzą swoje gminy jako miejsca bardziej przyjazne do życia, z rozwiniętą infrastrukturą, nowoczesnymi usługami oraz dynamicznie rozwijającą się gospodarką. Ta wizja może stać się osią przewodnią Strategii rozwoju obszaru Partnerstwa, opartej na zrównoważonym rozwoju, który łączy wzrost gospodarczy z poprawą jakości życia.

5. Priorytety inwestycyjne do roku 2029

Wskazane inwestycje, takie jak budowa nowych dróg, rozbudowa infrastruktury technicznej oraz rozwój turystyki, odzwierciedlają potrzeby mieszkańców, które powinny być uwzględnione w planach rozwojowych gmin. Szczególne znaczenie mają projekty związane z poprawą komunikacji oraz infrastruktury drogowej, które są fundamentem dla każdego rodzaju działalności gospodarczej. Ponadto, inwestycje w rozwój turystyki mogą przynieść wielowymiarowe korzyści, wpływając nie tylko na rozwój gospodarki lokalnej, ale także na wzrost aktywności społecznej i kulturalnej.

Kluczowe Rekomendacje

Zintensyfikowanie działań na rzecz modernizacji infrastruktury drogowej oraz technicznej, co poprawi nie tylko jakość życia, ale także atrakcyjność obszaru funkcjonowania partnerstwa dla inwestorów.

Rozwój programów wsparcia dla przedsiębiorców z naciskiem na dostęp do środków finansowych, doradztwo oraz szkolenia, co może stymulować wzrost lokalnych firm i tworzenie nowych miejsc pracy.

Wzmocnienie oferty turystycznej poprzez tworzenie nowych produktów i usług, rozwój infrastruktury rekreacyjnej oraz skuteczną promocję obszaru funkcjonowania partnerstwa.

Skoncentrowanie się na przyciąganiu inwestorów zewnętrznych poprzez przygotowanie atrakcyjnych terenów inwestycyjnych oraz oferowanie ulg i zachęt inwestycyjnych.

Podsumowując, wyniki ankiety wskazują, że mieszkańcy mają jasną wizję przyszłości swoich gmin, która opiera się na rozwoju infrastruktury, wspieraniu lokalnej przedsiębiorczości oraz wykorzystaniu potencjału turystycznego. Władze samorządowe mają możliwość wykorzystania tych wskazówek do opracowania strategii rozwoju, która będzie odpowiadała rzeczywistym potrzebom społeczności lokalnej.

2. Spotkania konsultacyjne z mieszkańcami:

Równolegle do ankiety zorganizowano cykl spotkań z mieszkańcami, które stanowiły ważny element procesu konsultacji. Spotkania te miały na celu nie tylko prezentację wstępnych założeń Strategii, ale przede wszystkim umożliwienie aktywnego udziału mieszkańców w jej tworzeniu. Podczas spotkań mieszkańcy mogli swobodnie wyrażać swoje opinie, dzielić się obawami oraz zgłaszać swoje pomysły na rozwój gmin. Dzięki bezpośredniej interakcji, udało się lepiej zrozumieć lokalne uwarunkowania, a także priorytety, które dla mieszkańców mają największe znaczenie. Pierwsze spotkania miały charakter warsztatów strategicznych dla przedstawicieli samorządów, celem warsztatów było zapoznanie z zasadami tworzenia dokumentu i konieczność zapewnienia udziału mieszkańców i uwzględnienia ich głosu.

Kolejno odbył się cykl warsztatów w gminach będących członkami Porozumienia. W warsztatach zapewniono szeroki udział mieszkańców jako interesariuszy i ich przedstawicieli. Informacje o spotkaniach były udostępnione na stronie internetowej, tablicach informacyjnych zarówno urzędów, jak i poszczególnych sołectw wchodzących w skład gmin. Ponadto informacje zostały również przekazane przedstawicielom OSP, KGW i Sołtysom. W spotkaniach wzięli udział: mieszkańcy, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, KGW, sołtysi, przedstawiciele rad sołeckich, przedstawiciele domów kultury, Seniorzy.

Znaczenie głosu społeczeństwa w Strategii

Głos społeczeństwa odgrywał kluczową rolę w opracowaniu dokumentu Strategii Rozwoju Ponadlokalnego. Zebrane opinie i sugestie były na bieżąco analizowane i stanowiły fundament do formułowania celów, kierunków działań oraz konkretnych projektów zapisanych w Strategii. Priorytetem było stworzenie dokumentu, który nie tylko odzwierciedla wizję rozwoju władz lokalnych, ale przede wszystkim odpowiada na rzeczywiste potrzeby mieszkańców. Z tego względu każdy etap tworzenia Strategii był silnie powiązany z konsultacjami społecznymi, a wypracowane zapisy są wynikiem konsensusu między różnymi interesariuszami.

Kluczowe wnioski z procesu partycypacji na etapie opracowania Strategii

Strategia oparta na rzeczywistych potrzebach mieszkańców: Dzięki szeroko zakrojonym konsultacjom udało się dokładnie określić najważniejsze wyzwania, takie jak potrzeba poprawy infrastruktury czy wsparcia lokalnej przedsiębiorczości, co znalazło bezpośrednie odzwierciedlenie w celach Strategii.

Podkreślenie znaczenia zrównoważonego rozwoju: Mieszkańcy w swoich opiniach wskazywali na potrzebę połączenia rozwoju gospodarczego z troską o środowisko naturalne i jakość życia, co zostało w pełni uwzględnione w zapisach dokumentu.

Transparentność i współpraca: Proces konsultacji zapewnił transparentność w tworzeniu dokumentu, co zbudowało zaufanie społeczne oraz poczucie współodpowiedzialności za realizację strategii.

Strategia będzie dodatkowo poddana konsultacjom społecznym, zgodnie z zapisami ustawy. Raport z konsultacji będzie załączony do dokumentu

Zaangażowanie partnerów społecznych na etapie realizacji Strategii

Jednym z istotnych wyzwań podczas wdrażania Strategii będzie inicjowanie i utrzymanie aktywnej debaty publicznej na temat przyszłości rozwoju Partnerstwa Nadbużańskiego. Kluczowym celem jest zaangażowanie jak najszerszego grona społeczności lokalnej w dyskusję. Debata publiczna pełni ważną funkcję w procesie zarządzania strategicznego, tworząc przestrzeń do dialogu pomiędzy władzami samorządowymi a różnorodnymi interesariuszami. Choć wyniki tych rozmów nie mają charakteru wiążącego, mogą istotnie wpłynąć na jakość podejmowanych decyzji, wspierając realizację celów Strategii.

Podczas realizacji Strategii planuje się kontynuowanie współpracy z interesariuszami w formie Rady Społecznej Strategii. Ponadto, przewiduje się rozwój różnych działań informacyjnych i promocyjnych, które obejmują:

- Publikowanie informacji na stronach internetowych członków Partnerstwa oraz interesariuszy,
- Aktywność w mediach społecznościowych,
- Zamieszczanie treści w lokalnej prasie.

Ważnym elementem wspierającym debatę publiczną będą seminaria, organizowane w związku z dyskusją nad raportami monitoringowymi lub ewaluacyjnymi. Planuje się prowadzenie otwartych paneli dyskusyjnych, szeroko promowanych w mediach społecznościowych. Zaproszenie lokalnych liderów i ekspertów z samorządu wojewódzkiego pozwoli na wprowadzenie perspektywy zewnętrznej i obiektywnej analizy lokalnych działań. Istotne będzie także angażowanie w te wydarzenia interesariuszy spoza regionu, co pomoże w budowaniu sieci współpracy z sąsiednimi ośrodkami.

Innym sposobem na stymulowanie debaty publicznej oraz promowanie pożądanых zachowań mogą być konkursy, takie jak:

- Konkursy dla mieszkańców, dotyczące m.in. estetyki przestrzeni publicznych i prywatnych, lokalnych produktów, tradycyjnych potraw czy inicjatyw społecznych.
- Konkursy dla dzieci i młodzieży, dotyczące wizji swojej małej ojczyzny i otoczenia
- Konkursy architektoniczne na zagospodarowanie centralnych przestrzeni miejscowości, które mogą inicjować szeroką dyskusję na temat ich funkcjonalności i estetyki.

14. Podsumowanie procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko

15. Ewaluacja trafności, przewidywanej skuteczności i efektywności realizacji Strategii

Zgodnie z postanowieniami art. 10a ustawy z dnia 06 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju podmiot opracowujący projekt strategii rozwoju przeprowadza przed jej przyjęciem ewaluację trafności, przewidywanej skuteczności i efektywności realizacji strategii.

Ewaluacja ex ante ma na celu znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy działania planowane w ramach Strategii przyniosą zakładane rezultaty w oparciu o zdefiniowane cele i kierunki działań, z wykorzystaniem wybranych instrumentów i narzędzi realizacji oraz z uwzględnieniem posiadanych zasoby. Ocenie poddawane jest to czy cele są dobrze wyznaczone i możliwe do osiągnięcia poprzez realizację zaplanowanych działań oraz czy te działania są możliwe do zrealizowania przy wykorzystaniu dostępnych zasobów. Na tym etapie zostają ocenione powiązania między diagnozą obszaru, którego dotyczy Strategia a zaplanowanymi do realizacji działaniami. Kolejny element ewaluacji ex-ante jest zbadanie relacji Strategii z dokumentami wyższego szczebla.

Ewaluacja ex-ante dokonana po przygotowaniu projektu niniejszej Strategii, została zrealizowana z uwzględnieniem najważniejszych zasad i dobrych praktyk w tym zakresie.

Poniżej wskazano ocenę w poszczególnych obszarach.

TRAFNOŚĆ

Ocena strategii rozwoju ponadlokalnego pod kątem trafności polega na sprawdzeniu, czy cele, działania i kierunki strategiczne są odpowiednio dobrane do potrzeb obszaru, jego uwarunkowań oraz problemów społeczno-gospodarczych i przestrzennych. Trafność odpowiada na pytania: Czy strategia odpowiada na rzeczywiste potrzeby obszaru objętego strategią? Czy cele i działania odpowiadają na zidentyfikowane w diagnozie problemy i potencjały? Czy strategia wykorzystuje mocne strony i adresuje słabości obszaru?

Diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru stanowi dokument odrębny od zasadniczej części Strategii (zgodnie z art. 10a ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju). Diagnoza opisuje kluczowe obszary takie jak: Demografia, Rynek pracy, Usługi zdrowotne i społeczne, Wychowanie przedszkolne i szkolnictwo podstawowe, Kultura, Gospodarka, Rolnictwo, Środowisko i zasoby przyrodnicze, Infrastruktura.

Sposób przeprowadzenia diagnozy i dane w niej zawarte dają odpowiednie merytoryczne podstawy dla sformułowania wniosków z diagnozy zawartych w dokumencie Strategii.

Podział tematyczny diagnozy jest czytelny, prezentacja danych jest przejrzysta i przystępna dla odbiorcy. Analiza SWOT jest kompleksowa, szeroko ujmuje wszystkie niezbędne kwestie i zagadnienia kompleksowo. Jej bazowe elementy to: Mocne strony – Potencjały rozwojowe i zasoby, Słabe strony – Problemy, bariery, wyzwania strategiczne, Szanse płynące z otoczenia i zagrożenia płynące z otoczenia.

Wypracowana wizja oraz cele strategiczne i kierunki działań w pełni odzwierciedlają problemy, które występują na obszarze funkcjonalnym i na które Partnerzy Porozumienia chcą odpowiedzieć w adekwatny sposób. Strategia w swoich celach i kierunkach działań uwzględnia w wystarczającym stopniu potrzeby oraz możliwości i potencjały rozwojowe JST.

Sformułowano cztery cele strategiczne oraz powiązane z nimi kierunki działań, które w pełni korespondują ze sformułowaną diagnozą, analizą SWOT oraz wizją.

Ze względu na fakt, że strategia rozwoju ponadlokalnego dla części gmin zastępuje strategię rozwoju gmin w ramach celów i kierunków ujęto szeroki wachlarz zadań i obszarów. Jednak sposób ich sformułowania, podziału i zaprezentowania daje klarowny obraz zamierzeń strategicznych jednostek samorządu terytorialnego

Sposób sformułowania celów i kierunków minimalizuje ryzyko pominięcia istotnych dla realizacji Strategii przedsięwzięć. Liczba i treść celów strategicznych oraz kierunków działań wskazuje na skupienie się na najbardziej istotnych problemach i potencjałach rozwojowych.

Konstrukcja celów i kierunków działań zdeterminowana była również faktem pełnienia przez Strategię funkcji Strategii IIT, dającej podstawę ubiegania się o dofinansowanie w wybranych działaniach FEL 2021-2027

Uwzględnienie różnych ról i funkcji Strategii oraz wynikających z tego specyficznych elementów i rozwiązań było niezbędne, jednak nie wpłynęło negatywnie na czytelność, przejrzystość i odbiór dokumentu.

KOMPLETNOŚĆ

Dokument cechuje się zwięzłą formą, gdzie w części zasadniczej umieszczono najważniejsze elementy jakie powinna posiadać strategia rozwoju ponadlokalnego (w tym przypadku pełniąca również funkcję Strategii IIT zgodnie z art. 36 ust. 8 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021) Opisano przesłanki i metodykę opracowywania Strategii. Podczas tworzenia dokumentu realizowano działania partycypacyjne i konsultacyjne w formule tradycyjnej i zdalnej (spotkania, warsztaty, ankiety on-line, konsultacje społeczne).

Zgodnie z wymogami ustawowymi w Strategii umieszczono syntezę i wnioski z diagnozy, przy czym diagnoza opracowana została w formie odrębnego dokumentu. Jako podsumowanie diagnozy posłużono się analizą SWOT. Analiza potraktowana została szeroko i kompleksowo, obejmując wszystkie istotne kwestie społeczne, gospodarcze, środowiskowe.

Logika interwencji odzwierciedlona w dokumencie jest poprawna i zawiera wymagane części: opis wizji obszaru, cele strategiczne, kierunki działań, system realizacji Strategii, system monitorowania i oceny realizacji Strategii oraz ramy finansowe wraz ze źródłami finansowania. Uwzględniono w wystarczającym zakresie kwestię terytorialnego wymiaru wsparcia. Szczegółowo opisano aspekty związane ze zintegrowanym podejściem.

W sposób wyczerpujący i jasny opisano najważniejsze zasady, które były podstawą opracowania dokumentu i prowadzenia całego procesu zmierzające do jego przyjęcia. Ponadto dokument zawiera informację dotyczącą etapów opracowania Strategii.

Strategia zawiera szczegółową analizę oraz model struktury funkcjonalno – przestrzennej wraz z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej.

Podsumowując ocenę kompletności, należy stwierdzić, że poszczególne elementy i rozdziały dokumentu są spójne, zawierają niezbędne informacje w danym obszarze, poszczególne rozdziały i podrozdziały Strategii stanowią uzupełnienie lub rozwinięcie zagadnień z innych rozdziałów tam gdzie jest to uzasadnione bądź konieczne. Cała struktura jest czytelna i kompletna. Należy podkreślić, że Strategia została opracowana zgodnie z obowiązującymi aktami prawnymi i zawiera wszystkie wymagane przepisami prawa elementy.

SPÓJNOŚĆ WEWNĘTRZNA

Strategia zachowuje spójność wewnętrzną. Cele i kierunki działań powiązane są ściśle z częścią diagnostyczną dokumentu, która stanowiła podstawę do ich sformułowania. Analiza adekwatności celów wskazuje, że we właściwy sposób odpowiadają one na zdiagnozowane problemy i potencjały rozwojowe obszaru funkcjonalnego.

Cele strategiczne zostały uszczegółowione w postaci kierunków działań. Relacje między celami posiadają odpowiednią hierarchię. Kierunki działań stanowią operacjonalizację celów strategicznych. Kierunki zostały sformułowane w taki sposób aby nie stwarzało to ryzyka pominięcia istotnych obszarów interwencji Strategii. Realizacja zamierzeń wynikających z celów i kierunków pozwoli na osiągnięcie stanu docelowego nakreślonego w wizji Strategii.

Spójność została osiągnięta w zakresie relacji pomiędzy celami i kierunkami działań a koniecznością rozwiązania zdefiniowanych problemów i zaspokojenia potrzeb. Ponadto Strategia wykazuje spójność w zakresie adekwatnego wykorzystania potencjałów i przewag konkurencyjnych obszaru w odniesieniu do osiągnięcia zaplanowanych efektów.

Struktura Strategii, hierarchia celów odpowiada wymogom i ograniczeniom dotyczącym Innych Instrumentów Terytorialnych.

Należy zaznaczyć, że cele i kierunki działań uzupełniają się wzajemnie, obejmując najważniejsze aspekty wpływające na życie mieszkańców i wzmocnienie potencjału rozwojowego obszaru. Obejmują one zagadnienia zarówno gospodarcze, społeczne jak i związane z szeroko pojętą ochroną środowiska i klimatu. Poszczególne cele oddziałują na siebie wzajemnie.

Analiza treści kierunków działań wskazuje na realną szansę realizacji celów strategicznych, co z dużym prawdopodobieństwem pozwoli na osiągnięcie w 2030 roku wizji nakreślonej w Strategii.

„Lista projektów zintegrowanych realizujących cele Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Partnerstwa Nadbużańskiego do roku 2030” oraz „Lista projektów indywidualnych realizujących cele Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Partnerstwa Nadbużańskiego do roku 2030” stanowią odrębne od Strategii dokumenty - zgodnie z art. 36 ust. 10 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027.

Wskazane do realizacji projekty zintegrowane zostały dostosowane do możliwości finansowania ze środków UE w formule Innych Instrumentów Terytorialnych w ramach FEL i ich zakres oraz kształt uwzględniają wymogi z tym związane. Zarówno projekty zintegrowane jak i indywidualne wpisują się poszczególne cele i kierunki działań.

SPÓJNOŚĆ ZEWNĘTRZNA

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego pełni funkcję strategii Innych Instrumentów Terytorialnych, w związku z tym zachowuje zgodność z art. 36 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021- 2027.

Ponadto cały proces procedowania z dokumentem jest zgodny z obowiązującymi regulacjami prawnymi dotyczącymi strategii rozwoju ponadlokalnego zawartymi w ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz ustawie o samorządzie gminnym.

Horyzont czasowy został określony w Strategii na 2030 rok i jest to spójne z większością nadrzędnych dokumentów strategicznych o charakterze regionalnym, krajowym i europejskim.

Przyjęty horyzont czasowy uwzględnia możliwości finansowania zawartych w Strategii przedsięwzięć z budżetu UE 2021 – 2027.

W Strategii zawarto szczegółowy opis dotyczący spójności z dokumentami strategicznymi na poziomie regionalnym oraz krajowym. Wykazano także w sposób wystarczający powiązanie z polityką spójności UE w kontekście możliwości finansowania projektów realizujących cele Strategii.

Po dokonaniu analizy należy stwierdzić wyraźne powiązania Strategii z celami rozwojowymi ustanowionymi na poziomie regionalnym i krajowym, jak i europejskim.

SYSTEM WDRAŻANIA

Punktem wyjścia dla ustanowienia systemu wdrażania jest porozumienie międzygminne zawarte 2 stycznia 2025 roku zgodnie z art. 10g ust. 4 oraz art. 74 ustawy o samorządzie gminnym.

W Porozumieniu opisane zostały zadania i funkcje podmiotów uczestniczących w opracowaniu i wdrażaniu Strategii: Lidera Porozumienia, Rady Porozumienia, Zespołu Operacyjnego i Koordynatorów, Rady Społecznej Strategii i Grup roboczych.

Zaproponowany system wdrażania Strategii został określony prawidłowo, zgodnie z obowiązującymi aktami prawnymi. Struktura zarządcza odpowiada w pełni wyzwaniom i zadaniom stojącym przed Partnerami Porozumienia w procesie realizacji Strategii, a podział odpowiedzialności i kompetencji gwarantuje efektywną realizację działań służących wdrażaniu Strategii. W pełni odpowiada na potrzeby jakie związane są ze sprawną i efektywną realizacją procesu wdrażania zaplanowanych celów.

W Strategii wyznaczono i szczegółowo opisano zasady współpracy partnerów przy opracowaniu i wdrażaniu Strategii. Precyzyjnie określono relacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami, co gwarantuje efektywne współdziałanie w procesie realizacji Strategii.

Ponadto system realizacji spełnia wymogi dotyczące wdrażania Strategii w formule Innych Instrumentów Terytorialnych, a przedmiotem porozumienia międzygminnego jest stworzenie zinstytucjonalizowanej formy współpracy - zgodnie z art. 36 ust. 4 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027.

SYSTEM MONITOROWANIA I EWALUACJI

Zaproponowane wskaźniki odzwierciedlają dobrze zakres poszczególnych celów kierunków działań i celów strategicznych. Jednocześnie zdecydowana większość zaproponowanych wskaźników jest łatwa do pozyskania lub możliwa do pozyskania – należy zwrócić uwagę na konieczności ich uwzględniania we właściwym zakresie we wszystkich projektach realizowanych w oparciu o Strategię. Przyjęty w Strategii zestaw wskaźników pozwoli na uzyskanie pełnego i obrazu realizacji celów strategicznych oraz podjęcie odpowiednich działań korygujących w ramach monitoringu Strategii.

W przypadku niniejszej Strategii ewaluacja ex-ante została przeprowadzona jako obowiązkowy element procesu. Ponadto zgodnie z najlepszymi praktykami zaplanowano ewaluację mid-term oraz ewaluację ex-post

Wyniki ewaluacji mid-term mogą posłużyć jako podstawa aktualizacja Strategii. Wnioski z takiej ewaluacji umożliwią zidentyfikowanie tych obszarów/ zagadnień, które wymagają modyfikacji, aby osiągnięcie celów w założonym kształcie było możliwe.

Ewaluacji po zakończeniu realizacji Strategii prowadzona jest w oparciu o realne efekty przeprowadzonych działań. Wnioski z ewaluacji mogą posłużyć w dalszych planach strategicznych i rozwojowych samorządów.

Biorąc pod uwagę powyższe system monitorowania i ewaluacji należy ocenić pozytywnie jako zapewniający możliwość efektywnego weryfikowania realizacji założonych celów.

RAMY FINANSOWE I POTENCJLANE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

W Rozdziale 10 opisano ramy finansowe oraz potencjalnie dostępne źródła finansowania przedsięwzięć do roku 2030. Uwzględniono możliwość wykorzystania: środków własnych samorządów, środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej, środków pochodzących z budżetu krajowego i budżetu Województwa Lubelskiego, a także środków krajowych podmiotów publicznych oraz środków prywatnych. Wskazano ponadto możliwość wykorzystania zwrotnych form finansowania przedsięwzięć.

W Strategii określono szacunkowe wartości poszczególnych przedsięwzięć zintegrowanych.

Należy jednocześnie podkreślić, że głównym źródłem finansowania przedsięwzięć strategicznych będą środki z Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027, między innymi w ramach puli przeznaczonej na Inne Instrumenty Terytorialne. W „Liście projektów realizujących cele strategiczne”, w zakresie projektów przewidzianych do finansowania w formule IIT z programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, podano odniesienie do konkretnych działań SZOP FELU 2021 – 2027 oraz ramy czasowe projektów.

Szeroki wachlarz możliwych źródeł finansowania projektów JST Partnerstwa jest szczególnie ważny w kontekście realizacji projektów indywidualnych.